

BOSNA

BROJ 12 4/2026 CIJENA/10 €

TEME:

PUT OD OVČARE DO POTOČARA
DOBIO JE SVOJU KNJIGU

KOMEMORACIJA U LISINSKOM ILI KADA
JEDAN DAN POSTANE JAČI OD
TRISTA ŠEZDESET I ČETIRI

PORTRETI:

DR. SC. ADIS KERANOVIĆ:
NOVI PREDSEDNIK NACIONALNE
KOORDINACIJE BOŠNJAKA

INTERVJU:

BERNES ALJUKIĆ
ENA BEGOVIĆ-SOKOLIJA
INDIRA KUČUK-SORGUČ
HELENA KLAKOČAR
EDIN SAFIĆ
DENIS BEGANOVIĆ

Mimohod sjećanja

SREBRENICA HODA ZAGREBOM 1995. – 2026.

UVODNA RIJEČ

- 3 Filip Mursel Begović: *Gospon kustos, ja bih tak rado meditirala u derviškom hramu*

TEME

- 4 Jakub Salkić: *Put od Ovčare do Potočara dobio je svoju knjigu*
- 8 Nedim Hasić: *Komemoracija u Lisinskom ili kada jedan dan postane jači od trista šezdeset i četiri*
- 12 Stipe Majić: *U Zagrebu potvrđeno da je turska uloga u NATO-u nezaobilazna*
- 16 Amina Šećerović Kasli: *Kad Bosna ponovo diše kao jedno (Reprezentacija na Svjetskom prvenstvu)*
- 18 Filip Mursel Begović: *Pomiriti se sa time da si postao nepopravljivi Unc, ali ima još gore od toga*
- 20 Rabija Arifović: *Nastava Bosanskog jezika i kulture u Hrvatskoj ulazi u novo razdoblje*

PORTRETI

- 24 Novi predsjednik Nacionalne koordinacije Bošnjaka: Dr. sc. Adis Keranović

INTERVJU

- 26 Bernes Aljukić: *Pisati udžbenik za bošnjačku manjinu znači promišljati budućnost nastave* (Razgovarala: Rabija Arifović)
- 30 Ena Begović-Sokolija: *Kultura se ne gradi zatvaranjem identiteta nego međusobnim susretima* (Razgovarala: Rabija Arifović)
- 34 Indira Kučuk-Sorguč: *Kultura je posljednja linija odbrane jednog društva* (Razgovarala: Rabija Arifović)
- 38 Helena Klakočar: *Žene se manje bave stripom jer su pametnije i ne idu u rizične karijere* (Razgovarala: Vesna Ivezić)
- 42 Edin Safić: *Bošnjaci su u Sisku najaktivnija i najproduktivnija manjina* (Razgovarao: Filip Mursel Begović)
- 45 Denis Beganović: *Život je krhak, ono što ostaje su ljubav i ljudi* (Razgovarao: Stipe Majić)

KULTURNO NASLIJEĐE

- 48 Rabija Arifović: *Kako nastaju replike autohtonih narodnih nošnji Bosne i Hercegovine*
- 52 Rabija Arifović: *Četiri generacije čuvara kazandžijske tradicije*

HISTORIJSKA ČITANKA

- 56 Nedim Hasić: *Stoljeće Velike džamije, umjetnost arapske kaligrafije*

IN MEMORIAM

- 60 Edin Numankadić: *Slikao je kako je morao, a ne kako je želio i vjerovao u umjetnost kao izvanvremenski angažman* (Piše: Filip Mursel Begović)
- 64 Husein Čokić: *Diskretni šarm iz drugog plana* (Piše: Nedim Hasić)

NOVI GLASOVI

- 66 Mirsada Delić Šerifović: *Grad na zrnju soli*

OSVRTI

- 68 Filip Mursel Begović: *Tanka opna sna: Mala forma, velika knjiga* (O knjizi Amira Kapetanovića)

BOSNA INFO

- 71 Armin Hodžić nije podržao rezoluciju DP-a i HDZ-a
- 72 Veličanstveno bajramsko veče u Zagrebu spojilo bošnjačku duhovnu tradiciju i sufijsku semu iz Konje
- 74 "Sve je do nas" – krik koji poziva na optimizam
- 76 BKUD Sevdah Zagreb uspješno organizirao II. smotru folkloru i kulturnog stvaralaštva
- 78 Večer političke satire, autoironije i kritičkog promišljanja savremenog svijeta
- 80 U Zagrebu ispraćeni biciklisti na putu do Srebrenice
- 81 Zastupnik na terenu: Od Banovine do Istre
- 82 Veliko srce Esme Dobrić

RAZGOVORI NA MARGINAMA IZLOŽBE MERSADA BERBERA

UVODNA RIJEČ

Filip Mursel
Begović,
glavni urednik

Prošli broj u cijelosti je bio posvećen izložbi „Sufijski put ljubavi“ Mersada Berbera, koju su od 2. do 19. juna u zagrebačkom Francuskom paviljonu priredili Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj i Fondacija Mersad Berber – prema riječima rukovodstva Studentskog centra u Zagrebu, najposjećenija izložba u historiji toga prostora. Zato umjesto prikaza, donosimo zapise njezina kustosa s margina postava.

GOSPON KUSTOS, ja bih tak rado meditirala u derviškom hramu

Nisam očekivao da će izložba posljednjeg ciklusa Mersada Berbera postati svojevrsna tampon zona sinkretističkih new age praksi na relaciji Istok–Zapad. Jedni su pred dervišima šutjeli kao pred crkvenim ikonama. Drugi su prvi put u životu čuli riječ tekija i ostajali još dugo nakon razgledavanja da razgovaramo o sufizmu, Bosni, Rumiju i Berberu. Neki su mi poslije priznali da nikada prije nisu pomislili da islamska duhovnost može biti tako zaljubljenički blaga, tako otvoreno i tako jednostavno ljudski primamljiva.

Pomislio sam kako bi u Sarajevu ista izložba vjerovatno izazvala sasvim drugačija pitanja. Ondje bi se raspravljalo o tarikatu, šerijatu, bid'atu, ispravnosti ili neispravnosti tradicije. U Zagrebu gotovo niko nije pitao ništa od toga. Ovdje je sve bilo novo, egzotično i tajanstveno. Ljepota je prethodila svakoj teologiji.

A onda je počeo teatar. Jednoga jutra pojavila se gospođa koja mi se predstavila kao Afroditu Gaia, vrhovna svećenica Udruge duhovnih feministkinja. Sasvim ozbiljno objasnila mi je kako je u prošlom životu bila Srpkinja, a još prije toga ilirska božica Anzotika, a sada je u preobrazbi u sufi šejhovicu. Oko nje je pristigla skupina žena koje su izriekom oslobođene nacionalnih identiteta, karmičkih dugova i većine zemaljskih ograničenja.

Objasnila su mi da Berberovi derviši zapravo predstavljaju drevne šamanske obrede, da se ispod Visokog u Bosni sijeku energetske linije planeta i da je naša majčica Bosna zbog toga prirodni pupak svijeta. Piramide, vibracije, kozmički tokovi, drevna mudrost, izgubljene civilizacije – sve je to, prema njihovom uvjerenju, bilo sasvim očito na Berberovim crtežima.

Ubrzo je pristigao i gospodin iz Ljubljane. Dugih pletenica, u bijeloj halji, kao Isus s crkvenih slika koji je zalutao u rastafarijanski frizerski salon. Iz vunene torbe izvadio je mirišljave štapiće, zapalio ih i krenuo kružno „obožavati“ dervişe.

Upitao sam ga šta radi. „Pudžu“, odgovorio je, „posvećujem derviški hram“. Objasnio sam mu da je ovo muzejski prostor, ali on mi se sažaljivo nasmiješio i dobacio da sam formalist. Zatim su počeli pristizati i njegovi sljedbenici. Na čilimima izložbe radili su yogu, pozdravljali sunce, disali čistu pranu, meditirali. Jedna gospođica zahvalila je na gostoprimstvu i dodala da već dugo nije osjetila tako snažno otvaranje kozmičkog brahmanskog portala. I šta ću – dopustio sam im da završe, pod uvjetom da ne diraju muzejske eksponate. Shvatio sam da su i oni, na svoj način, tražeći mir i ašk, uživali u Berberovoj umjetnosti.

Bosanski dervişi su se pet stoljeća branili od optužbi da su heretici, novotari, otpadnici, previše

slobodni ili premalo pravovjerni, a sada ih, evo, neko doživljava kao hinduističke jogije. No šta sam više razgovarao s takvim posjetiocima, to sam manje osjećao potrebu da ih ismijavam. Nisu došli iz zlobe, nisu došli prisvajati tuđe – došli su gladni svetoga. Ti ljudi su jednostavno osjetili da pred njima postoji nešto šta govori o ljubavi, pa su krenuli u potragu.

Uostalom, tzv. sukob civilizacija nikada nije bio problem našega vremena. Civilizacije se mnogo lakše razumiju nego njihove vlastite dekadencije. Zapad ne pati od viška racionalnosti nego od gladi za živom ljubavlju svetoga. Istok ne pati od viška svetoga već od zaborava koliko je njegovo vlastito duhovno blago veliko. I nije Bosna mjesto između Istoka i Zapada na kojem moramo konačno izabrati stranu. Ona je spojnica, šav je. Mjesto gdje se dva platna sašiju u jednu odjeću, a šav je ujedno najjači dio.

Osjetio sam to čišće nego šta bi jedina teorija dokazala: istinski dijalog stvara se tek prožimanjem i suprotstavljanjem. Paradoks onda nije defekt koji treba dekonstruirati do nestanka – on je uvijek posjedovanja glasa uopće. Čisti istočni glas za mene ne postoji, suvereni zapadni kritičar je kostim. Postoji tek ono treće: onaj koji zna da je oboje, i koji uprkos tome pjeva. Tako je moja kustoska uloga prvotno krenula locirati tuđa neznanja, a na koncu je locirala sebe u sebi. I to kao kretanju u konkretnom prostoru i vremenu. U spojnici, u šavu. U prožimanju. U zategnutosti koju glas Louisa Armstronga naziva divnom. „What a Wonderful World“ nije naivna pjesma. Pjeva zelena stabla i crvene ruže glasom koji je sahranjivao prijatelje, koji je pjevao usred rata i rasnih nemira, koji poznaje pogrebnu koračnicu i tugu na rubu grada. Čudo nije neznanje o tami, čudo je tama iznesena i natpjevana. Ljepota je zaradena time šta se nosi oboje.

A između njih luta savremeni čovjek, sastavljen od fragmenata, koji iskreno traži Boga, ali katkad najprije pronade trgovinu s piramidalnim kristalima. Možda je upravo zato Berber bio toliko važan. Njegovi dervişi nisu nudili ni ideologiju, ni terapiju, ni obećanje energije koja otvara astralne portale.

Ipak, trebalo je objasniti da tekija nije hram, da zikr nije vikend-meditacija s yoga retreata, da šejh nije guru, da ljubav nije energetski tok po eteru, nego konkretan odnos prema svemu stvorenome. I svaki put kada bih to izgovorio, shvatio bih da ni meni te riječi više nisu sasvim dovoljne. Da sam griješao, da pričam ono šta ponekad i sam ne živim. Ko sam ja da bilo koga osuđujem? Možda je zato Berber posljednje dvije godine života sve manje govorio, a sve više crtao dervişe. Mersad Berber je, čini mi se, u čovjeku koji traži Boga vidio sebe u sebi, u potrazi, kao da je osjetio neminovnost kraja.

PETNAEST GODINA ULTRAMARATONA MIRA
VUKOVAR – SREBRENICA

PUT OD OVČARE DO POTOČARA dobio je svoju knjigu

Dok je s Memorijalnog centra Ovčara 6. jula krenulo jubilarno, petnaesto izdanje Ultramaratona Vukovar – Srebrenica, iz tiska je izišla monografija koja bilježi historiju ovog jedinstvenog memorijalnog projekta – 227 kilometara sjećanja koje Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba već deceniju i po, svakog jula, upisuje između dva grada simbola stradanja

Uponedjeljak, 6. jula 2026. godine, tačno u osam sati ujutro, s Memorijalnog centra Ovcara kod Vukovara krenula je mala skupina trkača. Prizor koji se na tom mjestu ponavlja već petnaest godina, polaganje vijenaca podno spomen-obilježja masovne grobnice, minuta šutnje, a potom prvi koraci prema jugu, što ove godine nosi posebnu težinu. Ultramaraton Vukovar – Srebrenica, koji Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba organizira u povodu godišnjice Genocida u Srebrenici, obilježava petnaestu obljetnicu, a taj je jubilej dočekan onako kako i priliči projektu koji je davno prerastao okvire sportskog događaja: iz tiska je upravo izašla monografija „Ultramaraton mira Vukovar – Srebrenica: 15 godina“, knjiga koja prvi put na jednom mjestu, trajno i poimence, bilježi sve što se na tih 227 kilometara događalo od 2012. godine do danas.

Fotografije s ovogodišnjeg polaska s Ovcare, trkači u ranojutarnjem svjetlu, vijenci, ispraćaj, već su obišle medije u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. No iza tih prizora stoji priča koja se ne da ispričati jednom vijesti. Zato je i nastala knjiga.

OD ZAMISLI JEDNOG BRANITELJA DO INSTITUCIJE SJEAČANJA

Prije nego što je postojao Ultramaraton, postojao je jedan čovjek i jedna zamisao. Duško Štrbac, hrvatski branitelj i ratni vojni invalid rodom iz Pakraca, godinama je nosio ideju da trčanjem spoji, kako sam kaže, dva najveća stratišta u Evropi nakon Drugog svjetskog rata – Vukovar i Srebrenicu. Do trčanja ga nije dovela utrka, nego rat: ranjen je 1991. u obrani Pakraca, a 1994. godine u zasjedi na cesti Pakrac – Požega poginuo mu je brat Vencislav. Prošao je i liječenje, a onda se, na rubu ponora, okrenuo trčanju. Nazvao ga je svojim samoizlječenjem i svojim križnim putem, sve utrke posvećuje bratu i poginulim braniteljima. Otrčao je maratone i ultramaratone kakve je teško pobrojati – od Zagreba do Vukovara, do Vatikana, dvadeset četiri sata u komadu.

Štrbac je imao razrađen projekt – trasu, dužine etapa, čak i računicu da se zbog troškova kreće s četiri trkača i jednim vozilom, ali dugo nije znao kako ga izvesti, jer put vodi kroz Republiku srpsku, u vremenu kada je i prelazak granice znao biti neizvjestan. Priča je potom, gotovo slučajno, stigla do Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba, koje je od svog osnutka 2003. godine svake godine obilježavalo godišnjicu srebreničkog genocida. Vijeće je prihvatilo projekt, trasi dodalo prolazak kroz Janju i tako je u julu 2012. godine, uz

17. godišnjicu genocida i pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića, krenuo prvi Ultramaraton.

Četiri hrvatska branitelja – Mladen Hodak i Duško Štrbac iz Zagreba, Mirsad Veladžić iz Daruvara i Elvir Rakipović iz Osijeka – prešla su tada u pet etapa 227 kilometara po vrućini koja je prelazila četrdeset stepeni, uz malobrojnu logističku ekipu Vijeća i liječnicu dr. Andreju Rakipović, koja će godinama ostati anđeo čuvar ovoga puta. Trasa, gotovo nepromijenjena do danas, sama je po sebi zemljopis stradanja: prvoga dana od Ovcare preko Vukovara i Borova do Vinkovaca; drugoga, najdužeg, preko Županje i Gunje do Brčkog; trećega kroz Bijeljino do Janje; četvrtoga do Zvornika; petoga, preko Bratunca, do Potočara. U prosjeku četrdeset i šest kilometara dnevno – više od jednog maratona svakoga dana, pet dana zaredom.

Poruku puta možda je najbolje sažeo sam Štrbac na cilju prvog izdanja jer pitali su ga je li bilo teško, a on je odgovorio da nije – kad zna za koga i zašto trči. Trče, rekao je tada, za mir u cijeloj regiji, sa željom da buduće generacije nikada ne dožive rat, da im u

amanet ostave mir i život jednih s drugima, a ne jednih pored drugih. Elvir Rakipović, umirovljeni časnik Hrvatske vojske i dragovoljac Domovinskog rata, koji je i prije Ultramaratona godinama trčao memorijalne utrke od Zagreba do Vukovara, dodao je da mu je čast pokloniti se svim nevinim žrtvama – u Vukovaru, u Srebrenici i svugdje – neovisno o vjeri i nacionalnosti.

Ono što je 2012. bilo pothvat četvorice, s godinama je postalo institucija. Oblikovala se stalna postava ultramaratonaca – uz Štrpca i Rakipovića, Osječani Dražen Ćućić i Robert Kasumović, a rutu su, u cijelosti ili dijelom, trčali i gosti iz Slovenije te, što je možda najrječitija slika ovoga projekta, ultramaratonac Boban Pantović iz Beograda, koji je nakon prvog dolaska u Potočare rekao da projekt smatra vrednijim od svih nas. Niz nije prekinula ni pandemija koronavirusa: 2020. godine, kada se nije moglo preko granice, simbolično je istrčana prva dionica, jer put se može skratiti, ali se ne smije prekinuti. Pokroviteljstvo su Ultramaratonu davali svi predsjednici Republike Hrvatske od 2012. naovamo i članovi

PETNAESTI PUT PREMA POTOČARIMA

Dok knjiga odlazi među čitatelje, njezini junaci su – na cesti. U jubilar-nom, petnaestom izdanju Ultramaratona, koje se održava u povodu 31. godišnjice Genocida u Srebrenici, trče Miroslav Dudić-Lovrić, Muhamed Dehić, Mirsad Softić i Duško Štrbac – idejni začetnik, koji je na startu i nakon petnaest godina. Na pojedinim dionicama pridružili su se i drugi trkači koji žele dati osobni dopri-nos očuvanju sjećanja na žrtve, a prvoj etapi, od Ovčare do Vinkovaca, priključili su se i djelatnici Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, Mini-starstva unutarnjih poslova i Ministarstva obrane Republike Hrvatske. Podršku je svojim sudjelovanjem dao i ministar pravosuđa Damir Habijan. Ovogodišnji Ultramaraton održao se pod pokrovitelj-
stvom Hrvatskoga sabora, Ministarstva hrvatskih branitelja i Grada Zagreba, uz sponzorstvo Hrvatske pošte.

Ultramaraton pritom nije osamljen jer on je najprepoznatljiviji, ali samo jedan u nizu programa kojima bošnjačka manjina u Hrvatskoj svakog jula obilježava godiš-njicu genocida. Istih dana iz Zagreba su ispraćeni i sudionici biciklističkog mara-tona „Ne zaboravi Vukovar i Srebrenicu“, u Hrvatskom saboru se od 2009. godine održava komemorativni skup povodom Dana sjećanja na Genocid u Srebreni-ci, a manifestacije sjećanja organiziraju se širom Hrvatske, od Zagreba i Rijeke do Splita i Dubrovnika. U takvom okru-ženju monografija ne dolazi kao suvenir jedne obljetnice, nego kao dokument o tome kako jedna manjinska zajednica, zajedno s državom u kojoj živi, sjećanje pretvara u trajnu instituciju.

Predsjedništva Bosne i Hercegovine, gra-donačelnici Grada Zagreba i Ministarstvo hrvatskih branitelja; Grad Zagreb odliko-vao je članove tima Medaljom Grada Za-greba u dva navrata, a Hrvatska radiotele-vizija posvetila mu je dokumentarni zapis simbolična naslova – „Put mira”.

KNJIGA KOJA PAMTI BEZ MRŽNJE

Monografija „Ultramaraton mira Vuko-var – Srebrenica: 15 godina“, objavljena u Zagrebu 2026. godine u izdanju Vijeća boš-njačke nacionalne manjine Grada Zagreba i uz generalno sponzorstvo Hrvatske pošte, nastala je, kako stoji na njezinim koricama, iz uvjerenja da se petnaest godina jednoga puta ne smije prepustiti pamćenju koje bli-jedi. Autor koncepcije i urednik knjige je književnik i publicist Filip Mursel Begović, reportaže s trase potpisuje novinar Nedim Hasić, a fotografije Velija Hasanbegović, Stipe Majić, Edib Ahmetašević i Marija Kundek, uz arhivu Vijeća.

Već i sam sadržaj otkriva zamisao i po-kušaj da se jedan put ispriča kroz većinu glasova sa trase. Knjigu otvara pozdrav-na riječ predsjednika Vijeća i zastupnika u Hrvatskom saboru Armina Hodžića, koji čitatelje poziva među stranice „kao u kuću u kojoj se pamti bez mržnje, ali s odgovor-nošću i pijetetom prema žrtvama genocida”. Hodžić podsjeća i na institucionalni okvir toga pamćenja: Hrvatski sabor je još 2009. godine 11. juli proglasio Danom sjećanja na Genocid u Srebrenici, a Ultramaraton

je, korak po korak, postao živa poveznica između te odluke i stvarnih ljudi na trasi.

Slijede riječi organizatora – Kemala Bukvića i Ekrema Bećirovića, koji su pro-jekt godinama nosili i omogućili mu kon-tinuitet, te Adnana Hodžića, koji ga vodi od 2024. godine i čiji je tekst naslovljen po nepisanom geslu ekipe: „Sve za raju”. U po-glavlju s porukama pokrovitelja i prijatelja Ultramaratona nalaze se, među ostalima, prilozi Ive Josipovića, Kolinde Grabar-Ki-tarović, Bakira Izetbegovića, Željka Komšića, gradonačelnika Vukovara Ivana Penave, nekadašnjeg načelnika Srebrenice Čamila Durakovića i pokojnog zagrebačkog gra-donačelnika Milana Bandića. Izetbegović u svom prilogu ističe da u čast žrtava Vukova-ra i Srebrenice u Ultramaratonu učestvuju ljudi svih nacionalnosti, vjera i svjetonazo-ra te da time šalju jasnu poruku o besmislu ideja koje su dovele do ratova i stradanja.

Težište knjige ipak je na onima koji trče. Portreti stalne postave – Štrpca, Rakipovi-ća, Čučića, Kasumovića, dr. Andreje Raki-pović Stojanović te bračnog para Mirana i Mirjane Dudić-Lovrić, trkača i liječnice na istom putu – nastali su na temelju du-gih razgovora i čine svojevrsnu okosnicu monografije. Uz njih je tu i „Mozaik glaso-va”: majke Srebrenice, motoristi iz vinko-vačkih moto-klubova koji godinama prate trkače, domaćini iz Brčkog, Janje, Kozlu-ka i Karakaja, imami i medžlisi Islam-ske zajednice, narodna kuhinja „Hasna” iz Janje – svi oni koji su petnaest godina

držali ovaj put prohodnim i koje knjiga, u opsežnim prilogima, bilježi poimence: popis svih maratonaca od 2012. do 2026., liječničku i logističku pratnju, trkače koji su se pridruživali na pojedinim dionicama, pokrovitelje, partnere i donatore. Posebnu vrijednost imaju reportaže Nedima Hasića s bosanske strane trase i bogata fotogalerija, uključujući i snimke u visokoj rezoluciji.

U knjizi progovaraju i oni koji Ultramaraton nose izvan očiju javnosti. Adnan Hodžić, koji je vođenje projekta preuzeo od Bukvića i Bećirovića, opisuje kako ga na terenu nije iznenadila složenost organizacije, nego emocija koju ljudi na trasi osjećaju prema Ultramaratonu te stolovi puni hrane manje ostaju u sjećanju od stiska ruke, zagrljaja i suze u oku, jer je za ljude uz cestu ovaj projekt dio njihove vlastite priče o gubitku i opstanku. Pamti i dan iz 2025. godine kada je asfalt gorio na više od četrdeset stepeni, a već sutradan trkače su šibali pljusak, vjetar i grmljavina i nitko nije tražio izgovor, nitko nije pomišljao na odustajanje.

Time, kako stoji u riječi izdavača, Vijeće ispunjava dvostruku dužnost: prema žrtvama, da ne budu zaboravljene, i prema mladima, da znaju.

GLASOVI S PUTA: OD POČETKA MUKE DO KRAJA MUKE

Najupečatljivije stranice monografije one su na kojima govore sami ultramaratonci, ljudi koji su, kako se u knjizi kaže, pet dana svoje noge posudili onima kojih

nema. Robert Kasumović smisao puta sažima rečenicom koja je postala i naslov njegova portreta: trči se „od početka muke do kraja muke” – početak je Ovčara, kraj su Potočari. Opisuje i ulazak u Memorijalni centar: posljednjih sto metara, novinari, zastave, mezarje sa strane, i emotivno praznjenje koje se, kaže, riječima ne može objasniti. S godinama su, dodaje, Potočari postali dio njih – „kao da se kući vraćamo”.

Duško Štrbac, čiji portret u knjizi s razlogom stoji na vodećem mjestu, Ultramaraton je sam prozvao maratonom mira, a iza tog imena stoji odluka koja mu je posebno važna: utrka je, insistira, za sve nevino stradale civile, na svim stranama. Njegov suborac s prvih izdanja Elvir Rakipović, čiji portret nosi naslov „Cvijet od Vukovara do Potočara”, u ratu je doživio teške traume i upravo zato, kaže, trči sve utrke vezane uz stradanje: stradanje nevinih ljudi motivira ga i tjera da izdrži do cilja i pokloni se žrtvama.

Dražen Čučić, najmlađi iz jezgre ekipe, ne krije da Potočare, premda je Hrvat, doživljava emotivnije i od Ovčare – ne zbog broja žrtava, nego zbog patnje ljudi koji su se nadali pomoći koja je izostala. Na memorijalu je, podsjeća, uklesano više od deset hiljada imena: „To nisu stvari, to nisu predmeti. To su ljudska bića.” Trčanje po vrućinama koje struka smatra nedopustivima za njega dobiva smisao u jednom jedinom trenutku, kada ga na cilju zagrlji majka Srebrenice i kaže mu hvala.

Upravo su majke Srebrenice emotivno središte i puta i knjige. Ultramaratonci

godinama ponavljaju da nijedan pehar ne može zamijeniti zagrljaj srebreničke majke, a monografija čuva i riječi rahmetli Hatidže Mehmedović, kojoj su u genocidu ubijeni suprug i oba sina, upućene svima koji dolaze, pamte i trče: „Svojih nemam, ali ste svi moji, svi ste vi moja djeca.”

U uvodnom eseju monografije taj se fenomen imenuje precizno. Zašto baš trčanje, a ne samo komemorativni vijenac i dirljiv govor? O Srebrenici je, podsjeća urednik, ispejavana poezija goleme snage, ali najjači stihovi upravo su oni koji priznaju da se ona ne da izgovoriti; tu su nemoć Bošnjaci pretvorili u kulturu sjećanja – u svjedočenja preživjelih, u ime uz ime na hiljadama nišana. Ultramaraton je sportska inačica te iste kulture sjećanja, jer kad zataji govor, ostaju koraci. Trkači su spomenik koji diše, znoji se, posrće i ustaje, i koji se, za razliku od kamenih, ne može porušiti dok ima onih koji će stati na start. Knjiga pritom ne zaobilazi ni širi smisao činjenice da najprepoznatljiviji projekt jedne nacionalne manjine u Hrvatskoj počinje upravo na Ovčari, mjestu stradanja hrvatskih branitelja i civila. Bošnjaci u Hrvatskoj, stoji u monografiji, žive dvostruku pripadnost koja nije podijeljenost nego bogatstvo, i kada manjina oda je počast žrtvama većine, a predsjednici, ministri i gradonačelnici te većine stoje uz manjinsku komemoraciju, to je slika zrele zajednice i zrele države, kakvih ni u Evropi nema napretek. ●

TRIDESET I JEDNA GODINA POSLIJE

JEDAN DAN JAČI od trista šezdeset i četiri

U Maloj dvorani Lisinskog, dan uoči ukopa u Potočarima, pred vrhom hrvatske države i diplomatama iz 22 zemlje, govorio je čovjek rođen tri mjeseca nakon genocida. Njegova priča o majci koja ga je ostavila, o domu u kojem je proveo osamnaest godina i o vlastitoj djeci koja se igraju među mezarima – rekla je o Srebrenici više od svih protokolarnih riječi

PIŠE: Nedim Hasić
FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

Petak je, deseti juli, deset sati ujutro. U Maloj dvorani Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog u Zagrebu prvo se ustaje uz hrvatsku, potom uz bosanskohercegovačku himnu. Sopran Vilme Grazia Žmak i klavir Sandra Vešligaja jedini su zvuk, sve ostalo je dostojanstvena tišina kakva se ne čuje često na skupovima na kojima sjede predsjednik parlamenta, dva potpredsjednika vlade, ministri i ambasadori.

A upravo takvi sjede u prvim redovima. Predsjednik Hrvatskog sabora Gordan Jandroković. Izaslanica predsjednika Republike Melita Mulić. Izaslanik premijera, potpredsjednik Vlade i ministar branitelja Tomo Medved. Potpredsjednik Vlade David Vlačić, ministar pravosuđa Damir Habijan. Iza njih diplomate i izaslanici dvadeset i dvije države – od Bosne

i Hercegovine, Turske i Njemačke do Japana i Ujedinjenog Kraljevstva – saborski i evropski zastupnici, predstavnici Grada Zagreba, pravobraniteljice, branitelji. Domaćini su saborski zastupnik Armin Hodžić i predsjednik Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj Adis Keranović, a organizatori Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj i Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba.

Povod je trideset i prva godišnjica Genocida u Srebrenici – više od osam hiljada ubijenih bošnjačkih muškaraca i dječaka u julu 1995. godine, zločin koji su presude međunarodnih sudova nazvale pravim imenom, a Generalna skupština UN-a prije dvije godine uzdigla u Međunarodni dan sjećanja. Ali brojka, ma koliko strašna, ostaje apstrakcija dok na govornicu ne izađe neko kome je ta brojka porodično stablo.

ČOVJEK KOJEG JE RAT ČEKAO NA ROĐENJU

Amir Šečić rođen je u oktobru 1995. godine u Tuzli, tri mjeseca nakon pada Srebrenice. Voditelj programa Drago Celezić najavljuje ga kao „čuvara sjećanja i preživjelog Srebreničanina“, a ta formulacija, na prvi pogled neobična za čovjeka rođenog poslije genocida, pokazala se do kraja govora tačnom. Jer preživljavati se, ispostavlja se, može i ono što se nije doživjelo.

„Jedan ugledni novinar, podrijetlom iz Hrvatske, pitao me hoće li govor biti iz glave ili će biti pisan“, počinje Šečić. „Ne – on će biti iz srca i duše. Jer rođen sam u vremenu kada su jedni drugima odlučili uzeti sve. I Boga mi, uzeli su sve.“

Majka ga je tri dana po rođenju ostavila u Domu za nezbrinutu djecu u Tuzli. U toj rečenici, izgovorenoj bez optužbe u glasu, ali s gorčinom, sažet je paradoks njegovog života: „Neke majke traže djecu, a moja je svoje odlučila ostaviti.“ U dvorani u kojoj se tog jutra više puta govorilo o majkama Srebrenice, onima koje su decenijama kopale po masovnim grobnicama tražeći jednu jedinu kost, ta se rečenica zabija dublje od svake statistike.

U domu ih je bilo tristo. Svi iz Srebrenice. „Netko je bio stariji, netko manji, a ja sam bio beba. Beba koja je u domu boravila osamnaest godina.“ Rat, kaže, nije doživio, ali ga rat nije zaobišao: „Nisam bio u ratu, ali rat je ratovao za mene. Uzeo mi je dvadeset i šest članova obitelji – oca, stričeve, rođake.“

Odrastanje među tristo srebreničke siročadi opisuje rečenicom od koje dvorana zadržava dah: „Mislim da ni u ratu nije bilo tako – u ratu se znalo odakle se puca, a u tom domu nisi znao odakle će te pogoditi.“ Među štićenicima su bili i svjedoci koji su u Haagu svjedočili protiv Zdravka Tolimira i Ratka Mladića, mjesec dana prije svjedočenja pod policijskom zaštitom kojoj niko nije smio prići. „Govorile su o golgotama. Govorile su kako su ustali mrtvi – i dalje su mrtvi, jer to što nose u sebi ubija.“

„ONO ŠTO TI NISI BILA“

U domu je, kaže, odlučio postati „sam sebi roditelj“ – guverner vlastitog života. Ne iz prkosa, već iz duga: ubijeni su, govori, dali živote da bi djeca poginulih

Adis Keranović

Amir Šečić

Gordan Jandroković

Melita Mulić

Velma Grazia Žmak

živjela u miru, a ne da krenu lošim putevima. „Da sam se predao, razočarao bih ih.“

Danas je otac dvoje djece. Kada mu se rodilo prvo, nazvao je majku koja ga je ostavila i saopćio joj da je postala nana. „Ona mi je rekla: „Sad ćeš tek vidjeti šta je to.“ Moj odgovor je bio: „Ono što ti nisi bila.““ Pa dodaje sud koji ne prepušta nikome: „Ovo što je moja majka uradila nije greška – to je izdaja. Jedni traže, drugi ostavljaju.“

Prije nekoliko mjeseci prvi put je odveo svoju djecu u Memorijalni centar Potočari, na mezar na parceli deset. „Moja djeca i ne znaju gdje su zapravo došla. Skaču i igraju se, a ja se pokušavam sabrati. Pokušavam sakriti suze. Pa to je moja pobjeda.“ Djeca koja se igraju među nišanima i otac koji u toj igri vidi trijumf života nad onima koji su njegovoj porodici život uzimali – to je slika koju su prisutni dojmovno nosili kućama.

Cijelu godinu, priznaje, pokušava ojačati za godišnjicu koja dolazi. „Međutim, u jednom danu padne sve. Jedan je dan jači od trista šezdeset i četiri dana.“ I završava rečenicom koja bi mogla stajati kao epitaf cijeloj generaciji rođenoj iz genocida: „Ja sam živ, ali bolan.“

DRŽAVA KOJA BROJI: 900 I 1.725

Oko Amirovog svjedočanstva složio se protokolarni dio, no govori zvaničnika donijeli su i brojke i obaveze.

Jandroković je podsjetio da se u slučaju srebreničkog genocida još uvijek traga za više od 900 žrtava, dok Hrvatska traga za 1.725 svojih nestalih građana, o čemu je Sabor raspravljao dan ranije. Dvije potrage, dvije zemlje, ista logika: „Svaka žrtva zaslužuje svoj konačni mir.“ Predsjednik Sabora povukao je i liniju Vukovara i Škabrnje: „Mi u Hrvatskoj itekako smo svjesni koliko dugo bole otvorene rane.“ Podsjetio je da je Sabor još 2005. nedvosmisleno osudio genocid, a 2009. proglasio 11. juli Danom sjećanja, te upozorio na lekciju Srebrenice: najteža zvjerstva rijetko nastaju naglo i „ona se prečesto razvijaju postupno, onda kada se na vrijeme ne prepoznaju znakovi nasilja, mržnje i dehumanizacije“.

Jandroković je govorio i o međunarodnoj arhitekturi sjećanja koja se u posljednje dvije godine bitno promijenila. Generalna skupština UN-a pozvala je države članice da činjenice o genocidu čuvaju i prenose, kako bi se spriječilo njegovo poricanje i ponavljanje – čime je, kazao je, sjećanje na Srebrenicu prestalo biti lokalno ili nacionalno pitanje i postalo „neizostavan dio globalne kolektivne memorije“.

Posebno mjesto u njegovom govoru dobile su majke Srebrenice, žene koje su iz vlastite tragedije napravile instituciju

pamćenja. „Njihova borba pokazala je da ljubav ne prestaje odlaskom najmilijih“, kazao je Jandroković. Ustrajale su u potrazi za istinom o sinovima, muževima i očevima, u zahtjevu da odgovorni budu privedeni pravdi i time, dodao je, nisu branile samo uspomenu na svoje najbliže, nego temeljno načelo da nijedna žrtva ne smije biti zaboravljena i nijedan zločin prešućen.

Melita Mulić, govoreći u ime predsjednika Zorana Milanovića, otišla je korak dalje od uobičajene osude počinitelja. Krivci nisu samo zapovjednici i egzekutori, kazala je, „nego i svi oni iz bijela svijeta koji su šuteći i oči zatvarajući prelazili preko zločina“ – oni koji su po savjesti, pravu i oružju „morali biti bolji i veći ljudi“. To pitanje šutnje svijeta, upozorila je, ponavlja se i danas, u ratovima u kojima najveću cijenu plaćaju nedužni. Njena retorička pitanja – kako pamtit i bez ogorčenja, kako zapovijed „ne ubij“ učiniti univerzalnim zakonom savjesti, jesmo li iz historije išta naučili – ostala su, namjerno, bez odgovora.

Tomo Medved, izaslanik premijera Andreja Plenkovića, posebno se obratio porodicama koje su naredni dan u Potočarima ukopavale svoje najmilije – „nakon toliko godina“. Srebrenica je za nje „opomena što se dogodi kada izostane čovječnost, a zakažu međunarodni mehanizmi“, a poruka službenog Zagreba nedvosmislena: Hrvatska podržava evropski put Bosne i Hercegovine i „istinski želi“

da joj se susjedna zemlja pridruži u evropskoj porodici.

SJEĆANJE KAO SVAKODNEVNI POSAO

Domaćini su skupu dali okvir koji nadilazi jedan datum. Keranović je govorio o Srebrenici kao dijelu vlastitog identiteta – „kao Bošnjak, ovo ne doživljam samo kao povijesnu činjenicu“, ali i kao univerzalnoj opomeni koja „pripada svima koji vjeruju u ljudsko dostojanstvo, pravdu i mir“. Hodžić je precizirao šta ta opomena traži u praksi: da se o Srebrenici govori „istinito, odgovorno i bez relativizacije“, jer „povijesne činjenice ne smiju postati predmet političkih pregovora niti dnevnopolitičkih interesa“.

Hodžić je imenovao i one koji kulturu sjećanja nose na leđima, doslovno. Dok je u Lisinskom trajala komemoracija, učesnici petnaestog ultramaratona Vukovar – Srebrenica pretrčavali su posljednje od ukupno 227 kilometara u pet etapa, od jednog grada-simbola do drugog. „Njihov put nije sportski izazov. To je poruka da sjećanje traži predanost, ustrajnost i odgovornost“, kazao je. Ove godine kreće i dvadeseti konvoj za Srebrenicu – dvije decenije neprekidnog odlaska u Potočare. Zahvalio je i hrvatskim braniteljima koji godinama dolaze na komemoraciju: „Suosjećanje s tuđom boli ne poznaje nacionalne ni vjerske granice.“

Između govora slušalo se „Što te nema“ u izvedbi Žmakove. „Uspavanka“ Maka Dizdara, koju je dramska umjetnica Faketa

Salihbegović Avdagić izvela kao ono što ta pjesma i jeste – tužaljka majke nad djetetom koje više ne može čuti uspavanku. I na kraju „Srebrenički inferno“, oratorij koji se izvodi i u Potočarima, kao muzički most između zagrebačke dvorane i memorijskog centra.

UVEČE, CVIJET NA VODI

Program u Lisinskom trajao je devedeset minuta. Sjećanje je trajalo cijeli dan. Uveče u dvadeset sati kolona je krenula Mimohodom sjećanja preko Trga bana Jelačića, a na vodenom zidu zagrebačkih fontana zasvijetlila je projekcija Cvijeta Srebrenice – bijele latice oko zelenog središta, simbol koji je odavno prerastao Bosnu. Sutradan, 11. jula, na Međunarodni dan sjećanja na genocid, u Potočarima su ukopani novi identifikovani posmrtni ostaci – oni na koje je Medved mislio kada je govorio o porodicama koje „nakon toliko godina“ ispraćaju svoje najmilije.

Trideset i jedna godina poslije, Srebrenica u Zagrebu nije bila ni rutina ni ritual. Bila je ono što je Hodžić nazvao svakodnevnim iskazivanjem poštovanja, što je Jandroković sveo na 900 porodica koje još čekaju, što je Mulić formulisala kao pitanje bez odgovora i što je Amir Šečić, Srebreničanin rođen poslije svega, sažeo bolje od svih. Nije došao zaboraviti, došao je pamtiti. „Sjećanje nas čini jačima. Istina je tu i ja sam tu.“

A godina, njegova i naša, i dalje se dijeli na trista šezdeset i četiri dana – i na onaj jedan. ●

UOČI SAMITA NATO-a U ANKARI: PANEL TURSKOG
PREDSJEDNIŠTVA I INSTITUTA IRMO U ZAGREBU

U ZAGREBU POTVRĐENO da je turska uloga u NATO-u nezaobilazna

Sedmicu prije nego što su se čelnici Alijanse okupili u turskoj prijestonici, turski zvaničnici i hrvatski analitičari su u zagrebačkom Sheratonu secirali dva pojma o kojima ovisi budućnost NATO-a - podjelu tereta i koheziju saveza. Ono što je 2. jula izgovoreno u Zagrebu, sedam dana kasnije u Ankari uglavnom se i dogodilo

PIŠE: Stipe Majić

U organizaciji Direkcije za komunikacije Predsjedništva Republike Turske i turske ambasade u Zagrebu, a u saradnji s Institutom za razvoj i međunarodne odnose (IRMO), u hotelu Sheraton u Zagrebu 2. jula održan je panel pod nazivom "Podjela tereta i kohezija saveza: šta očekivati od NATO samita u Ankari". Formalno - stručna rasprava. Suštinski - pažljivo pripremljena najava najvećeg diplomatskog događaja koji je Turska ugostila u dvije decenije: samita NATO-a, održanog od 6. do 8. jula u Ankari.

Da nije riječ o rutinskom okruglom stolu, odala je usputna rečenica profesora Kılıça Buğre Kanata, direktora istraživanja u fondaciji SETA i člana turskog Vijeća za sigurnosne i vanjske politike: "Ovo je vjerovatno deseti glavni grad koji obilazimo uoči samita." Zagreb je, dakle, bio stanica turske turneje javne diplomatije po prijestonicama saveznica - podatak koji o ambicijama Ankare govori rječito koliko i sama izlaganja.

Skup je otvorila turska ambasadorica u Hrvatskoj Nj. E. Hayriye Nurdan Erpulat Altuntaş, podsjetivši da se NATO u gotovo 77 godina postojanja "uvijek uspijeva prilagoditi promijenjenim okolnostima", ali da njegov uspjeh "ovisi o očuvanju težišta, a to težište je jedinstvo među saveznicima". To jedinstvo "zahtijeva punu i iskrenu solidarnost", u kojoj su "sigurnosni interesi svakog saveznika dosljedno uvaženi". Tursku je opisala kao "posvećenu saveznicu koja igra

ključnu ulogu neto davaoca sigurnosti u euroatlantskom prostoru", sa "sveobuhvatnim pristupom od 360 stepeni". U središtu dnevnog reda u Ankari, najavila je, bit će provjera obaveza preuzetih u Hagu 2025. godine: "Politički i vojni krajolik bit će ocijenjen iz perspektive euroatlantske sigurnosti, a na stolu će biti očuvanje integriteta NATO-a kao strateška nužnost i projekcije podjele tereta", poručila je ambasadorica.

Moderator Krševan Antun Dujmović, stručni savjetnik IRMO-a, postavio je historijski okvir: posljednji NATO samit u Turskoj održan je 2004. u Istanbulu, godinu nakon američke intervencije u Iraku i usred rata u Afganistanu. Dvije decenije kasnije konteksti su drugi, ali regija je ista: sukob Irana, SAD-a i Izraela te ruska agresija na Ukrajinu koja ni u petoj godini ne jenjava - tog jutra stigle

su vijesti o novom brutalnom napadu na Kijev. "Vaša uloga u NATO-u je nezao-bilazna", poručio je turskim gostima. "Vi ste druga najveća vojska saveza, odmah iza Sjedinjenih Država, i vaš doprinos je ogroman." Uz nadu da će iz Ankare, uprkos raspravama o procentima, izaći jak kominike i jači savez.

"NIKO VIŠE NE POBJEĐUJE SAM"

Profesor Gordan Akrap, prorektor Sveučilišta obrane i sigurnosti "Dr. Franjo Tuđman", relativizirao je dramatiku oko unutarsavezničkih sporova: nije prvi put da se članice razilaze, "ali najvažnije je da se na kraju uvijek pronađe zajednički odgovor". Ključna lekcija posljednjih trideset godina, od Domovinskog rata do ruske agresije na Ukrajinu, po njemu glasi: "Niko više ne može dobiti nijedan sukob ako ostane sam - ni Turska, ni Sjedinjene

Države." Ratovi se, upozorio je, više ne vode samo u fizičkoj domeni, nego i u informacionoj, kognitivnoj i digitalnoj, a odbrana u sve četiri moguća je samo zajednički. Ko se priprema za sadašnje izazove, već kasni: "Moramo predvidjeti šta bi se moglo događati u narednih deset, petnaest, dvadeset godina - i pripremiti se." O novom cilju izdvajanja za odbranu - pet posto BDP-a, od čega 3,5 posto za temeljne vojne potrebe - bio je neuvijen: "Konačno je neko Evropskoj uniji rekao: dosta je. Ne živimo u utopiji." Od samita je očekivao "jedan, najviše dva lista koncizan dokument koji će pokazati jedinstvo saveza i vratiti ga osnovama", uz podsjećanje da je Alijansa dobrovoljna zajednica: "Je li neko natjerao Tursku da 1952. uđe u NATO? Nije - kao što niko nije natjerao ni nas, ni Finsku i Švedsku. To je bila demokratska želja tih naroda."

NATO 3.0 I "MOST IZMEĐU ZAPADA I ZAPADA"

Kanat je ankarski samit smjestio u širi prostor jer o čemu se 2004. govorilo kao o simulaciji, povratku velikih sila i multipolarnom svijetu, državici danas govore kao o stvarnosti. Snaga NATO-a uvijek je bila otpornost - preživio je i 2019., kada ga je francuski predsjednik proglasio "moždano mrtvim". Novost su, međutim, novi oblici ratovanja: rat u Ukrajini pokazao je kako dronovi, "taktičko oružje, počinju proizvoditi strateške ishode". Prijetnjama iz 2004. godine, tada uglavnom terorizmu, pridružili su se "oživjeli duhovi" konvencionalnog ratovanja u novim formama, hibridne prijetnje te, s prodorom vještačke inteligencije, pitanje otpornosti kritične infrastrukture. Upravo zato će, najavio je tačno, uz samit prvi put biti održan i forum odbrambene industrije, jer NATO "nije samo politički savez, nego i savez kapaciteta i odbrambenih industrija". Drugi naglasak bio mu je na južnom krilu Alijanse: "Vidjeli smo da zatvaranje jednog tjesnaca može proizvesti ozbiljne posljedice po globalnu ekonomiju" - pa kroz inflaciju i po izborne rezultate. A "slonom u sobi" nazvao je odnos Evrope i Sjedinjenih Država, uz tezu da Turska "nije samo most između Istoka i Zapada - posljednjih godina ona je most između Zapada i Zapada", pokušavajući diplomatijom premostiti jaz između dvije obale Atlantika. Uspjehom samita smatrao bi zajedničku izjavu o privrženosti budućnosti NATO-a.

Profesor Murat Yeşiltas s Univerziteta društvenih nauka u Ankari ponudio je sažetu formulu: svijet dobija "NATO 3.0". Prva verzija Alijanse odgovarala je na sovjetski ekspanzionizam, druga se poslije Hladnog rata bavila upravljanjem krizama, a treća se, s povratkom nadmetanja velikih sila, vraća tvrdoj sili i odvraćanju.

NAJVEĆI SAMIT U HISTORIJI NATO-A

Turški mediji su veliki događaj saželi bez ostatka: "NATO samit krunisao Tursku kao ključnog igrača". Iza ovih naslova stoje i provjerljive činjenice. U Ankari su se od 6. do 8. jula okupili lideri sve 32 članice, uz goste iz Zaljeva i Azije, s oko 3.000 akreditovanih novinara i preko 56.000 pripadnika osiguranja - bio je to, po broju učesnika i medijskoj pažnji, najveći samit u historiji Alijanse. Zabilježen je i prvi dolazak Donalda Trumpa u Tursku u aktuelnom mandatu.

Bilateralna žetva domaćina bila je izdašna, barem na razini obećanja. Trump je najavio ukidanje CAATSA sankcija uvedenih zbog turske kupovine ruskog sistema S-400 i pokazao spremnost da Turskoj proda lovce F-35 te motore za domaći borbeni avion Kaan - mada je za F-35 kasnije dodao da "još nije sasvim odlučio". Turska odbrambena industrija potpisala je krupne ugovore, ponajprije s Velikom Britanijom, s Kanadom su pokrenuti pregovori o slobodnoj trgovini, a Njemačka je odlučila razmotriti nabavku turskih raketnih sistema dugog dometa. U završnu deklaraciju ušao je i dugogodišnji turski zahtjev da se ukinu ograničenja u trgovini naoružanjem među saveznicima. List Daily Sabah, doduše, priznaje da je napredak u odnosima s Washingtonom "zasad uglavnom retorički".

Konkretnije brojke donio je Forum odbrambene industrije, prvi put održan uz samit - upravo onako kako je najavljeno na zagrebačkom panelu. Saveznice su se obavezale na 40 milijardi dolara ulaganja u protivdronске kapacitete u narednih pet godina, uz obuku većeg broja vojnika za operatore dronova; švedski Saab izabran je umjesto Boeinga za isporuku do deset izviđačkih aviona GlobalEye; Lockheed Martin i Rheinmetall dogovorili su prvu proizvodnju raketa ATACMS izvan SAD-a; američki Anduril otvara u Poljskoj liniju za projekte Barracuda-500. Uz kanadsku podršku gura se i osnivanje Banke za odbrambenu sigurnost i otpornost (DSRB), o čijem članstvu Turska još razmišlja. Generalni sekretar Mark Rutte tražio je "lomaču birokratije", hitno rezanje administrativnih prepreka jačanju kapaciteta.

Sam domaćin ocijenio je na završnoj konferenciji za medije da je postavljen "temelj snažnijeg NATO-a": "Ovaj historijski samit, koji smo ugostili u vremenu kada se euroatlantska sigurnost testira, vođen je tako da oblikuje našu zajedničku budućnost", rekao je Erdoğan, podsjetivši da Turska drugi put u 22 godine, a prvi put u Ankari, ugošćuje vrh Alijanse. Samit je iskoristio i za katalog turskih aduta: druga najveća vojska Alijanse, F-16 u Estoniji od augusta, komanda

Erdoğan održao niz bilateralnih sastanaka tokom NATO samita u Ankari

Turški predsjednik Recep Tayyip Erdoğan održao je niz bilateralnih sastanaka s liderima država i vlada tokom 36. samita šefova država i vlada NATO-a, održanog u Ankari, glavnom gradu Turske.

predsjednik
SAD-a
Donald Trump

predsjednik
Francuske
Emmanuel Macron

predsjednik
Finske
Alexander Stubb

predsjednik
Sirije
Ahmed al-Shara

predsjednik
Slovačke
Peter Pellegrini

premijer
V. Britanije
Keir Starmer

premijerka
Italije
Giorgia Meloni

kancelar
Njemačke
Friedrich Merz

premijer
Kanade
Mark Carney

premijer
Albanije
Edi Rama

premijer
Bugarske
Rumen Radev

premijer
Crne Gore
Miloško Spajic

generalni sekretar
NATO-a
Mark Rutte

predsjednik
Evropskog vijeća
Antonio Costa

predsjednica
Evropske komisije
Ursula von der Leyen

04. 07. 2024.

KFOR-om do septembra 2026. i Snagama za odgovor NATO-a 2028–2029, dodatne 24 milijarde dolara za protivraketu "Čeličnu kupolu", prag od 3,5 posto BDP-a prije 2030. te zahtjev za NATO akreditaciju turskog Centra izvrsnosti za suprotstavljanje dronovima. U emotivnijem registru podsjetio je da Turska nije uživala postblokovsku "dividendu mira": "Bilo je vremena kada smo ostavljeni sami i tretirani nepravedno, pa smo se morali osloniti na vlastite snage."

Iza brojki stoji industrijska podloga: turski izvoz odbrambene industrije premašio je 11 milijardi dolara godišnje, a zemlja je jedanaesti izvoznik naoružanja na svijetu, s ambicijom ulaska u prvih deset. Da nije riječ samo o samopromociji, svjedoče i drugi: holandski načelnik odbrane Onno Eichelsheim ocijenio je da će uloga Turske u NATO-u "postati još veća" kako SAD povlače dio kapaciteta iz Evrope, a litvanska premijerka Inga Ruginienė pohvalila je turski doprinos sigurnosti Baltika.

Ukrajina je dobila obnovljeno obećanje: Evropa i Kanada održavat će vojnu pomoć na oko 70 milijardi eura godišnje u 2026. i 2027, otvorena je i mogućnost proizvodnje Patriot sistema u samoj Ukrajini, a proces je nastavljen već u Parizu, na samitu Koalicije voljnih, gdje je Tursku predstavljao šef diplomatije Hakan Fidan. Margine samita Erdoğan je iskoristio za susrete s Macronom, Meloni, Merzom i Starmerom te čelnicima EU - uz podsjećanje da odnos s Briselom i dalje opterećuje kiparsko pitanje.

Nije, međutim, sve bilo jedinstvo. "Nisam zadovoljan NATO-om zbog Grenlanda i Irana. U NATO-u smo tretirani nepravedno, plaćamo nesrazmjerno", požalio se Trump na zajedničkoj konferenciji s Rutteom. Usred samita tražio je prekid trgovine sa Španijom ("promašen slučaj"), ponovio pretenzije na Grenland - uz osorni odgovor danske premijerke Mette Frederiksen da Grenland "naravno, nije na prodaju" - da bi potom ustvrdio kako je na sastanku lidera bilo "ljubavi i puno jedinstva". Domaćina je, s druge strane, javno branio od kritika izraelskog premijera Netanyahuha zbog najavljenog prodaje F-35.

Kako sve to izmjeriti? Mjerilom koje je u Zagrebu postavio Gordan Akrap - kratak dokument i demonstracija jedinstva - samit je prošao: deklaracija je usvojena, kohezija je, uza sve Trumpove ispade, sačuvana, a turski prioriteti ušli su u završni tekst. Yeşiltaş-ovo "prebacivanje tereta" postalo je službeni okvir rasprave, dok test pretvaranja rekordnih budžeta u stvarne sposobnosti tek predstoji - na to upozoravaju i analize koje Daily Sabah citira. Turska je kao domaćin i posrednik nesporo profitirala, no koliko je to trajna pozicija, a koliko trenutak Trumpove naklonosti, tek će se vidjeti. Najpošteniji sažetak ponudio je sam Erdoğan. Upitan šta će biti sa S-400 ako se Turska vrati u program F-35, odgovorio je: "Nastavite nas gledati." ●

Profesor Murat Yeşiltaş s Univerziteta društvenih nauka u Ankari ponudio je sažetu formulu: svijet dobija "NATO 3.0". Prva verzija Alijanse odgovarala je na sovjetski ekspanzionizam, druga se poslije Hladnog rata bavila upravljanjem krizama, a treća se, s povratkom nadmetanja velikih sila, vraća tvrdog sili i odvracanju. Oko NATO-a su se, kako ih je nazvao, formirali "mjehuri sukoba" - Ukrajina, koja ne mijenja samo evropsko sigurnosno okruženje nego i samo razumijevanje odbrambenog planiranja među članicama, te niz nestabilnosti na Bliskom istoku. Otvorio je i osjetljivo pitanje: Washington umjesto o podjeli tereta sve više govori o "prebacivanju tereta" na Evropu, a u dijelu saveznica postoji "duboka sumnja u uslovljenost člana 5, što je za mene opasno - ne znamo pod kojim bi uslovima bio aktiviran". Evropska odbrambena arhitektura, smatra, ne mora biti alternativa NATO-u, ali samit mora osigurati da ostane komplementarna.

ČETIRI IZAZOVA, JEDAN TEST

Sandro Knezović, znanstveni savjetnik IRMO-a, mapirao je četiri temeljna izazova: deregulaciju međunarodnih odnosa i globalno strateško nadmetanje, u kojem "pravila, norme i institucije više nisu poštovani na isti način"; povratak konvencionalnog odvracanja "prije petnaest godina bilo je gotovo nezamislivo da se vojna sila koristi za vanjskopolitičke ciljeve, a danas se to događa na evropskom tlu"; hibridno i kognitivno ratovanje, propaganda, sabotaze, miješanje u izborne cikluse, sve što se odvija u sivoj zoni ispod praga otvorenog rata gdje "prvo bojište sve manje je teritorij, a sve više percepcija", pa se u odbranu moraju uključiti čitava društva, ne samo ministarstva odbrane;

te, kao najvažniji i jedini unutrašnji izazov, političku koheziju. "Jedinstvo NATO-a više nije automatsko - ono se mora politički proizvoditi i održavati", upozorio je. Saveznice, naime, prijetnje više ne percipiraju jednako: istočne su fokusirane na Rusiju, južne na stabilnost Mediterana i Bliskog istoka te terorizam, a Sjedinjene Države na to koliko Evropljani doprinose zajedničkoj sigurnosti. Odvracanje, kaže, "mora biti ne samo kredibilno, nego vidljivo i održivo - nije dovoljno deklarirati solidarnost iz člana 5", a "stvarno pitanje nije novac, nego sposobnost saveznica da potrošnju pretvore u sposobnosti i funkcionalnu interoperabilnost". Otuda proizlazi i njegova poruka da podjela tereta "nije tehničko pitanje, nego politički test kredibiliteta i solidarnosti", a evropski stub NATO-a treba graditi kao dopunu, ne kao alternativu Alijansi.

Kako čitati zagrebački događaj? Organizatori nisu krili da je riječ o javnoj diplomaciji - panel je nastao na inicijativu turskog Predsjedništva, a Turska je kroz izlaganja provučena kao nezaobilazan saveznik. Ali sadržaj nije bio isprazno retorički jer govornici su pogodili gotovo sve tačke ankerskog dnevnog reda, od dronova i odbrambene industrije do južnog krila i testa kohezije. Za građane u Bosni i Hercegovini, zemlji kojoj je euroatlantski put i dalje otvoreno strateško pitanje, rasprava iz Sheratona nije akademika: pravila podjele tereta koja se sada ispisuju važit će i za one koji tek kucaju na vrata. Turska strana imala je šta pokazati i pokazala je to bez suviše patetike, a domaći sugovornici imali su dovoljno samopouzdanja da razgovor ne pretvore u puki administrativni ekspezo. Ako je Zagreb bio generalna proba, Ankara je bila premijera s punim gledalištem. ●

KAD BOSNA PONOVO DIŠE KAO JEDNO

Dok su stadione u Americi krasili ljiljani, a u domovima širom svijeta odjekivale pjesme o Bosni, reprezentacija je narodu vratila ono što se ne može izmjeriti rezultatima – vjeru, ponos i osjećaj da pripadamo jedni drugima.

PIŠE: Amina Šećerović Kasli

Postoje trenuci u trajanju jednog naroda koje nije moguće izmjeriti statistikom, ekonomskim pokazateljima niti političkim analizama. Trenuci kada ljudi, makar nakratko, zaborave svakodnevne brige, podjele, razočarenja i neizvjesnost. Trenuci kada se osmijeh vrati na lica, kada se zastave pojave na prozorima, kada se pjesma čuje iz automobila, kafića i domova. Upravo takve trenutke Bosni i Hercegovini donio je plasman reprezentacije na Svjetsko prvenstvo.

Možda će neko reći da je riječ samo o sportu. Ali oni koji poznaju Bosnu i Hercegovinu znaju da je ovdje sport odavno mnogo više od igre. U zemlji koja je prošla rat, tešku tranziciju, političke krize, ekonomske

izazove i stalne rasprave o prošlosti i budućnosti, reprezentacija često postaje nešto što nadilazi teren. Ona postaje simbol zajedničke nade. Zato nije pretjerano reći da dugo nije viđena ovakva radost u Bosni i Hercegovini.

Već danima prije odlaska reprezentacije na prvenstvo moglo se osjetiti da se događa nešto posebno. U gradovima, na ulicama i trgovima, među mladima i starima, počela je rasti atmosfera kakva se ne viđa često. Zastave Bosne i Hercegovine pojavile su se na balkonima, kućama, poslovnim prostorima i automobilima. Ne bismo pogriješili ako bismo rekli da je za svega desetak dana prodano više zastava nego u prethodnih desetak godina zajedno.

Teško je pronaći tačne brojke koje bi to potvrdile, ali osjećaj u gradovima i prema

svemu onome što mediji prenose govori dovoljno. Gotovo da nema mjesta gdje se nije vidjela plavo-žuta zastava. Još češće, uz nju se pojavila i zastava s ljiljanima, simbol koji za mnoge građane u Bosni i Hercegovini predstavlja dio historijskog identiteta i sjećanja na borbu za opstanak države. Zastava koju većina i dalje nosi u srcima.

Posebno emotivne su bile slike sa stadiona u Sjedinjenim Američkim Državama. Hiljade navijača nosile su zastave Bosne i Hercegovine, dok su se među njima ponosno vijorili i ljiljani. Generacije koje su nekada morale napustiti svoju domovinu zbog rata sada su zajedno sa svojom djecom i unucima pjevale pjesme o Bosni na drugom kraju svijeta.

Nije riječ samo o devedeset minuta igre. Riječ je o osjećaju da postoji nešto zajedničko oko čega se ljudi mogu okupiti bez obzira na patnje u prošlosti, probleme u sadašnjosti i stalne govore da "nema nade". Godinama se u Bosni i Hercegovini govori o odlasku mladih, pesimizmu, političkim sukobima i ekonomskim problemima. Sve su to stvarni problemi koje niko ne može ignorisati. Međutim, jednako je stvarna i potreba ljudi za nadom.

Za mnoge u dijaspori to nije bio samo sportski događaj. Bio je to susret sa vlastitim korijenima.

Mnogi od onih koji danas žive u Americi, Kanadi, Australiji, Njemačkoj, Austriji, Švedskoj ili drugim zemljama možda su posljednji put ovakvu emociju osjetili tokom plasmana reprezentacije na Svjetsko prvenstvo u Brazilu 2014. godine. Za mlađe generacije, rođene daleko od Bosne i Hercegovine, ovo je možda prvi veliki trenutak u kojem su osjetili pripadnost zemlji svojih roditelja i djedova.

Upravo zato uspjeh reprezentacije ne može se posmatrati samo kroz rezultat. U zemlji u kojoj se često naglašava ono što nas dijeli, reprezentacija je ponovo pokazala ono što nas spaja.

U danima pred prvenstvo društvene mreže bile su preplavljene fotografijama zastava, dresova i porukama podrške. Ljudi su dijelili uspomene, stare fotografije i priče iz vremena kada je reprezentacija prvi put igrala na najvećoj svjetskoj smotri fudbala. Kafići su organizovali zajednička gledanja utakmica. Djeca su na školskim igralištima ponovo počela sanjati da jednog dana nose dres Bosne i Hercegovine. Gotovo da danas nema djeteta koje nema novi dres Bosne i Hercegovine.

Možda upravo u tome leži najveća vrijednost ovog uspjeha. Nije riječ samo o devadeset minuta igre. Riječ je o osjećaju da postoji nešto zajedničko oko čega se ljudi mogu okupiti bez obzira na patnje u prošlosti, probleme u sadašnjosti i stalne govore da "nema nade". Godinama se u Bosni i Hercegovini govori o odlasku mladih, pesimizmu, političkim sukobima i ekonomskim problemima. Sve su to stvarni problemi koje niko ne može ignorisati. Međutim, jednako

je stvarna i potreba ljudi za nadom. Narodu su potrebni trenuci radosti.

Potrebni su mu trenuci kada će umjesto vijesti o podjelama gledati slike zajedništva. Trenuci kada će se razgovarati o sportu, uspjehu i ponosu, a ne samo o krizama i sukobima. Zbog toga se može reći da je reprezentacija Bosni i Hercegovini dala mnogo više od plasmana na prvenstvo.

Dala joj je razlog za osmijeh. Dala joj je priliku da se ponovo vidi onakva kakva želi biti.

Nije slučajno što se posljednjih dana iz automobila, kafića i domova čuju gotovo isključivo pjesme o Bosni i Hercegovini. Nije slučajno što su se ponovo pjevale stare navijačke pjesme, što su se dijelili stihovi o domovini i što su mnogi, makar na trenutak, osjetili onu posebnu emociju koju samo Bosna može probuditi kod svojih ljudi.

To nije emocija koju je moguće kupiti ili narediti. Ona nastaje spontano. Nastaje kada ljudi osjete da pripadaju nečemu većem od sebe.

Oko reprezentacije okupile su se generacije koje često imaju različite poglede na život. Djedovi koji pamte neka druga vremena gledali su utakmice zajedno sa unucima koji Bosnu poznaju kroz priče, društvene mreže i kratke ljetne posjete. Roditelji su djeci objašnjavali značenje zastave, himne i dresa. U tim trenucima prenosilo se nešto mnogo važnije od sportskog znanja. Prenosio se osjećaj patriotizma. A upravo je taj osjećaj ono što svakom narodu daje snagu da opstane.

Bosna i Hercegovina je kroz svoju historiju mnogo puta pokazala da može preživjeti najteže izazove. Međutim, svaki narod osim snage treba i radost. Treba trenutke u kojima

će slaviti, pjevati i vjerovati. Ovo prvenstvo donijelo je upravo to.

I zato postoji nešto važnije od rezultata. Postoji činjenica da je ova reprezentacija pobijedila bez obzira na konačan rezultat. Pobijedila je ravnodušnost. Pobijedila je apatiju. Pobijedila je osjećaj da se više ništa lijepo ne može dogoditi.

Ovi momci su, zajedno sa Sergejem Barbarezom, uspjeli ono što godinama nije polazilo za rukom mnogim političarima, institucijama i projektima. Uspjeli su okupiti ljude oko jedne pozitivne ideje. I upravo zbog toga oni su heroji bez obzira na rezultat. Heroji ne postaju samo oni koji osvajaju trofeje. Heroji postaju i oni koji ljudima vrata vjeru. A ova reprezentacija vratila je vjeru da Bosna i Hercegovina još uvijek može biti priča koja okuplja.

Euforija će se stišati. Ljudi će se vratiti svojim svakodnevnim obavezama, problemima i brigama. Ali uspomena na ove dane ostat će dugo. Ostat će slike prepunih trgova, zastava na prozorima, kolona automobila, navijača koji pjevaju na stadionima i porodica koje zajedno prate utakmice. Ostat će bezbroj novih zastava u domovima širom Bosne i Hercegovine kao i dijaspore. Ostat će osjećaj da je Bosna i Hercegovina ponovo disala kao jedno.

Zato nama kao narodu Bosne i Hercegovine, ma gdje god da bili širom svijeta, ostaje samo da se zahvalimo cijelom timu reprezentacije Bosne i Hercegovine. Bez da pronalazimo greške, zašto Barbarez nije uveo ovog igrača, zašto Demirović nije šutirao, zašto ovo, zašto ono. Uvijek može bolje u igri, ali bolja atmosfera za domovinu dugo se nije vidjela. ●

Praćenje utakmica u Zagrebu u organizaciji Nacionalne koordinacije Bošnjaka, Hotel Novotel

POMIRITI SE SA TIME DA SI POSTAO NEPOPRAVLJIVI UNC, ali ima još gore od toga

Ti klinci, moji klinci, generacija koja navodno ne čita, koja navodno ne misli, koja navodno živi u oblaku digitalnih gluposti, ta generacija je izumila preciznu taksonomiju ljudskog propadanja. Boomer, Unc, Unc Ahh, NPC – sve što se ne može svesti na rječnik, jer je svojevrsni filozofski sustav novoga doba.

PIŠE: Filip Mursel Begović

Otkrio sam da sam Unc jedne obične srijede, između kahve i latentnog bola od diskus hernije, dok sam na kauču listao bilješke za neki projekat koji me odavno ganja kao neisplaćena rata kredita. Moj sin je ušao u sobu i s mješavinom sažaljenja i profesionalnog interesa slikao me mobitelom pa izašao bez riječi. Nastavio sam čitati. Nisam ni trznuo. Čovjek koji je preživio dvoje djece i dvije države u tranziciji i koji ima najmanje dva paralelna bošnjačka kozmosa za vratom nema razvijen refleks za Snapchat treptanje okicama. To je za mlade. Ja, polahko ali sigurno, prelazim u fazu hibernacije.

Tek navečer, kad sam osjetio komešanje u dječjoj sobi i čuo vriskavi, histerični smijeh koji se u našoj kući čuje samo kad se odigra nešto nakon čega roditelj mora čistiti nered, ušao sam i pitao o čemu se radi.

- „Ništa, babo“, odgovorili su dok su im se obrazi punili eksplozivnim zrakom neke djetinje šege.

Ništa je najsadržajnije riječ u rječničkoj bazi mojih klinaca. U njoj stanuje čitav jedan paralelni svijet koji ne razumijem, kao što moj dedo nije razumio zašto slušam Nicka Cavea, a ja nisam razumio zašto traži apsolutnu tišinu dok on svaki dan u 19:30 sati pobožno gleda Dnevnik kao da očekuje silazak Mehdijsa.

Ali djeca su jako loši zavjernici. Ostave vidljive tragove, samo treba znati čitati. Dakle, na Android ekranu je bila moja fotografija. Ja, na kauču, s naočalama na vrhu glave, u trenirci, s tupim izrazom lica na kojem je dvojba - da li da ustanem ili da jednostavno nastavim preživljavati. Ispod je pisalo: „Unc in his natural habitat.“

Šta je Unc? Neka buba, neki žohar, tako mi je zvučalo na prvu. To sam, dakle, ja. Unc. Od „uncle“. Ne ujak u doslovnom smislu, neka šira kategorija bića. Pojam. Životna forma. Unc je, objasniše mi djeca, malo

bolji od Boomera. Boomer je gotov slučaj, fosilno gorivo, čovjek koji je zastario i tijelom i mozgom i dušom i mišljenjem, naprosto svime. Boomer ne razumije ništa i, što je još gore, ne pokušava razumjeti. Unc barem pokušava, ali mu ne ide. Unc je simpatičan i komičan u svojem potonuću prema grobnom mjestu. Boomer je odvratn i štetan u svojoj sigurnosti, u svojoj nepopravljivoj okoštalošću i anahronizmu. Razlika je u tome što Boomera ismijavaš iza leđa, a Unca tu pred nosom, jer on neće ni shvatiti.

Zahvalio sam im na objašnjenju. Ponudio sam se da budem bolji Unc. Na primjer Unc ProMax. Rekli su da to ne funkcionira tako i da njihova majka, a gospodarica moga srca, ima tu titulu. Ne možeš unaprijediti svoj status. Unc si ili nisi. To si što si. Kao krvna grupa.

A onda su me uveli još dublje u svoje leksičke riznice. Ispod Unca, rekoše, postoji „Unc Ahh“. Naglasak na drugom dijelu. „Ahh“ je prerađena verzija engleske riječi „Ass“ za stražnjicu, ali prerađena da prevari algoritam, jer on je novi bog, novi cenzor, novi muhtesib digitalnog carstva. Kao što je „pussy“ postala „Puh“, ali ne Medvjedić Puh, ne Milneov Winnie Puh, nego Puh kao tajni prolaz ispod cenzorskog zida. Djeca su, shvatio sam, naučila ono što su kroz historiju učili svi potlačeni narodi: šifrirati govor, sakriti značenje, preživjeti pod okupacijom algoritma. Mi smo nekad svijet promišljali ezopovski, oni govore algoritmovski.

I kad sam pomislio da sam dotakao dno, da sam stigao do posljednjeg nivoa te ljestvice, otvorili su još jedno dno. „Digitalac.“ Ili, još preciznije: „NPC.“ „Non Player Character.“ Pojam s PlayStationa. Lik koji postoji u igrici, ali njime ne upravlja niko. Hoda po zadanim rutama, ponavlja iste rečenice, nema vlastitu volju i ulogu, jednostavno

.....

**Boomer ne razumije
ništa i, što je još gore, ne
pokušava razumjeti. Unc
barem pokušava, ali mu
ne ide. Unc je simpatičan
i komičan u svojem
potonuću prema
grobnom mjestu.**

statira bez smisla. Pozadinska dekoracija. Nepostojeća ličnost. Na njemu se vježba gađanje. Možeš ga tući, ne uzvraća.

I to je za mene bila neka vrsta otkrivenja. Ti klinici, moji klinici, generacija koja navodno ne čita, koja navodno ne misli, koja navodno živi u oblaku digitalnih gluposti, ta generacija je izumila preciznu taksonomiju ljudskog propadanja. Boomer, Unc, Unc Ahh, NPC – sve što se ne može svesti na rječnik, jer je svojevrsni filozofski sustav novoga doba. To je Kierkegaard za TikTok. To je Heidegger u trapericama. To je egzistencijalizam brzopoteznog Instagram statusa. NPC - pomislite samo. Nepostojeća ličnost. Čovjek koji nije stvaran. I takvih je, kažu djeca, najviše. Većina ljudi su NPC-jevi. Hodaju, rade, pričaju, ali ne upravljaju svojom pričom. Oni su tu da popune prostor. Kao što u Sarajevu imaju ulice u koje niko ne zalazi, ali moraju postojati da bi grad imao oblik.

U nastavku ove spoznajne nadogradnje sedim na kauču i osjećam da u mojoj lobanji nešto kuca, neka ptica možda, neka posljednja ptica koja se nije predala, ali u dnevnom boravku, djeca su slikala moje rasulo i slala ga prijateljima kao dokumentarni materijal. *Vidi Unca kako pije kafu. Pogledaj šta radi Unc navečer. Unc je pogubljen.* A onda dobivaju i uzvratne materijale. Njihovi prijatelji šalju fotografije svojih roditelja. Nečiji otac je zaspaio pred televizorom s čipsom na grudima. Nečija majka razgovara sama sa sobom u kuhinji. Nečiji stari čita novine koje je već pročitao. Razmjenjuju nas kao sličice. Mi smo im „Pani-ni“ album. Kolekcija propadanja. Izložba neumitnosti.

I umiru od smijeha. Genijalci.

Jer to jest smiješno. Objektivno, kozmički, dubinski smiješno. Naši životi, naše navike, naše brige i naše bolesti, naše jutarnje kahve i večernje šetnje, sve je to sada sadržaj. „Content.“ Nismo više ljudi, mi smo „content“. Pjesnici su u poeziji tražili semantičku toplinu svakodnevlja, zajednički vrt, miroljubivu oazu skromne sreće. U kamenu su tražili obrise lica. A moja djeca traže u meni obris NPC-ja. Ponekad, u potrazi za odgovorima, špijuniram sina dok sa svojom simpatijom razmjenjuje autoportrete. U opisu fotografija nešto je što jedva liči na jezik - poluriječi, skraćenice, emoji koji zamjenjuje rečenicu. Rade grimase, isplaze jezike, izobličie lica, kao da se brane od vlastite ljepote. Ali ponekad se zateknu nespreni, ne poziraju, obični su, i na tim fotografijama su najljepši jer ne znaju da su snimljeni ili im je svedjedno, što je isto. I dok to gledam, ne osjećam ništa romantično, ništa dirljivo, to je gola misao da ovaj svijet je sada njihov. Nije moj. Njihov je. Njima nistanjiv, njima razumljiv, njima topao. Meni beskrajno dosadan, da budem iskren, i beskrajno stran, prazan kao soba iz koje su iznijeli namještaj. Sve se promijenilo i mora tako biti jer da se nije promijenilo, onda bi nešto bilo ozbiljno pogrešno. I to je kretnja. To je jedina prava kretnja, da neko dođe i nastani ono što si ti ispraznio odlaskom u srednje godine, u bolest tijela, u bilješke, u nostalgiju. Mi smo bili sebični

jer smo mislili da je svijet naš i da će ostati naš, da će naše pjesme biti posljednje pjesme, naši filmovi posljednji filmovi, naša ljubav jedina prava ljubav. A djeca su došla i bez pitanja preuredila sve. Stavila su svoj namještaj u naše sobe. Ništa na ovom svijetu nije naše. Ni jezik. Ni sobe. Ni djeca.

Zapitao sam se na koncu, dok sam gledao tu fotografiju sebe na Android ekranu, tog stranog čovjeka u trenirci, s naočalama na čelu, s glupavim izrazom lica, je li biti Unc neki poraz? Ili je to samo novo ime za ono što smo oduvijek znali, da starimo, da nas tijela izdaju, da nam pamćenje kašlja kao stari motor, da nas djeca gledaju s istom onom mješavinom ljubavi i neverjice s kojom smo mi gledali svoje roditelje kad su pričali o ratu, o mladosti, o nekim vremenima koja su navodno bila bolja.

Nikada više neću biti mlad. To sam već jednom zapisao, ali sada sam se osvjedočio, dobio sam Unc certifikat, to je činjenica na koju se ne možeš žaliti nikome. No, ne zna ova klinčadija ono što Unc zna – ne moraš biti mlad da bi bio živ. Moraš samo biti dovoljno smiješan da te djeca fotografiraju. Dovoljno sijed i naboran da te zavole kao krošnju starog kestena u dvorištu.

Jer Unc zna da ga ne ismijavaju iz zlobe. Oni ismijavaju iz ljubavi. Iz čudne, neizgovorene, generacijske ljubavi koja se ne zna izraziti drugačije nego slikanjem oca u kućnom ogrtaču i slanjem te slike u grupni chat s natpisom: „Unc Ahh u svom prirodnom staništu. Ne hraniti. Ne dirati.“

I ja sam ih počeo iskreno žaliti jer sam pomislio da oni nemaju poeziju. Nemaju tamu u kojoj duša postaje ranjena ptica. Nemaju osjećaj da je svijet sjenka u sjenovitom predjelu oslikanom čajem. Ali imaju nešto drugo. Imaju nas. Imaju naše rasulo kao građu za svoju komediju. Imaju naše tijelo koje stari, naš um koji zastajkuje, naše navike koje se ponavljaju kao NPC-jeve rutine i od toga prave svoj smijeh, svoju vezu, svoje prepoznavanje. Mi smo im bili knjiga. Oni su nas čitali čitavog života promatrali, učili naše navike napamet. Znaju kako sjedimo, kako dižemo obrvu kad ne razumijemo, kako uzdahnemo kad nas bole leđa. Znaju naše rituale bolje nego što ih sami znamo. I sve su to pretvorili u materijal. U svoju formu. U svoj jezik.

A ja, koji sam čitav život pisao kolumne o njima, o njihovim prvim riječima, prvim koracima, prvim pametnim i glupim pitanjima, ja sam odjednom shvatio da sam i sam u nečijoj kolumni. Da me neko piše. Da me neko dokumentira. Da moj život, moje večeri i moja jutra, moje hernije i moje bilješke, moji kaputi i moje kahve - sve to postaje nečija priča. Samo što oni svoju priču ne zapisuju na papir. Oni je šalju u grupni chat. Fotografija i potpis: „Unc pije kafu (opet).“ I dvadeset pubertetlija na sedam sekundi umre od smijeha. Dvadeset NPC-jeva koji misle da su „Main Charactersi“, a to je, priznajem, sasvim lijepa iluzija.

E, da. Nikada više neću biti mlad, ali izgleda, mogu biti Unc.

I to je, u neku ruku, sasvim dovoljan razlog da ne otkážem podstanarstvo tijelu. Još malo i gotovo. ●

MOST KOJI SE GRADI IZ UČIONICE

NASTAVA BOSANSKOG JEZIKA I KULTURE U HRVATSKOJ ulazi u novo razvojno razdoblje

Na dvodnevnom stručnom usavršavanju u Zagrebu, uoči prvih standardiziranih udžbenika za Model C, susreli su se književnost, metodika i svakodnevica nastave oko jednog pitanja: kako nastavu Bosanskog jezika i kulture u hrvatskoj školi učiniti kvalitetnijom.

PIŠE: Rabija Arifović
FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

U prostorijama Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj u Zagrebu, 20. i 21. juna 2026. godine, održano je stručno usavršavanje „Književnost i jezik u nastavi Bosanskog jezika i kulture (Model C)“, u organizaciji Bošnjačkog nacionalnog vijeća. Skup je održan na pragu prvih standardiziranih udžbenika – Bosanski jezik i kultura 1 i Bosanski jezik i kultura 2 – pa se nije sveo isključivo na razmjenu iskustava, nego je otvorio pitanja koja će obilježiti nastavu Modela C u godinama pred nama.

Dvoje gostujućih predavača, prof. dr. Ena Begočić-Sokolija s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i dr. sc. Bernes

Aljukić, vanredni profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli i autor novih udžbenika, donijeli su dvije perspektive: književnopovijesnu i metodičku.

ZAŠTO JE OVAJ SKUP VAŽAN

Nastava Bosanskog jezika i kulture u Hrvatskoj godinama se izvodila bez standardiziranih nastavnih materijala, pa je dolazak prvih udžbenika za Model C važna prekretnica.

Iza tog poduhvata stoji jasna institucionalna logika. Bošnjačko nacionalno vijeće nosilac je obrazovnih programa, Nacionalna koordinacija je organizacija s koordinirajućom ulogom, a stručni

Alma Halilović

Nastavnica Alma Halilović iz Zagreba podsjetila je da se nastava Bosanskog jezika i kulture već osam godina izvodi bez vlastitih udžbenika, pa su se nastavnici morali sami snalaziti. Upravo zato mogućnost da tokom usavršavanja vide radne verzije prvih udžbenika za prvi i drugi razred ocijenila je jednim od najvažnijih rezultata susreta: novi materijali prate kurikulum donesen prošle godine i predmetu daju ozbiljnost i prepoznatljivost u školskom sistemu.

i metodološki okvir vodi njen Naučni savjet, na čijem je čelu dr. sc. Ermina Ramadanović.

Urednički, organizacijski i terenski dio procesa vodi voditelj Bošnjačkog medijskog centra Filip Mursel Begović. Projekt je realiziran i financiran prema standardima i konkursu Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske, a pod pokroviteljstvom zastupnika u Hrvatskom saboru Armina Hodžića. Riječ je, dakle, o pokušaju da se ozbiljan obrazovni projekat postavi sistemski, a ne kroz pojedinačne entuzijazme.

Takvu je logiku na početku stručnog usavršavanja istaknula i predsjednica Naučnog savjeta dr. sc. Ermina Ramadanović: cilj nije izraditi tek nekoliko udžbenika, nego stvoriti dugoročno održiv obrazovni sistem. Ozbiljni manjinski obrazovni projekti, upozorila je Ramadanović, ne mogu počivati na pojedinačnim inicijativama, nego zahtijevaju institucionalnu saradnju, stručne standarde i kontinuiran razvoj nastavnih materijala, uz uključivanje samih nastavnica, koje najbolje poznaju potrebe učenika, u oblikovanje budućih izdanja.

Ermina Ramadanović

Cilj nije izraditi tek nekoliko udžbenika, nego stvoriti dugoročno održiv obrazovni sistem. Ozbiljni manjinski obrazovni projekti, upozorila je Ramadanović, ne mogu počivati na pojedinačnim inicijativama, nego zahtijevaju institucionalnu saradnju, stručne standarde i kontinuiran razvoj nastavnih materijala, uz uključivanje samih nastavnica, koje najbolje poznaju potrebe učenika, u oblikovanje budućih izdanja.

Skup je po formatu bio radioničkog karaktera, predavanja su se prelijevala u raspravu, a rasprava u zajedničko listanje radnih verzija udžbenika, pa su uz velike teme na sto došli i sasvim konkretni problemi terena.

ENA BEGOVIĆ-SOKOLIJA: KNJIŽEVNOST KAO MOST

Predavanje prof. dr. Ene Begović-Sokolije bilo je vješto izbjegavanje zamke u koju manjinska nastava lahko upada, da bošnjačku književnost ponudi kao „drugu“, izdvojenu književnost. Umjesto toga, ona je ponudila model čitanja u kojem književnost postaje posrednik: način da učenik u Hrvatskoj prepozna vlastito porodično i kulturno naslijeđe kroz sadržaje koje već susreće u nastavi Hrvatskog jezika. Hrvatska se književnost snažnije vezuje uz zapadnoevropske tokove, dok se bošnjačka razvijala na sjecištu slavenskog, starobosanskog, osmanskog-islamskog i evropskog kulturnog kruga – mnogo sličnosti, ali i specifičnosti koje naši učenici najslabije poznaju.

Tu specifičnost, alhamijado književnost, stvaralaštvo na osman-skom, arapskom i perzijskom, učenici često preskoče, pa bošnjačka književnost u njihovoj svijesti „skoči“ od Hasanaginice i Smrti Omera i Merime ravno do moderne. Prazninu je premošćivala paralelnim čitanjima: baladu Smrt Omera i Merime suočila je sa srodnom usmenom pjesmom Smrt Ivana i Jelene: ista tema, dvoje rastavljenih dragih i zabrana roditelja, ali različit ishod i ton. U bošnjačkoj baladi nema samoubistva, jer ga tradicija ne dopušta; Omeru puca srce, za njim umire Merima, a iz zajedničkog groba niču bor i borka. Upravo na toj razlici, uz sličnost teme, djeca prepoznaju i ono što im je blisko i ono što je posebno.

Srž predavanja bila je poruka: književnost ne poznaje granice onako kako ih crtaju književne historije, pa nastava Modela C učenicima ne treba nuditi zatvoren kanon, nego ih poticati na „izlete“ i poveznice. Pritom je upozorila na zamku „mrtvih autora“: u lektiri u Bosni i Hercegovini od trideset šest predviđenih autora živa je tek nekolicina. Hrvatske kolege tek ispisuju svoj lektirski izbor i upravo zato imaju priliku bošnjačku književnost predstaviti kao živu, uz savremene autore.

FRANJEVAČKA BAŠTINA I KULTURA PAMĆENJA

U drugom je dijelu Begović-Sokolija, koja je na franjevačkoj književnoj tradiciji doktorirala, otvorila temu koja se rijetko povezuje s manjinskom nastavom: bosanske franjevece kao primjer kulture pamćenja koja traje više od četiri stoljeća. Od dolaska u Bosnu krajem 13. stoljeća franjevci su bili gotovo jedina obrazovana elita među katolicima. Anegdota o fra Anđelu Zvizdoviću i Ahdnami poslužila je kao slika franjevačke sklonosti dijalogu.

Povukla je i mostove prema islamskoj tradiciji: priču o fratra i rajskoj ptici povezala je s kur'anskom predajom o ljudima iz pećine i s Attarovom alegorijom ptica kao duša u potrazi za Ap-solutom. Matija Divković, „otac bosanske književnosti“, pred-stavljen je gotovo kao preteča današnjeg nastavnika, a Ivan Franjo Jukić kao primjer modernog intelektualca. Iz te niti – Divković, Jukić, Martić, pa sve do Andrića i Karahasana – izvela je tezu o kontinuitetu kulturnog pamćenja Bosne, koje je istovremeno i hrvatsko i bošnjačko.

UDŽBENIK KAO RESURS, NE KAO SCENARIJ

Dr. sc. Bernes Aljukić okrenuo se učionici i metodici. Autor novih udžbenika ujedno je i nastavnik u osnovnoj školi u Tuzli, što mu daje rijetku poveznicu teorije i prakse. Njegova je polazna teza da je najteže, i najodgovornije, pisati za najmlađe, te da udžbenik nije zbirka priprema ni scenarij kojeg se nastavnik sli-jepo drži, nego resurs koji treba olakšati posao.

Najkonkretniji dio izlaganja odnosio se na ocjenjivanje. Aljukić je predstavio sistem koji već osam godina koristi u vlastitoj na-stavi: naljepnice kojima se bilježe učeničke vještine – analitičko i kritičko mišljenje, praktična primjena i komunikacijske spo-sobnosti. Riječ je o pristupu bliskom formativnom ocjenjivanju, koji prati proces, a ne samo krajnju ocjenu. Pokazao je i „moz-gometar“, jednostavnu skalu kojom učenik sam označava koli-ko mu je nešto teško.

Ti su alati, naglasio je, prijedlog, a ne obaveza, prilagođen domenama i ishodima kurikuluma – upravo je namjera novih udžbenika da se domene i ishodi Modela C zaista vide u nasta-vi. Iznad svega, vraćao se jednoj poruci: nastava na bosanskom jeziku ne smije biti doživljena kao „siročić“ u hrvatskoj školi. Ambicija je da udžbenici za Model C budu kvalitetniji od onih po kojima se uči većinski jezik. U tom su duhu i brojne ilustraci-je, „zavičajna abeceda“ te prepoznavanje bosančice i arebice kao kulturne vrijednosti, uz jasnu napomenu da to nije islamizacija škole, nego baština.

Da pristup nije puka teorija, potkrijepio je primjerima iz vla-stite učionice. Uz pripovijetku Aska i Vuk postavio je učenicima

EMINA KAHRIMANOVIĆ: OBOJIMO SE KULTUROM – UPOZNAJMO KRALJICU KATARINU I ZAPJEVAJMO S HANKOM PALDUM

Emina Kahrmanović, profesorica književnosti naroda BiH i bo-sanskog, hrvatskog i srpskog jezika, od petnaest godina života u Hrvatskoj osam je provela u nastavi Bosanskog jezika i kulture po Modelu C u Istarskoj županiji. Uvođenje predmeta za nju je, kaže, bilo „blagoslov i čudo“: prilika da radi najljepši i najizazovniji posao, poučavanje, koje nadilazi okvire profesije i postaje misija očuvanja jezika, kulture i identiteta. „Kada imate misiju kakvu imam ja, važna je emocija. Važna je i energija koju širite među učenicima. Ljubav, pozitivan stav i osmijeh – to je sve što je potrebno.“

Godine bez standardiziranih udžbenika pamti po pripremama koje su nalikovale izradi seminarskog rada: jedna nastavna jedini-ca sklapala se iz nekoliko udžbenika, radnih listića, kvizova, pjesa-ma i filmova. Zato novi udžbenici, vjeruje, predmetu daju vrijednost i ozbiljnost: „Učenici će fizički imati udžbenik u rukama i znati šta je zapravo taj naš predmet. I roditelji će imati više informacija, jer ih u javnosti o ovom predmetu nedostaje.“

Nastava se često održava šesti, sedmi, ponekad i deveti čas, s umornom i nerijetko gladnom djecom, pa se tada radi s manje teksta, a više igre i neformalnog razgovora u kojem učenici nisu ni svjesni da uče. Maternji jezik, naglašava, gradi samopouzdanje i osjećaj pripad-nosti, posebno kod učenika viših razreda i srednjoškolaca: „Kada su na lijep, zabavan i emotivan način upoznati s maternjim jezikom i kul-turom predaka, lakše i sigurnije se izgrađuju kao individue. I integraci-ja je jednostavnija kada učenik ima osjećaj samopoštovanja i pripad-nosti.“ Iskustvo života u dvjema zemljama olakšava joj rad s djecom koja odrastaju između više identitetskih prostora; rado citira istarsku izreku: „Naše različitosti su naše vrijednosti i naše najveće bogatstvo.“

Najvažnijim sljedećim korakom smatra veću informiranost o predmetu, uz naglasak na primjerima dobre prakse i kreativnoj na-stavi: „Potrebno je u priču o ovom predmetu dodati boje, maknuti sivilo. Obojimo se kulturom, baštinom, stečkom – upoznajmo kralji-cu Katarinu i zapjevajmo s Hankom Paldum. Zamislimo skokove sa Starog mosta i zaplivajmo u mašti u hladnoj Neretvi. I djeci i nama je potrebna mašta. Pa – maštajmo.“

petog razreda naizgled pretežak upit – po čemu je Aska slična Seherzadi – i dobio odgovor djevojčice da obje umjetnošću spašavaju vlastiti život. Takvi trenuci opravdavaju „pitanja za razodnalce“, zadatke koji nadarenu djecu potiču da misle iznad teksta.

Posebno mjesto dobila je pozitivna pedagogija. Na primjeru slikovnice o pekarevoj kćeri i ukradenom hljebu, u naselju u kojem žive ljudi različitih vjera, Aljukić je pokazao kako se i teške teme, poput smrti bliske osobe, mogu djeci približiti bez okrivljavanja i osude, kroz dijeljenje i zajedništvo. Taj humanistički sloj, naglasio je, nije ukras, nego ono što nastavi daje dušu.

GLAS PRAKSE: MODEL C U STVARNIM UVJETIMA

Najdragocjeniji dio skupa, po Aljukićevim riječima, bila je povratna informacija nastavnica iz prakse. Bosanski jezik i kultura izvodi se u Hrvatskoj u kombiniranim skupinama, u kojima zajedno sjede učenici od prvog do četvrtog razreda; broj časova kreće se od dva do pet sedmično, a da bi se nastava uopće otvorila, potrebno je najmanje sedam učenika na razini škole. Nastavu drže i profesorice historije ili geografije, jer je predmet po svojoj prirodi „pet predmeta u jednom“ – jezik, književnost, historija, geografija i kultura, uz likovni i muzički element.

Iz te stvarnosti došla je i najjasnija kritika radnih verzija: građa mjestimično nalikuje nastavi Hrvatskog jezika, dok nedostaje takozvana C domena: naslijeđe, identitet, običaji, geografija i historija Bosne. Otvorilo se i staro pitanje naziva predmeta, nastavnice smatraju da bi naglasak na kulturi i identitetu bolje opisao ono čime se zapravo bave.

Dogovor je išao u smjeru jačanja C domene uz književne tekstove, o čemu je govorila i iskusna profesorica Ajka Tiro Srebreniković.

Razgovor je razotkrio i niz administrativnih razlika jer dok je u Bosni i Hercegovini prvi razred u cijelosti opisno ocijenjen, u Hrvatskoj se već u drugom polugodištu prelazi na brojčano ocjenjivanje. Nastavnice godinama improviziraju, dijele pripreme i prilagođavaju se rasporedu i umoru djece koja na bosanski dolaze na zadnjim satima. U nižim razredima, rekle su u šali, nastavnica mora biti i klaun, jer dijete prvo treba zainteresirati da uopće dođe.

Nastavnica Alma Halilović iz Zagreba podsjetila je da se nastava Bosanskog jezika i kulture već osam godina izvodi bez vlastitih udžbenika, pa su se nastavnici morali sami snalaziti. Upravo zato mogućnost da tokom usavršavanja vide radne verzije prvih udžbenika za prvi i drugi razred ocijenila je jednim od najvažnijih rezultata susreta: novi materijali prate kurikulum donesen prošle godine i predmetu daju ozbiljnost i prepoznatljivost u školskom sistemu.

PRISTUP KOJI IDE UZ UDŽBENIKE

Kada se dva dana slegnu, pokazuje se da su Begović-Sokolija i Aljukić, svako sa svoje strane, govorili o istom. Model C je pristup: onaj koji gradi mostove između hrvatske i bošnjačke tradicije, čita književnost kao posrednika identiteta i odbija zatvoreni kanon, ali i onaj kojem trebaju konkretni alati da bi zaživio u učionici – udžbenik kao resurs, vidljive domene i ishodi, ocjenjivanje koje prepoznaje svaku učeničku aktivnost, te kulturološki sloj koji bosanski jezik čini ravnopravnim, a ne perifernim.

U tom smislu novi udžbenici nisu sami sebi svrha. Oni su prvi standardizirani oslonac, ali oslonac koji ne može zamijeniti nastavnika pa najbolji udžbenik vrijedi onoliko koliko ga dobra nastavnica, u kombiniranom odjeljenju i s dva časa sedmično, uspije pretvoriti u susret djeteta s vlastitim porijeklom. Zato je skup, više od predstavljanja knjiga, bio usklađivanje pristupa i dogovor da udžbenik i metodika, književnost i identitet, idu zajedno.

Sara Baloković

Sara Baloković iz Zagreba istaknula je kako učenici s velikim zanimanjem usvajaju nova znanja o Bosni i Hercegovini te ih s ponosom prenose roditeljima, dok je Halilović naglasila da će novi udžbenici biti korisni ne samo djeci nego i roditeljima, od kojih su mnogi rođeni u Hrvatskoj i često nemaju priliku sistemski upoznavati bošnjačku historiju, kulturu i književnost.

Upravo su taj aspekt posebno naglašavale nastavnice. Sara Baloković iz Zagreba istaknula je kako učenici s velikim zanimanjem usvajaju nova znanja o Bosni i Hercegovini te ih s ponosom prenose roditeljima, dok je Halilović naglasila da će novi udžbenici biti korisni ne samo djeci nego i roditeljima, od kojih su mnogi rođeni u Hrvatskoj i često nemaju priliku sistemski upoznavati bošnjačku historiju, kulturu i književnost. Nastava tako postaje i mjesto međugeneracijskog prijenosa identiteta i kulturnog pamćenja.

POGLED NAPIJED

Cilj nije, više je puta ponovljeno, napraviti jedan ili dva udžbenika, nego izgraditi sistem. Pred zajednicom je još najmanje dvadesetak naslova, udžbenika, čitanki, radnih udžbenika i pomagala, pa posla, a time i mjesta, ima za sve. Upravo se zato organiziraju ovakva savjetovanja: ona su mjesto ulaska u zajednički institucionalni rad, kroz recenzije i saradnju, a potom i autorstvo.

Iz zagrebačkog je susreta izašla i jasna namjera da se do svih sredina u kojima se nastava izvodi, od Zagreba i Pule do Siska i Gunje, dođe s usklađenim, metodički promišljenim pristupom. Ostaje i jedna trezvena spoznaja s kojom su se učesnice složile, da ovo neće biti posljednji takav susret, nego prvi u nizu. ●

NOVI PREDSJEDNIK

DR. SC. ADIS KERANOVIĆ

Skupština Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj – Bošnjaci zajedno! na sjednici je 15. juna 2026. izabrala novo vodstvo: za predsjednika dr. sc. Adisa Keranovića, specijalista hitne medicine na čelu najveće hitne bolničke službe u državi, a za generalnog sekretara Kadru Kulašina. Novi predsjednik u Koordinaciju donosi rijedak spoj – karijeru izgrađenu u najzahtjevnijim segmentima hrvatskog zdravstvenog sustava i gotovo dva desetljeća predanog rada u bošnjačkoj manjini

PIŠE: Filip Mursel Begović

Izbor vodstva, kako je Koordinacija priopćila javnosti, u nadležnosti je Skupštine kao najvišeg tijela, a u radu i odlučivanju sudjelovali su delegati svih udruga osnivača. U novoizabrana tijela ušli su predstavnici svih članica, čime je poslana jasna poruka: Koordinacija nastavlja rad u kontinuitetu i punom sastavu, posvećena zastupanju interesa bošnjačke nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj te jedinstvu i suradnji svih svojih udruga.

Koordinacija je zahvalila dosadašnjem predsjedniku Berminu Meškiću na predanom vođenju i doprinosu u izgradnji Koordinacije te pozdravila njegovu daljnju posvećenost zajedničkim ciljevima. U proteklom periodu saborski zastupnik Armin Hodžić svoje mjesto delegata prepušta Salihu Huremoviću, predsjedniku Udruge veterana Bošnjaka branitelja Domovinskog rata, radi jačanja vidljivosti braniteljske populacije.

LIJEČNIK KOJI SUSTAV POZNAJE IZNUTRA

Malo je javnih figura u bošnjačkoj manjini čiji životopis tako uvjerljivo spaja stručnu i društvenu dimenziju. Adis Keranović rođen je 23. februara 1986. u Bosanskom Novom, a odrastao je i školovao se u Sisku, kamo su njegovi roditelji došli

sredinom osamdesetih. S ponosom ističe da potječe iz radničke obitelji – otac, radnik Sisačke željezare i dragovoljac Domovinskog rata s više od 1400 dana borbenog sektora, morao je zbog životnih okolnosti odustati od studija i početi raditi. Adis je prvi liječnik u svojoj obitelji, koja je na njega iznimno ponosna.

Medicinski fakultet u Zagrebu završio je 2012. godine, a liječnički put započeo u Zavodu za hitnu medicinu Varaždinske županije, u kolima hitne pomoći. Ondje je, kaže, shvatio da je hitna „zapravo prava medicina” – cijela medicina u jednom danu, od djece do politraume i reanimacije. Specijalizaciju u KBC-u Zagreb započeo je 2015., a specijalist hitne medicine je od 2020. godine. Od 2016. leti u helikopterskoj hitnoj medicinskoj službi, najprije u Dubrovniku, a danas u zagrebačkoj bazi koja pokriva devet županija; u deset godina iza njega je oko 150 intervencija. Godine 2019. magistrirao je menadžment u zdravstvu, a u februaru 2026. u Školi narodnog zdravlja „Andrija Štampar” obranio je doktorat pod naslovom „Vrijednost ultrazvuka pluća u hitnoj službi u dijagnostici akutne dispneje”.

Priznanja struke stizala su jedno za drugim. U maju 2025. imenovan je posebnim savjetnikom ministrice zdravstva za djelatnost hitne medicine – prvi put u

povijesti hrvatske zdravstvene politike da netko iz hitne medicine participira na takav način na nacionalnoj razini, kako je tada istaknuo za časopis „Bosna”. U aprilu 2026. postao je vršitelj dužnosti pročelnika Objedinjenog hitnog bolničkog prijama KBC-a Zagreb, najvećeg i najopterećenijeg hitnog prijama u državi: vodi tim od oko 150 ljudi koji dnevno zbrine u prosjeku četiri stotine pacijenata. Unatoč svemu, i dalje dežura, i u bolnici i u helikopteru. „Ja sada jesam šef, menadžer, ali sam prije svega liječnik. Hitna medicina je nešto što volim, u što sam zaljubljen i ne mogu si dopustiti da taj dio izgubim”, kaže.

Njegove su reference impresivne i međunarodne: educirao se na Yale New Haven Hospitalu u SAD-u i na Univerzitetnoj bolnici u Bernu, instruktor je Europskog društva za hitnu medicinu iz područja traume i naprednih mjera održavanja života, nacionalni instruktor za bolničku i izvanbolničku hitnu medicinu te zbrinjavanje masovnih nesreća, član Upravnog odbora Hrvatskog društva za hitnu medicinu, od 2016. vanjski suradnik Medicinskog fakulteta u Zagrebu te autor znanstvenih radova u indeksiranim časopisima i nacionalnih smjernica iz hitne medicine. Inozemnih ponuda bilo je mnogo, i primamljivih, ali svaku

je odbio: „Smatrao sam da sam dužan ostati doma i pomoći zemlji u kojoj živim i u kojoj sam odrastao.”

DVIJE LINIJE KOJE JEDNA DRUGU HRANE

U bošnjačkoj nacionalnoj manjini aktivan je od studentskih dana. Roditelji su mu u bošnjačkim asocijacijama u Hrvatskoj aktivni još od 2003., a on se uključio 2007./2008., kao student, uvjeren da svojim znanjem i energijom može pridonijeti zajednici. Danas je, uz vođenje Nacionalne koordinacije, i predsjednik Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske. Pritom funkciju u zajednici ne obavlja na uštrb karijere, niti je karijera nastala iz zajednice – dvije linije idu paralelno i jedna drugu hrane. Upravo mu to daje težinu kakvu ne dobiva svaki javni glas jer ono što govori o zajednici počiva na onome što je dokazao u većinskom kontekstu.

Svoja je stajališta najjasnije sažeo u maju ove godine, na završnici zagrebačkog ciklusa tribina „Mjesto gdje se odlučuje” u Svetoj Klari, gdje je govorio o tri točke koje smatra okvirom rada bošnjačke manjine u Hrvatskoj. Prethodno je naglasio važnost neposrednog kontakta s ljudima – ne samo kroz medije i institucije, nego na lokalnoj razini, gdje se onima koji obnašaju javne funkcije „podnose računi”, ali i osluškuje puls Bošnjakinja i Bošnjaka na terenu, kako bi se ono što je provedivo i potrebno doista i provelo.

Prva je očuvanje identiteta: manjinu treba „održavati, jačati i unapređivati kroz kulturu, identitet, jezik i običaje”. „Ono što se nikada neće ugasi su naša kultura, naši običaji, naš identitet i naš bosanski jezik”, poručio je.

Druga je politička odgovornost, i to prema dvjema stranama istodobno – prema vlastitoj zajednici i prema državi. „Kroz funkcije koje obavljam pokazujemo da i kao bošnjačka nacionalna manjina možemo i moramo biti politički odgovorni. Moramo jačati našu zajednicu, a s druge strane i državu u kojoj živimo i sustave u kojima radimo.”

Treća točka objedinjuje prve dvije: međusobna tolerancija unutar same zajednice. „Svatko od nas mora znati gdje mu je mjesto, čime se bavi i kako time čime se bavi može kvalitetno unaprijediti rad bošnjačke nacionalne manjine.”

Njegova vizija Koordinacije počiva na povezivanju. „Sve ono što je do sada bilo fragmentirano treba povezati. Zajedničke resurse kojima kao Bošnjaci raspolazemo, i ljudski i financijski, potrebno je povezati u jaču, kvalitetniju zajednicu koja bi trebala biti prepoznata kao važan dionik u društvu u kojem živimo”, rekao je za „Bosnu”. To znači jačanje veza s matičnom

zemljom, ali i konkretne projekte: stipendiranje mladih i njihovo slanje na međunarodna događanja te projekt besplatne pravne pomoći, financiran sredstvima Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, kroz koji pripadnici zajednice dobivaju besplatan odvjetnički savjet i pomoć. „Te male stvari mene iznimno vesele”, kaže.

ČOVJEK IZA FUNKCIJA

Iza titula stoji čovjek kojemu je, kako sam kaže, najvažnija uloga oca i supruga. Živi na zagrebačkom Borovju sa suprugom Aldianom i kćerima Hanom i Dinom; suprugu poznaje od svoje pete, šeste godine, jer su se njihovi roditelji družili još od željezare. Liječnik koji je svjedočio najtežim scenarijima priznaje da ga danas najviše uplaši obična dječja temperatura – ona njegovih kćeri. Svaki slobodan trenutak koristi za odlazak u Sisak, svoj grad kojem se, kaže, stalno vraća, jednom tjedno na utakmice ide s nogometnim klubom Nur, a na pitanje čiji je burek najbolji – mamin, ženin ili puničin – diplomatski odgovara: „Meso, isključivo s domaćom juftkom, ništa kupovno.”

O identitetu govori bez zadržke: „Bošnjak sam, vjera mi je islam i toga se ne sramim.” Diskriminaciju, ističe, nikada nije osjetio – ni na fakultetu, ni tijekom specijalizacije, ni u javnim institucijama. „S takvom obiteljskom pričom u pozadini, ponosno mogu reći što sam, tko sam i da sam apsolutno sve postigao svojim radom.”

Nacionalna koordinacija tako na svoje čelo dobiva predsjednika koji zajedništvo, o kojem u zajednici svi govore, mjeri vlastitim mjerilom: „Kada govorimo o zajedništvu, moramo ga i pokazati”. Tu će rečenicu odsad imati priliku potvrđivati svakodnevno. ●

A portrait of a middle-aged man with short, wavy brown hair and a light beard. He is wearing a dark blue polo shirt and looking directly at the camera with a slight smile. The background is blurred, showing a gold-framed picture on the left and a red and white checkered flag on the right.

INTERVJU SA
PROF. DR. BERNESOM ALJUKIĆEM,
AUTOROM UDŽBENIKA

**PISATI UDŽBENIK ZA
BOŠNJAČKU MANJINU
ZNAČI PROMIŠLJATI
BUDUĆNOST NASTAVE**

U razgovoru nakon zagrebačkog stručnog usavršavanja prof. dr. Bernes Aljukić govori o nastanku prvih udžbenika za Model C, iskustvima rada u Sandžaku, izazovima manjinskog obrazovanja i potrebi da bosanski jezik postane prostor povezivanja, a ne razlikovanja

PIŠE: Rabija Arifović
FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

Na dvodnevnom stručnom usavršavanju nastavnika Bosanskog jezika i kulture, održanom u Zagrebu, predstavljani su udžbenici Bosanski jezik 1 i Bosanski jezik 2, prvi standardizirani nastavni materijali namijenjeni izvođenju nastave Bosanskog jezika i kulture po Modelu C u Republici Hrvatskoj. Međutim, ono što je na stručnom skupu bilo posebno vidljivo jeste da se iza dviju knjiga krije mnogo širi proces, nastojanje da se nastava Bosanskog jezika i kulture sistemski utemelji, metodološki objedini i dugoročno razvija.

Jedan od najvažnijih aktera tog procesa je dr. Bernes Aljukić, vanredni profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli, nastavnik u osnovnoj školi i autor novih udžbenika. Rijetko se događa da ista osoba istovremeno svakodnevno radi u učionici i na univerzitetu, zbog čega njegov pogled na nastavu ne ostaje u okvirima teorije.

Polazište je, kaže, bilo jasno određeno predmetnim kurikulumom.

„Temeljna koncepcija udžbenika dakako je uvjetovana predmetnim kurikulumom. On predviđa da se u udžbenicima ove vrste isprepliću tri domene, to su domena A: govorim, pišem i slušam bosanski jezik; domena B: čitam i promišljam na bosanskom jeziku; i domena C, ništa manje važna: moje bosansko naslijeđe.”

Takav okvir, objašnjava, autoru istovremeno olakšava posao, ali ga i obavezuje da tri različite cjeline pretvori u jedinstven obrazovni koncept.

„Na neki način je okvir u kojem se autor ovih udžbenika kreće već unaprijed zadan i to je jedna vrsta olakšavajuće okolnosti. Ali je svakako izazov kako smisleno inkorporirati ove domene i da one čine jednu smislenu cjelinu.”

Upravo u toj povezanosti vidi jednu od najvećih vrijednosti novih udžbenika. Godinama su nastavnici Bosanskog jezika i kulture u Hrvatskoj bili prisiljeni kombinirati različite materijale iz Bosne i Hercegovine, prilagođavati ih kurikulumu i vlastitim učenicima te praktično sami graditi nastavne cjeline.

„Informacije koje imam kažu da, kada je o tim materijalima riječ, govorimo o onome što je dostupno u BiH i onome što se u konkretnoj situaciji koristi kao nužno pomagalo, koje je neka vrsta prelaznog rješenja. U odnosu na ove udžbenike vjerujem da je predmetnim nastavnicima u tom kontekstu teže raditi kada

moraju spajati svojevrсни amalgam tih različitih izvora koje koriste.”

Novi udžbenici, dodaje, nastali su upravo zato da nastavnicima ponude jedinstven i kurikularno utemeljen alat.

„Dakle ovaj udžbenik slijedi predmetni kurikulum i vjerujem da će nastavnicima i učenicima biti puno jednostavniji i lakši za korištenje.”

Istovremeno, iza njihove unutrašnje organizacije ne nalazi se proizvoljan raspored nastavnih jedinica nego jasno određena metodološka logika. „Struktura samog udžbenika zapravo je određena i spomenutim domenama i predviđen je određeni procent minimalnog odstupanja, ali je prepoznatljivo da su domene A, B i C ustvari predstavljene kroz procentualne odnose 40, 30 i 30 posto. U tom smislu je poseban izazov za autora da ove domene inkorporira tako da budu smisljeno povezane i da se domenama mogu ostvariti predviđeni ishodi.”

No, dok govori o strukturi, vrlo brzo razgovor pomiče prema onome što smatra važnijim od samog sadržaja, filozofiji nastave. Za sebe kaže da pripada zagovornicima funkcionalnog pristupa.

„Ono što je u ovom slučaju, usudujem se reći, neka vrsta prednosti u mom odnosu prema ovom poslu jeste zapravo da sam sljedbenik onog što se zove funkcionalan pristup nastavi. To se najvećim dijelom odnosi na nastavu jezika, ali i na nastavu književnosti.”

Takav pristup, pojašnjava, polazi od učenika, a ne od nastavnog sadržaja.

„To zapravo znači da se nastavni sadržaji ne promatraju kao sami sebi svrha, nego u tom kontekstu se razumijevaju kao potencijal da razvijamo učeničke vještine i sposobnosti.”

Zbog toga naglašava kako nove knjige ne treba promatrati kao još jedan udžbenik gramatike.

„Uvijek treba imati u vidu da ovi udžbenici nisu jednostavno udžbenici gramatike bosanskog jezika niti su preslika sličnih udžbenika za hrvatski jezik.” Njihova posebnost, smatra, upravo je u isprepletenosti jezičnog, književnog i kulturološkog sloja.

„Oni su zapravo prepoznatljivi po isprepletenosti ovih domena i dizajnerska rješenja koja smo odlučili da inkorporiramo u ove udžbenike zapravo pokazuju istaknutost domene C, bosanskog naslijeđa, u kontekstu svih onih relevantnih informacija koje se tiču tradicije, kulture, historije, znamenitosti, kulturoloških specifičnosti, sve do onoga što može biti zanimljivo učenicima.”

IZMEĐU UNIVERZITETA I UČIONICE

Govoreći o nastanku udžbenika, Aljukić se ne vraća često na teoriju, nego odgovor završava u učionici. Smatra da autor nastavnog materijala ne može pisati kvalitetan udžbenik ukoliko nema neposredan kontakt s djecom i nastavnim procesom. Upravo zato vlastitu poziciju univerzitetskog profesora i nastavnika u osnovnoj školi vidi kao najveću prednost tokom rada na ovom projektu.

„Kada je riječ o izazovima tokom izrade samog udžbenika, u vidu sam imao učenike koje i vidam svaki dan, budući da jesam nastavnik u osnovnoj školi i univerzitetski profesor. Tako da mi dvostrukost te pozicije omogućava da imam konkretnije uvide u sam nastavni proces i volim naglasiti da mi to omogućava da se udaljim od onog što se naziva akademskim formalizmom.”

Upravo ga je svakodnevni rad s učenicima, kaže, podsjećao da udžbenik ne nastaje zbog autora, nastavnika ili institucije, nego prije svega zbog djece koja će ga koristiti.

.....

“Uvijek treba imati u vidu da ovi udžbenici nisu jednostavno udžbenici gramatike bosanskog jezika niti su preslika sličnih udžbenika za hrvatski jezik.” Njihova posebnost, smatra, upravo je u isprepletenosti jezičnog, književnog i kulturološkog sloja.

“Praktičan rad sa učenicima je ono što je najveća prednost koju potencijalni autor ovih udžbenika treba imati u vidu. Prvenstveno govorimo o interesima i sposobnostima učenika.”

No, u ovom slučaju nije riječ o bilo kojim učenicima. Riječ je o djeci koja odrastaju i školuju se u Hrvatskoj, a kroz nastavu Bosanskog jezika i kulture uspostavljaju vezu s jezikom, tradicijom i kulturnim naslijeđem Bosne i Hercegovine i u onome što treba imati u vidu kada je riječ o učenicima koji slušaju nastavu na hrvatskom jeziku, a kroz ovaj udžbenik imaju priliku povezati se i s BiH.”

Takva činjenica, smatra, ne bi trebala biti prepreka nego prednost. Djeca današnjice, bez obzira na državu u kojoj odrastaju, dijele mnogo više zajedničkih iskustava nego što ih razdvaja.

“Imao sam u vidu svakako i činjenicu da je definitivno u svijetu u kojem živimo, u uzrasnim svojstvima, puno više sličnosti nego li razlika. Cilj je bio predstaviti više dodirnih tačaka koje nas povezuju. U tom kontekstu govorim i o jeziku.”

ISKUSTVO SANDŽAKA KAO VRIJEDNA POLAZNA TAČKA

Ovo nije prvi put da Aljukić učestvuje u izradi udžbenika za nastavu bosanskog jezika izvan Bosne i Hercegovine. Ranije je, zajedno s profesoricom Amrom Turbić-Hadžagić, radio gramatike za učenike u Sandžaku, iskustvo koje smatra izuzetno važnim i za rad na hrvatskom modelu.

“Udžbenici su nastali u koautorstvu s profesoricom Turbić-Hadžagić i riječ je zapravo o dvjema gramatikama za peti i šesti razred osnovne škole, s tim da je gramatika za peti razred doživjela i više izdanja.”

Prisjećajući se tog projekta, kaže kako su tada izazovi bili drugačije prirode.

“Izazov je bio veći kada je riječ o udžbenicima za Sandžak, zato što je nastavni plan i program bio zahtjevniji. Bilo je izazovno za učenike petog razreda obraditi teme koje se tiču morfološke, tvorbe riječi, nečega što se, kada posmatramo praksu u BiH, radi u nekim višim razredima.”

Ipak, upravo su ta iskustva, dodaje, pomogla da se pronađu odgovarajuća metodološka rješenja.

“Našli smo dobra rješenja i ti udžbenici su našli svoje mjesto.”

Ipak, naglašava kako između sandžačkog i hrvatskog modela postoje važne razlike.

Dok su udžbenici za Sandžak bili prvenstveno gramatički usmjereni, koncept nastave u Hrvatskoj traži mnogo širi pristup. “Specifično je da u Hrvatskoj više govorimo o udžbenicima koji su kulturološki, ne primarno vezani za jednu domenu i u tom kontekstu je razlika najviše izražena.” To, međutim, nije promijenilo njegov pogled na nastavu jezika.

“Kada je o nastavi jezika riječ, i ovdje naglašavam, da uvijek prednost dajem

funkcionalnom pristupu, jer tu govorimo o živom jeziku koji podrazumijeva da proces učenja polazi iz nastavne prakse, da se ne usmjeravamo na suhoparne jezične zakonitosti, koje onda učenici najčešće mehanički usvajaju.”

Takav koncept, smatra, omogućava učeniku da jezik doživi kao sredstvo komunikacije i razumijevanja, a ne kao zbir gramatičkih pravila.

“U tom kontekstu je naš pristup bio između deskriptivnog, gramatičkog i funkcionalno-gramatičkog. U tom kontekstu je i razlika između udžbenika u Sandžaku i Hrvatskoj.”

BOSANSKI JEZIK IZMEĐU DVA KULTURNA PROSTORA

Govoreći o nastavi Bosanskog jezika i kulture izvan Bosne i Hercegovine, Aljukić posebno naglašava da je njezina specifičnost mnogo veća od samoga nastavnog sadržaja. Ona proizlazi iz okolnosti u kojima se nastava odvija, ali još više iz iskustva učenika koji svakodnevno žive između dvaju jezičnih i kulturnih prostora. Već sama organizacija nastave, ističe, razlikuje se od one na koju su navikli nastavnici u Bosni i Hercegovini.

“Nastava bosanskog jezika u dijaspori je u prvom redu specifična po samoj organizaciji nastavnog procesa. Konkretno moguće je da u jednom odjeljenju imate više učenika različitog uzrasta i to zapravo smatram nastavom u otežanim uvjetima.” Ipak, otežani uvjeti, smatra, ne mogu biti opravdanje za niža obrazovna očekivanja. “Naravno otežani uvjeti ne znače

da se treba odustati od ostvarivanja predviđenih ishoda predmetnog kurikuluma.”

Mnogo važnijim od organizacijskih pitanja smatra razumijevanje perspektive iz koje učenici promatraju Bosnu i Hercegovinu. “Ono što je meni važno jeste razumjeti perspektivu iz koje učenici u dijaspori doživljavaju BiH.” Upravo tu razgovor dobiva širu sociolingvističku dimenziju. Djeca koja odrastaju u Hrvatskoj prirodno usvajaju jezične obrasce sredine u kojoj žive, a to, naglašava Aljukić, nije ništa neuobičajeno.

“Riječ je, kada govorimo o Hrvatskoj, o jednom sociolingvističkom fenomenu, koji zapravo proizlazi iz želje da ljudsko biće, u komunikacijskom smislu, baš i ne želi da se razlikuje od sredine u kojoj se govori na neki način.”

Zato ulogu nastave Bosanskog jezika i kulture ne vidi kao insistiranje na razlikama, nego kao stvaranje prostora u kojem će učenici prirodno upoznati i razumjeti vlastito kulturno naslijeđe. “Stoga je učenicima važno ponuditi mogućnost da razumiju bosansku stranu te priče, tako da bi idealno bilo da određene jezičke i kulturološke posebnosti usvajaju na prirodan način.”

U tome ne vidi nikakav oblik suprotstavljanja dviju kultura. Naprotiv. “To ne znači bilo kakvu vrstu sukoba, nego više kulturološkog preplitanja, koji za učenike može biti izazov.”

Upravo zbog toga smatra da nastava Bosanskoga jezika i kulture svoju punu vrijednost

ostvaruje onda kada učenik u sadržajima prepoznava vlastitu porodičnu priču.

“Kada učenici shvate da su određene posebnosti dio njihovih porodica, tradicije, pa i kada malo promatraju fenomene par generacija unatrag, onda bi trebalo da su im prirodniji i nadam se draži takvi elementi koje mogu prepoznati u ovom udžbeniku.”

KNJIŽEVNOST KAO PROSTOR POVEZIVANJA

Razgovor o udžbenicima neminovno otvara i jedno šire pitanje, kako oblikovati nastavni sadržaj namijenjen bošnjačkoj manjini u Republici Hrvatskoj, a pritom sačuvati ravnotežu između jezične norme, književnosti, kulturnog naslijeđa i obrazovnih ciljeva. Aljukić podsjeća da je obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini specifičan upravo zbog ustavnog uređenja i prava konstitutivnih naroda, što se neposredno odražava i na nastavne planove i programe.

“Spomenuta mješovitost u suštini odražava multikulturalnost i određena Ustavom garantirana prava naroda u BiH. Razumljivo je da imamo tri službena jezika, bosanski, hrvatski i srpski jezik, ali kada govorimo o nazivu nastavnog predmeta, to je posebno pitanje i u praksi imamo šarenilo, bilo da upoređujemo dva entiteta ili da govorimo o razlikama među kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine.”

Takva raznolikost, objašnjava, nije vidljiva samo u nazivima nastavnih predmeta nego i u samoj strukturi nastavnih programa, koji nastoje odgovoriti ustavnim i zakonskim okvirima.

“Ovo u praksi znači da imamo autore koji su zastupljeni u skladu sa kriterijima koji se dovode u vezu s određenim pravima naroda u BiH, tako da u tom kontekstu i govorimo o nacionalnoj pripadnosti samih autora, te u skladu s tim se važeći planovi i programi strukturiraju na način da se mora zadovoljiti određeni postotak autora kakvi bi bili kriteriji u vezi s njihovom nacionalnom pripadnošću.”

Međutim, kada se vrata učionice zatvore, smatra da takve podjele ne mogu biti osnovni kriterij nastavnog rada. Za njega književni tekst prije svega mora biti kvalitetan književni tekst.

“U suštini, ja sam nastavnik koji kada u nastavnom procesu obrađuje neki književni tekst, prednost daje u prvom redu književnim kvalitetama i potencijalu samog teksta, da potakne konstruktivne rasprave.”

Upravo zbog toga književnost vidi kao jedan od najvažnijih prostora međusobnog razumijevanja.

“Književnost nam je, u tom smislu, jedno sredstvo povezivanja. Ja to posmatram i razumijem da postoje određene razlike, ali kada gledamo u samom kontekstu učionice, djela koja obrađujemo, važno je da imaju kvalitete književnog teksta koji je sam potencijal za ono što možemo smatrati našim društvenim vrijednostima.”

.....

Jednako važnim kao i same udžbenike smatra stručna usavršavanja poput onoga održanog u Zagrebu. Razlog nije samo razmjena znanja nego i mogućnost da autori nastavnih materijala čuju iskustva onih koji ih svakodnevno koriste. “Najveća korist ovakvih susreta je u profesionalnom povezivanju te iz moje pozicije gledano u dobivanju konkretnih informacija iz nastavne prakse. Zanimljivo je čuti o uslovima u kojim rade kolegice u Hrvatskoj.”

Iz te perspektive promatra i izazov pisanja udžbenika za Bošnjake u Republici Hrvatskoj. Najzahtjevnijim dijelom procesa smatrao je pronalaženje ravnoteže između nastavnih sadržaja koji prate hrvatski obrazovni sistem i onih koji učenicima približavaju bosanski jezik, kulturu i naslijeđe. Upravo u tome vidi i jednu od posebnosti novih udžbenika.

“To sam vidio kao jedan poseban izazov koji sam po sebi može značiti pozitivnu razliku koju ovaj udžbenik pokazuje u odnosu na slične udžbenike u Hrvatskoj.”

Njihova svrha, naglašava, ne završava u učionici.

“Vjerujem da ovi udžbenici trebaju da budu pomagalo nastavnicima i učenicima da dodatno pojačaju svoju vezu s kulturom, tradicijom i bosanskim jezikom.”

PROFESIONALNO POVEZIVANJE

Jednako važnim kao i same udžbenike smatra stručna usavršavanja poput onoga održanog u Zagrebu. Razlog nije samo

razmjena znanja nego i mogućnost da autori nastavnih materijala čuju iskustva onih koji ih svakodnevno koriste. “Najveća korist ovakvih susreta je u profesionalnom povezivanju te iz moje pozicije gledano u dobivanju konkretnih informacija iz nastavne prakse. Zanimljivo je čuti o uslovima u kojim rade kolegice u Hrvatskoj.”

Takvi razgovori, smatra, često su vrjedniji od svake teorijske rasprave.

“Glavna poruka se sama po sebi usmjerava na posebnosti nastavničkog posla. Gdje god da radimo i s kojim uzrastom radimo, dijelimo slične izazove i teškoće, koje možemo riješiti kada djelujemo zajedno i razmjenjujemo iskustva.”

Upravo zbog toga vjeruje da razvoj nastave Bosanskog jezika i kulture mora ostati zajednički proces autora, nastavnika i stručnih saradnika.

“Poruka je da treba da djelujemo zajedno, da oslušujemo šta su zahtjevi same nastavne prakse i da djelujemo u tom smjeru.”

Posebno ga je, kaže, ohrabrila atmosfera koja je obilježila zagrebačko savjetovanje.

“Raduje me što je na ovom našem usavršavanju dominirala prijateljska, kolegijalna, vrlo otvorena atmosfera.”

Iako predstavljanje prvih udžbenika predstavlja važan iskorak, Aljukić ne krije da ih vidi tek kao početak mnogo šireg procesa.

“Ova dva udžbenika su svakako samo početak jednog šireg procesa. Raduje me da je taj proces započeo i vjerujem da će njegovi rezultati biti prilično dobri.”

Na pitanje kako će znati da je projekat uspio, ne govori o tiražima niti o broju objavljenih knjiga. Mjerilo uspjeha, smatra, nalaziti će se prije svega u učionici.

“Ova dva udžbenika imaju određeni model koji nam može pokazati koliko smo uspjeli u nastavi i takvi konkretni pokazatelji će zasigurno biti znak u čemu se uspjelo i u kojoj domeni se može unaprijediti.”

Jednako važnim smatra i reakcije onih kojima su udžbenici namijenjeni.

“Pokazatelj će svakako biti i broj učenika koji će se vremenom opredijeliti za nastavu na ovom predmetu i vjerujem da će i njihove povratne informacije, ali i od njihovih roditelja, biti dragocjene smjernice za ono što treba raditi u budućnosti.”

Udžbenici nisu zamišljeni kao zatvoren i dovršen obrazovni proizvod, nego kao početak procesa koji će se razvijati zajedno s nastavnicima, učenicima i njihovim porodicama. A njihova konačna vrijednost mjeriti će se sposobnošću da u učionici postanu most između jezika, književnosti, kulturnog naslijeđa i svakodnevnog života učenika. U tome se, u konačnici, ogleda i njihova najvažnija obrazovna i društvena uloga. ●

PROF. DR. ENA BEGOVIĆ-SOKOLIJA,
FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

KULTURA SE NE GRADI ZATVARANJEM IDENTITETA nego međusobnim susretima

Razgovor o književnosti kao prostoru dijaloga, kulturnom pamćenju Bosne i Hercegovine i mjestu humanističkih nauka u savremenom društvu

RAZGOVARALA: Rabija Arifović
FOTOGRAFIJE: Velija Hasanbegović

Dvodnevno stručno usavršavanje nastavnika Bosanskog jezika i kulture u Republici Hrvatskoj, održano u Zagrebu, otvorilo je niz važnih pitanja o ulozi jezika, književnosti i kulturnog naslijeđa u obrazovanju bošnjačke nacionalne manjine. Među predavačima bila je i prof. dr. Ena Begović-Sokolija, vanredna profesorica na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, koja je predavanjem o interkulturalnim odnosima hrvatske i bošnjačke književnosti potaknula raspravu o kulturnom pamćenju i identitetu. Begović-Sokolija je prošle godine za izdavaštvo Nacionalne koordinacije Bošnjaka priredila Izabrane pjesme Muse Čazima Ćatića, a u razgovoru za časopis *Bosna* govori o odgovornosti humanističkih nauka, izazovima savremenog obrazovanja i potrebi da književnost ostane prostor susreta i dijaloga.

BOSNA: Je li višeslojnost bosanskohercegovačkog kulturnog prostora njegova najveća interpretativna vrijednost ili danas češće predmet političkih apropiacija?

BEGOVIĆ-SOKOLIJA: Bosna i Hercegovina nikada nije bila homogen i jednoznačan kulturni prostor i upravo u tome vidim njenu najveću vrijednost. Ovdje su se stoljećima susretali različiti religijski, kulturni i jezički svjetovi i taj susret nije ostao samo historijska činjenica nego je ispisao i našu književnost. Kada čitamo bosanskohercegovačke pisce, mi zapravo čitamo tragove tih susreta. Naravno da danas postoje pokušaji da se ta složenost pojednostavi ili prisvoji iz različitih političkih perspektiva. Međutim, književnost se pokazuje mnogo otpornijom od ideologije. Njen glavni tok uporno svjedoči

da se identitet ne gradi brisanjem drugoga, nego susretima, prožimanjima i razmjenama. Zar nisu uvijek zanimljiviji mostovi nego granice? Književnost nas uči da su na mjestima susreta nastajala neka od njenih najvrednijih ostvarenja. Takav je primjer sevdalinka, koja je izrasla iz susreta starobosanske usmene tradicije s orijentalno-islamskim kulturnim naslijeđem i danas predstavlja jedno od najprepoznatljivijih obilježja bošnjačke i bosanskohercegovačke kulture. Ako to uspijemo prenijeti mlađim generacijama, pomogli smo im da razumiju vlastitu kulturnu stvarnost.

BOSNA: Koliko savremena humanistika uspijeva sagledati franjevačku baštinu kao dio šireg bosanskohercegovačkog kulturnog iskustva?

BEGOVIĆ-SOKOLIJA: Upravo sam se tokom rada na doktoratu uvjerila koliko je ovo pitanje i danas osjetljivo. Jedna profesorica koja je trebala biti članica komisije odbila je sudjelovati u odbrani moje disertacije zato što sam franjevačku književnu tradiciju u Bosni i Hercegovini nazvala bosanskohercegovačkom. Po njenom mišljenju ona je mogla biti samo hrvatska. Taj me događaj nije pokolebao, nego dodatno učvrstio u uvjerenju da nauka mora slijediti činjenice, a ne unaprijed zadane identitetske okvire.

Do problema dolazi onda kada se bosanski franjevci pokušaju „izmjestiti“ iz Bosne i Hercegovine i svesti isključivo na jednu nacionalnu književnost. Njihova historija govori upravo suprotno. Sintagma bosanski franjevci nije tek geografska odrednica. Ona označava pripadnike jednoga katoličkog reda koji su stoljećima u Bosni bili misionari, hroničari, pisci, učitelji, diplomati, čuvari jezika i

knjige, ali i posrednici između različitih religijskih i kulturnih svjetova. Upravo je moj mentor, akademik Ivo Pranjković, radovima o jeziku bosanskih franjevaca pokazao koliko je ta sintagma naučno utemeljena.

Mene je, međutim, zanimalo nešto drugo: kako su bosanski franjevci od historijskih ličnosti postali književni likovi, a potom i figure kulturnog pamćenja koje različiti bosanskohercegovački pisci iznova prizivaju kada pokušavaju ispričati Bosnu. Andrić ih je prvi uveo u južnoslavensku interliterarnu zajednicu kao književne likove i time postavio ishodište onoga što sam nazvala franjevačkom pripovjedačkom Bosnom. Nakon njega cijeli niz autora – od Ivana Lovrenovića i Željka Ivankovića, preko Kemala Mahmutefendića i Dževada Karahasana, do Miljenka Jergovića, Josipa Mlakića, Nebojše Lujanovića i drugih – nastavlja dijalog s tom tradicijom, prepoznajući da su bosanski franjevci postali jedno od važnih mjesta kulturnog pamćenja Bosne i Hercegovine. Zato sam u svojim radovima govorila da ovdje više nije riječ samo o pamćenju u književnosti nego i o pamćenju književnosti. Mi danas svoje predodžbe o franjevcima, kao i o mnogo čemu drugom, uglavnom ne gradimo na povijesnim činjenicama nego na tome kako ih je književnost upamtila.

Tu savremena humanistika ima veliku odgovornost. Njen zadatak nije da kulturnu baštinu razvrstava prema današnjim političkim ili nacionalnim granicama, nego da objasni kako je ona nastajala i zašto je važna. Kulturno pamćenje nije natjecanje u tome kome nešto pripada. Ono je prostor u kojem prepoznajemo kako su se različite tradicije stoljećima međusobno oblikovale. Ako humanistika izgubi

sposobnost da prepozna te zajedničke slojeve pamćenja, prestat će tumačiti kulturu, a po-
čet će potvrđivati unaprijed zadane podjele.

BOSNA: Kako danas braniti društvenu relevantnost književnosti u svijetu koji vrednuje utilitarnost i tržišno mjerljive kompetencije?

BEGOVIĆ-SOKOLIJA: Mislim da problem i jeste u tome što se vrijednost humanističkih nauka danas često pokušava mjeriti kriterijima koji za njih uopće nisu primjereni. Književnost ne može konkurirati tehnologiji u brzini ili efikasnosti, niti bi to trebala. Tehnologija nam može pomoći da brže dođemo do informacije, ali nas ne može naučiti šta ta informacija mijenja u našem razumijevanju čovjeka i svijeta. Drugim riječima, može odgovoriti na pitanje kako nešto učiniti, ali mnogo teže na pitanje zašto nešto uopće vrijedi činiti.

Posljednjih se godina sve manje mladih odlučuje za studij književnosti i jezika. To nije problem samo Bosne i Hercegovine nego gotovo cijele Evrope, ali nisam sklona pesimizmu. Svaka epoha vjerovala je da joj nisu potrebni pjesnici, filozofi ili historičari književnosti, a onda bi se u prijelomnim vremenima pokazalo koliko su nam potrebni ljudi koji znaju čitati, tumačiti, razumjeti i razgovarati. Danas informacije zaista možemo pronaći jednim klikom. Ali razumijevanje još ne možemo. Umjetna inteligencija može napisati tekst, sažeti knjigu ili prevesti pjesmu, ali (još) ne može umjesto čovjeka osjećati, preuzeti moralnu odgovornost ili donositi vjerodostojne vrijednosne sudove. Upravo se time bave književnost i humanistika. One nas uče kako oblikujemo vlastiti identitet, kako razvijamo argumentirano mišljenje, kako razumijemo drugoga i kako prepoznamo odgovornost za izgovorenu riječ. A u vremenu „fluidnih identiteta“, kako bi rekao Zygmunt Bauman, možda nam baš tih temeljnih ljudskih vrijednosti nedostaje više nego ikad.

Zato društvenu relevantnost književnosti danas ne treba braniti njenom korisnošću u tržišnom smislu, nego njenom nezamjenjivošću.

Književnost ne stvara bolje algoritme, nego bolje ljude. A uvjerena sam da nijedno društvo ne može dugoročno napredovati ako zaboravi tu razliku.

BOSNA: Možemo li razumjeti povijest književnosti na južnoslavenskom prostoru ako je promatramo isključivo kroz odvojene nacionalne kanone?

BEGOVIĆ-SOKOLIJA: Nacionalni književni kanoni imaju svoju važnu ulogu: pomažu da razumijemo kontinuitet jedne književne tradicije, njen razvoj i njene posebnosti. Nevolja nastaje onda kada ih počnemo doživljavati kao zatvorene sisteme između kojih ne postoje dodiri. A povijest književnosti na južnoslavenskom prostoru pokazuje upravo suprotno – da su se književnosti stoljećima razvijale u neprekidnom dijalogu.

Na stručnom usavršavanju pokušala sam pokazati da učenicima bošnjačku književnost ne treba predstavljati kao „drugu“ ili „stranu“ književnost, nego kao književnost koja im pomaže bolje razumjeti Bosnu i Hercegovinu, vlastito porodično i kulturno naslijeđe, ali i književne sadržaje koje već susreću u hrvatskoj školi. Nastava bi trebala stvarati prostor u kojem će učenici sami otkrivati veze između poznatog i novog, hrvatske i bošnjačke književnosti, školskog kanona i manjinske perspektive.

Takvih veza ima mnogo više nego što se na prvi pogled čini. Usmena književnost zajednički je temelj iz kojeg izrastaju obje tradicije. Bošnjačke balade i hrvatske bugarštice oblikuju slične motive na različite načine. Hrvatski barok i bošnjačka divanska književnost postavljaju ista velika pitanja o čovjeku, prolaznosti i odnosu prema Bogu. Musa Ćazim Ćatić ne može se razumjeti bez hrvatske moderne, ni hrvatska moderna bez njegovog doprinosa. A možda je najbolji primjer Antun Branko Šimić, koji iz Zagreba u sjećanje priziva Mostar kao dio vlastitog emocionalnog pejzaža: „Vidim Mostar, najljepši grad u cijeloj Bosni i Hercegovini, a meni najmiliji na svijetu, grad nad gradovima. Vidim njegove džamije i munare, vitke,

stare, starinske munare, što poput ispruženih ruku skrušeno mole Allaha!.“ To nije pogled na nešto tuđe; to je ona „unutarnja drugost“ o kojoj piše Marija Todorova u svojoj studiji o imaginarnom Balkanu.

Kada učenicima pokažemo te dodire, ne oduzimamo ništa ni hrvatskoj ni bošnjačkoj književnosti – pomažemo im da obje razumiju potpunije.

BOSNA: Koliko je izazovno akademska znanja o jeziku, književnosti i kulturi pretočiti u udžbenike razumljive i poticajne učenicima različitih uzrasta?

BEGOVIĆ-SOKOLIJA: To je vjerojatno najveći izazov svakog nastavnika, ali i svakog autora udžbenika. Nije dovoljno poznavati jezik, književnost ili kulturu; potrebno je pronaći način da ih učenik doživi kao nešto što se tiče njegovog vlastitog života. Dijete neće zavoljeti bosanski jezik zato što će napamet naučiti definiciju sevdalinke ili nabrojati nekoliko pisaca. Zavoljet će ga onda kada u priči, pjesmi ili narodnoj predaji prepozna nešto svoje – porodično sjećanje, riječ koju je čulo od nane ili djeda, krajolik koji pamti s putovanja ili običaj koji se još čuva u njegovoj porodici. Model C u tome je posebno zahtjevan. On nije zamišljen kao paralelni školski sistem, nego kao dopunska nastava u kojoj se u svega nekoliko školskih sati sedmično susreću jezik, književnost, historija, geografija, kulturna baština, pa čak i elementi muzike i likovne kulture. Nastavnik u okviru jednog predmeta povezuje sadržaje koje redovni sistem raspoređuje na više područja i od njih oblikuje smislenu cjelinu o jeziku, kulturi i identitetu.

Stoga smatram da su udžbenici Bosanski jezik 1 i Bosanski jezik 2 vrijedni pažnje. Kolega Bernes Aljukić, koji ima i univerzitetsko i osnovnoškolsko iskustvo u poučavanju, uspio je spojiti naučnu utemeljenost s didaktičkom mjerom. Posebno mi se dopada što su vizualna rješenja prilagođena uzrastu kojem su namijenjeni, jer djeca najprije uče očima, a tek onda pojmovima. Jednako su zanimljivo osmišljeni i načini vrednovanja ishoda učenja. Smatram da je najvažnije da nastava Bosanskog jezika i kulture ne postane dodatna školska obaveza, nego da učenicima otvori njihovu vlastitu seharu uspomena, priča, jezika i kulturnog pamćenja. Ako iz učionice izađu s osjećajem da su bolje upoznali sebe, svoju porodicu i kulturu iz koje dolaze, onda je nastava ispunila svoj najvažniji cilj.

BOSNA: Kakvu odgovornost imaju nastavnici u prenošenju kulturnog pamćenja generacijama koje odrastaju u digitalnom okruženju i koliko je važno braniti ideju sporog čitanja?

BEGOVIĆ-SOKOLIJA: Mislim da danas nije najveći problem to što mladi čitaju književnost manje nego ranije. Veći je problem što

.....

Posljednjih se godina sve manje mladih odlučuje za studij književnosti i jezika. To nije problem samo Bosne i Hercegovine nego gotovo cijele Evrope, ali nisam sklona pesimizmu. Svaka epoha vjerovala je da joj nisu potrebni pjesnici, filozofi ili historičari književnosti, a onda bi se u prijelomnim vremenima pokazalo koliko su nam potrebni ljudi koji znaju čitati, tumačiti, razumjeti i razgovarati.

sve rjeđe imaju priliku dovoljno dugo ostati uz jedan tekst. U vremenu kratkih sadržaja i raspršene pažnje sporo čitanje postaje svojevrsni čin otpora brzom životu. Ono nas uči nečemu što nijedna tehnologija ne može učiniti umjesto nas – strpljenju, koncentraciji, promišljanju i razumijevanju.

To pitanje nije se pojavilo tek s društvenim mrežama; pisci su o njemu razmišljali mnogo ranije. Edgar Allan Poe u svom znamenitom eseju *Filozofija kompozicije* piše da književno djelo treba biti takve dužine da se može pročitati „u jednom dahu“, jer se jedino tako može sačuvati cjelina ili jedinstvo umjetničkog utiska. Drugim riječima, pitanje kako zadržati čitateljevu pažnju oduvijek je bilo jedno od temeljnih književnih pitanja. Možda zato neka djela, poput *Hasanaginice*, već više od dva stoljeća ne prestaju proizvoditi nove čitateljske utiske i nova tumačenja. Još mi je zanimljivija druga Poeova misao iz istog eseja: pisac najprije bira utisak koji želi proizvesti, pa tek onda gradi djelo. Možda bi i nastava književnosti trebala krenuti od istog pitanja – ne koliko će učenik zapamtiti činjenica, nego kakav će trag tekst ostaviti u njemu. Ni kulturno pamćenje ne nastaje iz informacija, nego iz priča koje su nas promijenile.

Zato je zadatak nastavnika danas mnogo zahtjevniji. Oni trebaju stvoriti prostor u kojem će učenik zastati, postaviti pitanje, posumnjati, promijeniti mišljenje ili otkriti nešto o sebi. To je ono što književnost oduvijek čini najbolje.

BOSNA: Šta nam književnost može reći o društvu što nam ne mogu reći historiografija, sociologija ili političke nauke?

BEGOVIĆ-SOKOLIJA: Yuval Noah Harari u *Sapiensu* kaže da je upravo sposobnost stvaranja i dijeljenja fikcije ono što čovjeka razlikuje od svih drugih živih bića. Zahvaljujući pričama ljudi su počeli vjerovati u zajedničke mitove, religije, zakone, države i vrijednosti, pa su mogli sarađivati u mnogo većim zajednicama nego bilo koja druga vrsta. Drugim riječima, priča nije ukras ljudske civilizacije nego jedan od temelja na kojima je ona nastala.

Ako prihvatimo tu misao, onda književnost nije samo umjetnost nego i jedan od najvažnijih načina na koji razumijemo čovjeka. Zato često studentima govorim da, ako želimo saznati kada se dogodio Kandijski rat ili kako je bio uređen osmanski feudalni sistem, otvorit ćemo historijsku knjigu. Ali ako želimo razumjeti kako je izgledalo živjeti u tom svijetu, posegnut ćemo za bošnjačkom baladom *Hasanaginica* ili istoimenom dramom Alije Isakovića.

To je možda i najljepši primjer koliko je književnost slojevita. U jednoj jedinjoj baladi susreću se historija, jezik, usmena tradicija, društveni odnosi, razlika između aga i begova, kultura krajiškog prostora, položaj žene, porodični i religijski običaji. Kada tome pridodamo Isakovićevu dramu, pred nama se otvara prava sekhara kulturnog pamćenja o kojoj smo govorili. *Hasanaginica* u drami svoju djecu uči arabicu prema Fejzinom

Ašiklijskom elif-ba, slušamo kako „u bešici sinku“ pjeva uspavanku, prepoznamo poslovice, pratimo krajišnička pisma, razumijevamo šta znači knjiga oprostjenja. Poslije dolaze predstave, filmovi, romani i nove interpretacije: jedan tekst nastavlja živjeti kroz druge tekstove i umjetnosti.

A čitatelj sva ta znanja usvaja gotovo nesvjesno: prati sudbinu jedne žene i kroz nju razumijeva čitavu epohu.

Književnost nam omogućava da zajednički zamišljamo svijet i dijelimo iste priče i vrijednosti. U tome se krije njena kulturna snaga: u njoj učimo kako priče oblikuju čovjeka.

BOSNA: Ako književnost, kako je tvrdio Paul Ricoeur, sudjeluje u oblikovanju narativnog identiteta, kakva je odgovornost nastavnika u izboru tekstova za mlade generacije?

BEGOVIĆ-SOKOLIJA: Mislim da ta odgovornost počinje mnogo prije učionice. Počinje onda kada sastavljamo nastavne programe, pišemo čitanke, biramo lektiru ili odlučujemo koji će pisci predstavljati jednu književnost. Svaki izbor ujedno je i poruka o tome šta smatramo vrijednim da bude zapamćeno i preneseno novim generacijama.

Jednako je važno ono što sam naglasila i na nedavnom okruglom stolu o bošnjačkoj književnosti u lektiri za osnovnu školu. Ne mislim da je rješenje u tome da stalno proširujemo popise obaveznih djela ili da samo povećavamo broj autora. Mnogo je važnije da učenik stekne osjećaj kontinuiteta bošnjačke književnosti – da razumije kako se ona razvijala od usmene tradicije, preko alhamijado i divanske književnosti, do savremenih pisaca koji govore jezikom vremena u kojem i sami učenici odrastaju. Kao majka troje djece možda danas bolje razumijem ono što kao univerzitetska profesorica ponekad nisam dovoljno uočavala. Djeca ne odbacuju književnost zato što ne vole čitati. Odbacuju je onda kada ne uspiju pronaći vezu između pročitaneog teksta i vlastitog iskustva. Zato mislim da je naš zadatak ne samo birati velika djela nego i pronaći način da ona progovore današnjim generacijama. Ponekad će to biti kroz savremenog autora, ponekad kroz grafički roman, filmsku adaptaciju ili povezivanje književnosti s historijom, muzikom i likovnom umjetnošću.

Voljela bih da učenik nakon završene škole ne ponese sa sobom samo popis pročitanih lektira i, još gore, strah od teksta, nego da ponese nešto mnogo važnije: ljubav prema knjigama, radoznalost i osjećaj da književnost govori i o njegovom životu. Ako uspijemo odgovoriti takvog čitatelja onda će on sam znati uroniti u Makovu „modru rijeku“, osluškiivati Selimovićeve „tišine“ ili otkrivati sasvim nove književne svjetove. To bismo mogli smatrati najvećim uspjehom svakog obrazovanja. Jer književnost nije samo nastavni predmet – ona je jedan od načina na koji čovjek uči razumjeti sebe i druge. ●

KULTURA JE POSLJEDNJA LINIJA ODBRANE JEDNOG DRUŠTVA

U vremenu krize autoriteta, slabljenja institucija pamćenja i sve izraženije potrebe za pojednostavljenim identitetima, razgovarali smo o Bosni kao civilizacijskoj ideji, ulozi kulture u očuvanju društvene samosvijesti te odgovornosti prema naslijeđu koje oblikuje budućnost

RAZGOVARALA: Rabija Arifović
FOTOGRAFIJE: Velija Hasanbegović

Kultura je način na koji jedno društvo razumije samo sebe. U vremenu dominacije pojednostavljenih identiteta, kratkih formi, brzih sudova i površnih političkih narativa, kultura ostaje jedno od rijetkih područja u kojem je još moguće voditi ozbiljan dijalog o temeljnim pitanjima ljudskog iskustva. Upravo zbog toga razgovor o kulturi danas je razgovor o opstanku duhovne supstance jednog društva. Razgovarajući s Indrirom Kučuk-Sorguč, direktoricom Muzeja Sarajeva, vrlo brzo postaje jasno da pitanja muzeologije, kulturne politike ili baštine predstavljaju tek polazište za mnogo šire promišljanje. Njeni odgovori otvaraju teme koje sežu do samih temelja bosanskohercegovačkog iskustva: od prirode kulturnog pamćenja i položaja intelektualca u savremenom društvu, preko odnosa između identiteta i institucija, pa sve do pitanja može li Bosna i Hercegovina vlastitu složenost prepoznati kao civilizacijsku prednost, a ne kao historijski teret.

BOSNA: Može li se Bosna razumjeti kao zaseban civilizacijski fenomen, ili je njena najveća tragedija to što je drugi uporno tumače izvan nje same?

KUČUK-SORGUČ: Bosna i Hercegovina se prečesto tumači kao prostor sudara civilizacija, a mnogo rjeđe kao prostor njihovog susreta i stvaranja nečeg novog. Bosna nije bila tek raskršće puteva i imperija; ona je razvila vlastiti kulturni i civilizacijski obrazac, jedinstven po sposobnosti da različitosti ne samo koegzistiraju nego da međusobnim dodirima stvaraju novu vrijednost. Bosna nije opstala zahvaljujući moći institucija ili vojnoj sili, nego zahvaljujući duboko ukorijenjenoj kulturi zajedničkog života, osjećaju mjere i uvjerenju da čovjek može sačuvati vlastitu posebnost bez negiranja drugoga. Zato historiju Bosne ne treba čitati samo kao

historiju ratova, granica i osvajanja. Mnogo je važnije razumjeti kako je, uprkos svim lomovima, progonima i pokušajima negiranja, očuvan kontinuitet kulturnog pamćenja. Taj kontinuitet nije sadržan samo u dokumentima i spomenicima nego i u jeziku, običajima, umjetnosti, predanjima i svakodnevnim praksama ljudi koji su ovu zemlju osjećali kao zajednički dom. Možda upravo zato Bosna često izaziva nerazumijevanje onih koji je posmatraju izvana. Ona se teško uklapa u jednostavne nacionalne, političke ili ideološke obrasce. U njenoj historiji postoji trajna humanistička nit koja povezuje različite epohe. To je svijest da se dostojanstvo čovjeka, kultura dijaloga i poštivanje različitosti mogu očuvati čak i onda kada se čini da su sile nasilja i isključivosti nadmoćne. Upravo u tome vidim najveću vrijednost Bosne i Hercegovine: ne kao periferije velikih civilizacija, nego kao mjesta koje je kroz stoljeća razvilo vlastitu civilizacijsku ideju života. A ta ideja, uprkos svim historijskim iskušenjima, pokazala se iznenađujuće postojanom.

BOSNA: Nije li upravo složenost ono što savremeni svijet sve manje podnosi, tražeći jednostavne identitete i jednostavne odgovore?

KUČUK-SORGUČ: Mislim da ste dotakli jedno od ključnih pitanja našeg vremena. Savremeni svijet često govori jezikom različitosti, inkluzivnosti i poštivanja identiteta, ali istovremeno pokazuje sve manju sposobnost da razumije stvarnu složenost ljudskih zajednica. Kao da postoji paradoks: što više slavimo raznolikost, sve više insistiramo na pojednostavljenim definicijama toga ko smo. Ljudi nisu sastavljeni od jedne pripadnosti, nego od mnoštva kulturnih, historijskih, jezičkih, porodičnih i duhovnih iskustava. U tom smislu Bosna predstavlja gotovo suprotnost savremenoj

potrebi za pojednostavljenjem. Ona se opire jednostavnim definicijama upravo zato što je nastajala kroz slojeve različitih tradicija i iskustava. Njen identitet nije jednodimenzionalan, nego višeslojan. Možda je upravo zbog toga mnogima teško razumljiva, jer ne pristaje na logiku isključivih kategorija.

To vidimo i u odnosu prema migracijama i globalnim kretanjima stanovništva. Savremena društva često pozdravljaju dolazak ljudi dok god ih posmatraju prvenstveno kroz njihovu ekonomsku funkciju – kao radnu snagu ili demografsku potrebu. Mnogo rjeđe postoji stvarni interes za njihove kulturne horizonte, njihova sjećanja, njihove jezike i složene identitete. Drugim riječima, prihvata se njihova korisnost, ali ne uvijek i puna ljudska složenost.

Zbog toga vjerujem da Bosna danas može biti važna lekcija svijetu. Njena historija pokazuje da složenost nije slabost nego oblik kulturnog bogatstva. Društva koja nauče živjeti sa složnošću postaju otpornija, kreativnija i humanija. Problem našeg vremena nije u tome što je svijet postao previše složen, nego što smo izgubili strpljenje da tu složenost razumijemo.

BOSNA: Može li identitet opstati ako izgubi svoje institucije pamćenja?

KUČUK-SORGUČ: Identitet je jedna od najsloženijih kategorija ljudskog i društvenog postojanja. On nije statičan niti nepromjenjiv, ali nije ni toliko krhak da bi nestao preko noći. Identitet živi u jeziku, kulturi, običajima, umjetnosti, historiji, kolektivnom sjećanju i svakodnevnim iskustvima ljudi. Međutim, njegov dugoročni opstanak u velikoj mjeri zavisi od institucija koje ga čuvaju, istražuju, tumače i prenose novim generacijama.

Zato nacionalne kulturne institucije nisu puki administrativni servisi kulture. One su institucije pamćenja. Muzeji, biblioteke, arhivi, galerije

i naučne ustanove predstavljaju mjesta na kojima se prikupljaju, čuvaju i interpretiraju materijalni i duhovni tragovi jednog društva. Kada identitet izgubi svoje institucije pamćenja, on ne nestaje odmah, ali postaje ranjiv. Tada se otvara prostor za simplifikacije, ideološke manipulacije i historijski revizionizam. Društvo koje nema snažne institucije kulture postepeno gubi sposobnost da samo govori o sebi i prepušta drugima da definiraju njegovu prošlost, a često i njegovu budućnost. Posebno je zabrinjavajuće kada država nacionalne kulturne institucije prepusti entuzijazmu pojedinaca i njihovoj sposobnosti da se same finansijski održavaju. Odnos države prema institucijama kulture zapravo je odnos države prema vlastitom pamćenju. Zato ulaganje u muzeje, biblioteke, arhive i druge nacionalne ustanove kulture nije trošak nego jedno od najvažnijih ulaganja u trajnost identiteta i kulturni suverenitet jednog društva.

BOSNA: Da li smo došli do tačke u kojoj je znanje dostupnije nego ikada, a autoritet znanja slabiji nego ikada?

KUČUK-SORGUČ: Slažem se da danas živimo u paradoksalnom vremenu. Nikada znanje nije bilo dostupnije nego danas, a istovremeno se čini da autoritet znanja nikada nije bio krhki. Na nekoliko dodira ekrana možemo doći do ogromne količine informacija, ali informacija sama po sebi nije isto što i znanje, kao što ni znanje nije isto što i mudrost. Problem savremenog društva nije nedostatak podataka nego nedostatak sposobnosti da razlikujemo relevantno od irrelevantnog, istinu od privida i stručnost od puke samopromocije. Upravo zbog toga pitanje intelektualne elite ostaje važno. Ne mislim pri tome na privilegiranu društvenu klasu, nego na ljude koji su spremni preuzeti odgovornost za javnu riječ, kritičko mišljenje i odbranu vrijednosti znanja. Društvo može opstati bez mnogih stvari, ali teško može dugoročno očuvati svoj kulturni integritet bez snažnog sloja intelektualaca, naučnika, umjetnika i kulturnih djelatnika koji će promišljati njegov razvoj. Oni nisu važni zato što posjeduju diplome, nego zato što imaju sposobnost da znanje pretvaraju u društvenu odgovornost. Nažalost, posljednjih decenija svjedočimo svojevrsnoj inflaciji akademskih titula i formalnih kvalifikacija. Broj diploma raste, ali to ne znači nužno i rast znanja. Kada kriteriji oslabe, kada forma postane važnija od sadržaja, a titula važnija od stvarne kompetencije, dolazi do devalvacije autoriteta. Pravi intelektualac ne mjeri se brojem akademskih oznaka iza imena. Njegova vrijednost ogleda se u sposobnosti da postavlja važna pitanja, da govori istinu čak i kada nije popularna i da svoje znanje stavlja u službu zajednice. Zato mislim da je pred Bosnom i Hercegovinom važan zadatak: vratiti povjerenje u znanje, ali i vratiti dostojanstvo onima koji ga stvaraju i odgovorno prenose. Jer nijedna zajednica ne može dugoročno sačuvati svoj kulturni identitet ako izgubi ljude koji su sposobni da ga razumiju, tumače i kritički promišljaju.

BOSNA: Šta ste, kao direktorica Muzeja Sarajeva, ali i kao osoba, ponijeli sa zagrebačke izložbe Berberovog posljednjeg ciklusa „Sufijski put ljubavi“?

KUČUK-SORGUČ: Kao direktorica Muzeja Sarajeva ponijela sam duboko profesionalno poštovanje prema jednom izuzetnom umjetničkom poduhvatu, a kao osoba nešto mnogo intimnije – osjećaj da sam prisustvovala dijalogu između umjetnosti i duhovnosti, između vidljivog i nevidljivog svijeta. Berberov posljednji, nedovršeni ciklus „Sufijski put ljubavi“ za mene nije samo likovna izložba. To je svojevrsna meditacija o čovjekovoj potrazi za smislom. Mersad Berber nije tragao za sufijском tradicijom kao egzotičnim motivom; on je u njoj tražio univerzalni jezik ljudske čežnje za istinom, ljepotom i jedinstvom.

Derviši, tekije, zikr i halke nisu prikazani samo kao historijski ili religijski fenomeni, nego kao metafore čovjekove potrebe da pronade vlastiti centar i vezu s Izvorom. Poseban doprinos razumijevanju tog ciklusa dao je kustos Filip Mursel Begović, čije tumačenje nije bilo samo stručno vodstvo kroz izložbu nego svojevrsni hermeneutički ključ za razumijevanje Berberove filozofije i metafizike slike. Zahvaljujući toj pažljivo oblikovanoj postavci, posjetilac nije bio tek promatrač umjetničkih djela nego sudionik jednog duhovnog iskustva.

Ono što sam ponijela iz Zagreba možda se može sažeti u jednu jednostavnu misao: da istinski tragalac nikada nije sam. Berberov „Sufijski put ljubavi“ podsjeća nas da je potraga za smislom univerzalno ljudsko iskustvo i da se najveća umjetnost često rađa upravo na mjestu gdje se susreću ljepota, mudrost i ljubav.

BOSNA: Nedavno je potpisan Sporazum o saradnji između Muzeja Sarajeva i Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Hrvatskoj. Koliko je važno da kultura gradi mostove tamo gdje politika često ne uspijeva?

KUČUK-SORGUČ: Upravo zato smatram da je potpisivanje Sporazuma o saradnji između Muzeja Sarajeva i Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Republici Hrvatskoj na čelu sa saborskim zastupnikom Arminom Hodžićem mnogo više od formalnog administrativnog čina. On predstavlja potvrdu uvjerenja da kultura može ostvariti ono što politika često ne uspijeva: stvarati trajne veze među ljudima, zajednicama i prostorima.

Sporazum, koji smo potpisali u Zagrebu uoči otvaranja izložbe „Sufijski put ljubavi“ Mersada Berbera, otvara mogućnost zajedničkih projekata istraživanja, afirmacije i prezentacije kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine i bošnjačke zajednice u Hrvatskoj. Međutim, njegova najveća vrijednost nije samo u budućim programima nego u ideji koja ga je nadahnula: da kulturno naslijeđe pripada prostoru dijaloga, a ne podjela.

Kultura ima jednu veliku prednost u odnosu na politiku. Ona ne polazi od interesa nego od vrijednosti. Dok politika često djeluje unutar

kratkih vremenskih horizonata, kultura gradi dugotrajne veze među ljudima, prenosi iskustva generacija i stvara osjećaj zajedničke pripadnosti koji nadilazi administrativne i državne granice. Zato vjerujem da kultura danas nije luksuzni dodatak društvu nego jedan od njegovih najvažnijih integrativnih mehanizama. Mostovi koje izgrade politički sporazumi ponekad traju onoliko koliko traje politička volja, ali mostovi izgrađeni kroz kulturu, znanje i zajedničko pamćenje često nadžive generacije koje su ih gradile. A svako istinsko upoznavanje uvijek je početak povjerenja.

BOSNA: Koje teme smatrate najvažnijim za predstavljanje bosanskohercegovačkog naslijeđa publici u Hrvatskoj?

KUČUK-SORGUČ: Sporazum nam otvara širok prostor saradnje i vjerujem da upravo u toj raznovrsnosti leži njegova najveća vrijednost. Kada govorimo o predstavljanju bosanskohercegovačkog kulturnog naslijeđa publici u Hrvatskoj, važno mi je da pokažemo njegovu punu slojevitost – historijsku, kulturnu, umjetničku i civilizacijsku. Posebno važnim smatram projekte iz oblasti historije, etnologije, historije umjetnosti i muzeologije, ali i književnosti i izdavaštva.

Muzej Sarajeva već je pripremio nekoliko savremenih multimedijalnih izložbenih projekata pod zajedničkim nazivom „Naša baština“, kroz koje želimo predstaviti različite segmente kulturno-historijskog naslijeđa Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Posebno me raduje što ovu saradnju ne doživljavamo kao jednosmjernan proces. Jednako nam je važno da u Muzeju Sarajeva predstavimo teme i sadržaje koje Bošnjačko nacionalno vijeće prepoznaje kao značajne za svoju zajednicu. Zato vjerujem da će zajednički projekti biti prilika za stvaranje novih veza između Sarajeva i Zagreba, te među ljudima koji dijele zajedničku historiju i kulturne dodire. Na kraju, naš cilj nije samo govoriti o prošlosti. Naš cilj je pokazati da kulturno naslijeđe i danas aktivno oblikuje identitete, vrijednosti i načine na koje razumijemo sebe i svijet oko nas.

BOSNA: Koliko je za baštinu Bosne i Hercegovine važno da bude prisutna izvan granica, posebno u dijaspori?

KUČUK-SORGUČ: Prisustvo kulturne baštine Bosne i Hercegovine izvan njenih granica nije samo poželjno nego i neophodno. Kultura je često najtrajnija veza između ljudi i prostora, naročito kada su ljudi geografski udaljeni od zemlje svog porijekla. Kultura predstavlja najviši stepen identifikacije pojedinca i zajednice s matičnom zemljom. Jezik, književnost, umjetnost, historijsko pamćenje, običaji i kulturno naslijeđe stvaraju osjećaj pripadnosti koji nadilazi administrativne granice i fizičku udaljenost.

Posebno je važno da mlađe generacije rođene izvan Bosne i Hercegovine dobiju priliku upoznati kulturno naslijeđe svojih predaka. Ukoliko izgubimo vezu s kulturom, s vremenom slabi i

svijest o vlastitim korijenima. Ako tu vezu sačuvamo, onda kultura postaje prostor susreta između identiteta zemlje porijekla i identiteta zemlje u kojoj živimo.

Zato međunarodno predstavljanje bosanskohercegovačke baštine ne vidim samo kao kulturnu promociju. To je strateško pitanje očuvanja kulturnog kontinuiteta jednog naroda i jedne države. Svaka izložba, svaka knjiga, svaki muzejski ili naučni projekt realiziran izvan granica Bosne i Hercegovine doprinosi tome da naše kulturno pamćenje ostane živo, prepoznatljivo i povezano sa zajednicama kojima pripada. Kultura je, na kraju, možda i najsnažniji oblik domovine. Jer čovjek može promijeniti adresu, ali teško može promijeniti priče, simbole i vrijednosti koje su ga oblikovale.

BOSNA: Šta biste voljeli da buduće generacije sačuvaju od Bosne, a šta da imaju hrabrosti promijeniti?

KUČUK-SORGUĆ: Ako svaka generacija Bosnu i Hercegovinu nasljeđuje, ali je istovremeno i iznova stvara, onda bih voljela da buduće generacije prije svega sačuvaju ono što je njena najdublja vrijednost – osjećaj zajedništva u različitosti.

Voljela bih da sačuvaju njenu teritorijalnu cjelovitost, njene rijeke, planine, gradove i pejzaže koji nisu samo geografski prostor nego dio našeg kolektivnog identiteta. Nije slučajno da mnogi u simboličkom obliku Bosne i Hercegovine prepoznaju srce. Voljela bih da sačuvaju i onu vrijednosnu matricu koja nas je stoljećima razlikovala od mnogih drugih prostora – svijest da se vlastiti identitet ne mora graditi na negiranju tuđeg.

Istovremeno, željela bih da imaju hrabrosti promijeniti ono što nas često sputava. Da budu odlučniji u borbi za istinu, slobodu i kulturu pamćenja. Da ne pristaju na ravnodušnost i da ne prepuštaju drugima odgovornost za zajedničko dobro. Hrabrost nije samo sposobnost da se odupremo vanjskim pritiscima; hrabrost je i sposobnost da iskreno pogledamo vlastite slabosti i pokušamo ih prevazići. Potrebno je da kao društvo sazrijemo, da razvijemo više odgovornosti prema prostoru u kojem živimo i da Bosnu i Hercegovinu doživimo ne kao apstraktnu ideju nego kao vlastiti dom. Jer dom nije mjesto koje samo nasljeđujemo; dom je mjesto za koje svakodnevno preuzimamo odgovornost.

Ako bih jednu poruku ostavila budućim generacijama, onda bi ona glasila: Čuvajte Bosnu i Hercegovinu kao prostor zajedničkog života, ali je nemojte samo čuvati – učinite je pravednijom, slobodnijom i dostojnijom za one koji dolaze poslije vas. To je najljepši način da se voli vlastita zemlja. ●

HELENA KLAKOČAR,

DOBITNICA NAGRADE „ANDRIJA MAUROVIĆ” ZA ŽIVOTNO DJELO

ŽENE SE MANJE BAVE STRIPOM JER SU PAMETNIJE i ne idu u rizične karijere

Njezine dokumentarne grafičke novele nastaju iz razgovora sa stvarnim ljudima – mornarima, izbjeglicama, sudionicima velikih zbjegova – i o svome vremenu svjedoče jednako snažno kao novinska reportaža. Crta ono što je proživljeno, uvjerena da je stvarni život najzanimljiviji od svih zapleta.

RAZGOVARALA: Vesna Ivezić

FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

Prva je žena kojoj je pripalo to priznanje, koje udruga Art 9 za doprinos hrvatskome stripu dodjeljuje od 2009. godine. Grafiku je diplomirala na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti, a filmsku animaciju i slikarstvo u nizozemskom Tilburgu. Autorica je brojnih ilustracija, plakata, animiranih i videofilmova, grafičkih reportaža i grafičkih novela; stripom se bavi više od četiri desetljeća, objavljivala je u različitim tiskovinama, samostalno izlagala u zemlji i inozemstvu te za svoj rad primila niz domaćih i međunarodnih nagrada.

Rođena je u Tuzli, djetinjstvo je provela u Lukavcu, osnovnu i srednju školu završila u Mariboru, a studij u Zagrebu. Više od dvadeset godina živjela je na relaciji Hrvatska – Nizozemska, a danas na relaciji Zagreb – Čakovec.

BOSNA: Kako je primiti priznanje za životno djelo i što vam ono osobno znači?

KLAKOČAR: Velika mi je čast! Maurović je idol ne samo meni nego svima koji se bave stripom. On je autor koji se, iako više nije živ, stalno pojavljuje u medijima i, na sreću, njegove se knjige još tiskaju. Čak je uvršten u knjigu „1001 strip koji morate pročitati prije smrti” Paula Gravetta (*nap. ur. – Paul Gravett, „1001 Comics You Must Read Before You Die: The Ultimate Guide to Comic Books, Graphic Novels, Comic Strips and Manga”*), kultno djelo koje je globalni prikaz najvažnijih remek-djela iz područja devete umjetnosti. Jedan je od pet hrvatskih autora koji su ondje zastupljeni, ali napominjem – jedini pokojni, iz davnih vremena. Jasno je da je ta nagrada velika čast i, gledajući popis umjetnika koji su je dobili prije mene, drago mi je da sam uvrštena među njih. U odličnom sam društvu!

BOSNA: Cijeli ste život u pokretu – između zemalja, jezika i kultura. Prve, formativne godine proveli ste u Bosni, a potom se selili u Sloveniju. Kako danas gledate na te sredine i koliko su oblikovale vaš identitet i pogled na svijet?

KLAKOČAR: Puno sam putovala već kao dijete, stalno u novim sredinama, učila nove jezike, prolazila faze nerazumijevanja i novog uklapanja u društvo. To me osposobilo za putovanja kasnije u životu. Kad sam došla u Hrvatsku, morala sam učiti jezik jer sam znala samo „kućni hrvatski”; za izražavanje mišljenja nisam imala vokabular. Otac mi je dijelom Slovenac, zato mi je prezime slovensko, a živio je i studirao u Zagrebu. Bio je liječnik, a majka farmaceutski tehničar. Kasnije je dobio posao u Slavoniji, gdje se rodila moja sestra, a onda u Bosni, točnije u Lukavcu, gdje smo živjeli. Ja sam se rodila u Tuzli jer je tamo bilo najbliže rodište. U Lukavcu sam imala predivno djetinjstvo!

U malom gradiću, igranje na ulicama, po li vadama, sloboda, divota... Imala sam ključ oko vrata. Nakon toga smo se našli u Mariboru, u centru grada – nova škola, novi jezik, nova kultura i dječje igre bile su različite. Sve je bilo ozbiljnije. „Pazi preko ceste...” itd. U Sloveniji sam primijetila da su djeca puno kompetitivnija. Već je u početku bilo: tko će brže izgovoriti abecedu, tko je jači, tko je veći. Gradska djeca. Prepoznajem to u svim gradovima. Seoska djeca imaju puno bolji fokus, a u gradovima je važniji društveni život, i mislim da su razlike koje sam primijetila po dolasku u Sloveniju bile više razlike između seoske i gradske djece. Nakon Maribora sam došla studirati u Zagreb, iako sam se osjećala kao Slovenka, kao dio slovenske kulture, jer je kod bilingvalne djece jezik škole uvijek glavni jezik i glavna značajka identiteta. U Zagrebu smo imali stan, baku i djeda, sestra mi je već

tamo studirala pa sam je posjećivala. Grad mi se učinio puno veći i „svjetskiji” u odnosu na Ljubljano. Bilo je puno stranih studenata, na ulicama su se mogle vidjeti djevojke u sarijima. Kozmopolitski grad, značajniji od Ljubljane. Zanimao me također i jezik, sjećanje na mog oca koji je umro kad sam imala deset godina. Htjela sam proučiti grad u kojem je odrastao, koji je jako volio. To se odrazilo i na moj identitet. Sad imam višestruki identitet, vrlo lako se *prešaltam* na slovenski jezik i način razmišljanja.

BOSNA: Vaš je opus jednako dinamičan kao i vaš životni put. U kojim ste se sve medijima okušali i koliko vam je značilo djelovanje u umjetničkim grupama?

KLAKOČAR: Već kao studentica radila sam u Zagreb filmu i Croatia filmu na animaciji. To me jako zanimalo i izgledalo je da će biti moj

životni poziv. Kasnije sam imala priliku raditi stripove, što mi je bio paralelni studentski posao i bilo je sasvim dobro plaćeno. Izlazilo je u Poletu i još nekim časopisima. Radila sam plakate, pa u Galeriji Studentskog centra kao organizatorica. Sudjelovala sam u radu raznih grupa, a najvažnija je bila grupa ZOTT, sastavljena od vizualnih umjetnika koji su pokušavali raditi na neki drugačiji način. Bili smo alternativci. Imali smo čak i međunarodnu karijeru te bili poznati i vani. Izlagali smo u Njemačkoj i u Francuskoj. Ušli smo u krug grupa koje su bile pozivane. Sve je krenulo dobro. Od strip-grupe smo postali multimedijalni umjetnici jer smo strip pokušavali raširiti na razne druge medije. Zanimao me i film, bila sam na svakoj projekciji u MM Centru, često i u Kinoteci, što je utjecalo na moj rad.

BOSNA: Prepoznatljivi ste po angažiranome, dokumentarnom i autobiografskom stripu. Kako ste zakoračili u taj medij i što vas nadahnjuje?

KLAKOČAR: Za vrijeme posljednje dvije godine studija počela sam raditi kratke stripove koji su bili vrlo apstraktni, bazirani na jezičnim, apsurdnim situacijama. Nisam imala dovoljno životnog iskustva da nešto drugo pretočim u svoj rad, nego tek neke lagane stvari, a i tadašnje su novine tražile da stripovi budu što kraći, jednostranični, crno-bijeli. Nisu postojale knjige stripova. Postojali su albumi, ali samo vani. Nisam očekivala da ću se time baviti, ali kad sam se našla na brodu, u Grčkoj, kad mi je vlastiti život postao toliko nevjerovatno zanimljiv i toliko neobičan, kao i sve što se događalo tih

.....

Otac mi je dijelom Slovenac, zato mi je prezime slovensko, a živio je i studirao u Zagrebu. Bio je liječnik, a majka farmaceutski tehničar. Kasnije je dobio posao u Slavoniji, gdje se rodila moja sestra, a onda u Bosni, točnije u Lukavcu, gdje smo živjeli. Ja sam se rodila u Tuzli jer je tamo bilo najbliže rodilište. U Lukavcu sam imala predivno djetinjstvo!

godina u svijetu i kod nas u Hrvatskoj, počela sam crtati strip. Bio je to početak devedesetih, a mi smo se našli na putovanju po Italiji i Grčkoj. Plovili smo katamaranom koji je moj muž napravio vlastitim rukama. Činilo se da je sam život, svakodnevnica, toliko značajan da ga ne bih htjela zaboraviti. Počela sam bilježiti. Tako je nastalo „Nemirno more”. Crtala sam na brodu i tiskala u fotokopirnici u grčkom selu gdje smo se našli. Format stripa morao je biti prikladan jer na katamaranu nema puno mjesta; nije to bila situacija za slikanje slika, nečega većega. Sve je bilo crtano na A4 formatu, na koljenima. Tada sam već znala da postoje knjige stripova jer sam prije toga bila u Londonu na jednomjesečnoj stipendiji i tamo sam u jednoj knjižari našla strip „Maus” Arta Spiegelmana, o holokaustu za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Tad sam prvi put vidjela strip kao knjigu, svidjelo mi se, odmah sam ga kupila. Danas se takav strip zove grafička novela. To je dokumentaristika koja je (auto)biografija ili bilježenje nečega povijesnog, ali stvarnog, ili može biti hibrid između povijesne i stvarne situacije. Vizualno se može prepoznati po tome da su crteži jednostavniji nego u stripovima o superjunacima. Topliji su, izražajni, a za nekoga su možda i preskromni u vizualnom smislu. Grafička novela slična je novinskoj reportaži. Sve se moje knjige baziraju na intervjuima s određenim ljudima koje onda ilustriram i pokušavam riječi približiti vizualnom mediju. Postoji razlika između klasičnog stripa i grafičke novele. Klasični strip obično je ono što publika shvaća kao strip – jednostranični, s gegom na kraju, da ima neki štos. Dakle: uvod, radnja i štos. Nešto zabavno, nešto što razveseljava. Grafička novela autorski je izraz koji nije namijenjen zabavi, nego ima značenje; unutarnja je ispovijest ili posljedica unutarnje izražajnosti umjetnika, koja nije namijenjena tome da se publika smije. Prvi takav strip, koji je lansirao grafičku novelu kao umjetničku formu, jest „Ugovor s Bogom” Willa Eisnera iz 1978., pa Spiegelman (1986.). Meni je najdraži strip, koji kod nas nažalost nije objavljen – a da za njega znam, mogu zahvaliti svojim putovanjima – „Život? Ili kazalište?” autorice Charlotte Salomon. To je grafička novela jedne mlade žene koja se našla kao izbjeglica na francuskoj Azurnoj obali, Židovke koja je iz Njemačke pobjegla pred nacistima, ali ni to je nije spasilo – završila je u logoru, gdje je ubijena. Napravila je gvašve o svom životu u Berlinu i u Francuskoj. Vidjela sam to na izložbi u Amsterdamu. Predivni radovi u boji! Autorica je ono što joj se događalo opisala bez imalo patetike; bio je to njezin krik iz žrvnja povijesti, iz mlina koji ju je naposljetku samljeo. Radove je kasnije skupio i izdao jedan njezin preživjeli član obitelji.

BOSNA: Na popisu dosadašnjih laureata bili su samo muškarci. Znači li vaš primjer da se žene rjeđe odlučuju za strip – i, ako da, zašto?

Pročitala sam jednu zanimljivu činjenicu: kad u neku profesiju uđu žene, cijena rada pada. Još se uvijek računa da muškarac može biti bilo što, pa je njegova odluka da bude umjetnik puno značajnija nego odluka žene, neke djevojčice koja ide studirati na Akademiju. Još se razmišlja konzervativno. Što bi ona drugo nego crtkarala cijeli život...

KLAKOČAR: Da, da... žene se manje bave stripom jer su pametnije, mudrije, ekonomičnije i ne idu u rizične karijere. Strip je disciplina koja traži više nego što traži biti umjetnik koji naslika jednu sliku i gotovo. Treba tu misliti na režiju, scenarij, kadriranje. Jednostavnije je biti slikar ili biti u nekom timu u kojem si samo ilustrator, netko drugi je scenarist i tako dalje. Drugačije je kad si „sam svoj majstor”, kad sam odgovaraš za sve, što od tebe traži puno više odgovornosti. To ne znači da su žene manje vrijedne, nego su naprosto praktičnije. Ali danas ima sve više izvrsnih autorica koje se bave stripom, kod nas i u svijetu. Pročitala sam jednu zanimljivu činjenicu: kad u neku profesiju uđu žene, cijena rada pada. Još se uvijek računa da muškarac može biti bilo što, pa je njegova odluka da bude umjetnik puno značajnija nego odluka žene, neke djevojčice koja ide studirati na Akademiju. Još se razmišlja konzervativno. Što bi ona drugo nego crtkarala cijeli život... A za muškarca se može reći da je mogao studirati nešto unosnije, sigurnije, ali odlučio je „žrtvovati ekonomsku sigurnost za neki viši cilj”. Podsvjesno se računa da muškarac ima veći izbor, pa ako se odluči za kiparstvo, slikarstvo ili grafiku, onda je to stvarno odluka života, značajna, koja ima puno veću težinu.

BOSNA: Autorica ste nekoliko zapaženih grafičkih novela – „Nemirno more”, „Zid Mediteran”, „El Shatt / fragmenti” i „Vlaga, Mraz i Sol”. „Nemirno more” objavljeno je 1999. u Belgiji, a već je 2000. u Angoulêmeu ovjenčano nagradom „Alph-Art” za najbolji strip stranog autora i za najbolji dokumentarni strip godine. U Hrvatskoj je, međutim, tiskano tek šesnaest godina poslije. Zašto?

KLAKOČAR: Svi me novinari to pitaju, a ja bih rado jednom priredila okrugli stol i petero nakladnika pitala zašto se to dogodilo, da kažu svoje mišljenje. Ne znam zašto mi se knjige dugo nisu izdavale u Hrvatskoj. Na mene je to djelovalo devastirajuće. Odgovori su bili od „nemamo vremena” do „nemamo novca”, „selimo se iz Hrvatske”, „imamo već druga dogovorena izdanja”... i tako dalje. Nikad nisam mogla dokučiti razlog ili dobiti

iskren odgovor. Jednom sam se požalila izdavaču Veljku Krulčiću (nakladništvo „Vedis”) i on je odlučio izdati tu knjigu. Razlozi zbog kojih drugi nisu htjeli sigurno nisu bili ekonomski jer nakladnici stripa, kao i svi drugi, apliciraju na natječaje Ministarstva kulture i ondje dobivaju sredstva za tisak. Veljko je jedini krenuo u to, aplicirao i dobio sredstva. Nakon prve knjige izdao je i nastavak „Nemirno more 2”. Obje su tiskane na slovenskom, a prva i na talijanskom. Sve su te knjige otkupljene za knjižnice u Hrvatskoj, Sloveniji i Italiji, a francusko je izdanje i u nekim francuskim knjižnicama.

BOSNA: Radite li i dalje punom parom – što je sljedeće?

KLAKOČAR: Naravno, ja stalno radim. Vođim projekt „Astronauti”, s migrantima, koji financira Grad Zagreb. Izdali smo već drugi broj publikacije koja je rezultat radionica strip-naracije. Pripremam i novu grafičku novelu „Oni među nama”, o životu stranaca u Hrvatskoj, temeljenu na istraživanju koje provodim. Moje su dvije posljednje grafičke novele nastale upravo na osnovi razgovora s ljudima i istraživanja. „Zid Mediteran” nastao je na temelju razgovora s mornarima broda Andrija Mohorovičić, koji je sudjelovao u misiji spašavanja izbjeglica na Mediteranu, a „El Shatt / fragmenti” na osnovi razgovora s preživjelim sudionicima zbjega u Drugome svjetskom ratu. Ondje je kao dvanaestogodišnjakinja bila moja mama, i cijela obitelj – baka, djed, cijelo majčino selo. Volim istraživanja. Stvarni, proživljeni život vrlo je zanimljiv. To me najviše nadahnjuje. Osjećam se pobjednicom u toj nesigurnoj profesiji: bilo je mnogo putovanja po festivalima, bilo je uspona i padova, ali upoznala sam i vrhunske autore koji su me ispunili svojom snagom i talentom. Uz Joëa Saccu (grafičke reportaže „Palestina”, „Fikser”, „Slobodna zona Goražde”, kod nas ih je objavila Fibra) svakako bih istaknula briljantnu Marjane Satrapi (autobiografski strip „Persepolis”, Fibra), s kojom sam se družila na nekoliko festivala. Osobna poznanstva s velikanima grafičke novele bogatstvo su koje me ispunjava ponosom. ●

EDIN SAFIĆ, PREDSEDNIK VIJEĆA BOŠNJAČKE NACIONALNE MANJINE
SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE I PREDSEDNIK IZVRŠNOG ODBORA
MEDŽLISA ISLAMSKJE ZAJEDNICE SISAK

BOŠNJACI SU U SISKU NAJAKTIVNIJA I najproduktivnija manjina

O suradnji sa različitim političkim opcijama, ravnoteži između vjerskog i nacionalnog aktivizma, spomen-obilježju poginulim bošnjačkim braniteljima te o tome kako zadržati mlade u gradu koji se oporavlja od potresa, razgovaramo s čovjekom koji već dvanaest godina vodi sisački medžlis, a s njim i dobar dio bošnjačkog javnog života u Sisačko-moslavačkoj županiji

RAZGOVARAO: Filip Mursel Begović
FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

Naša druženja smo počeli na ovogodišnjem iftaru u Sisku, za stolom s kojeg su se vidjeli gradonačelnik i izaslanica župana. Slika koja bi prije dvadesetak godina bila teško zamisliva, a danas je, uvjerava nas Edin Safić, sasvim uobičajena i to bez obzira na to koja je politička opcija na vlasti.

„Uvijek smo institucionalno dobro surađivali i s bivšim županom Žinićem i sa sadašnjim županom Celjakom, i s bivšom gradonačelnicom iz SDP-a, kao i sa sadašnjim gradonačelnikom. Nismo se nikada pozicionirali isključivo na nečiju stranu, pa da imamo animozitet prema nekome drugom. Za nas je legitimno izabrani gradonačelnik ili župan adresa s kojom razgovaramo na jedan zdrav način.“

Pritom u toj suradnji ne propušta podsjetiti da Bošnjaci ne traže ništa što nisu zaslužili: „Upozoravali smo da kao bošnjačka nacionalna manjina trebamo ostvariti određena prava, jer smo i mi sudjelovali u izgradnji ove države i u Domovinskom ratu i u društvenom, naučnom, kulturnom i sportskom smislu. To ne bih zanemario, jer nas mnogi i danas poistovjećuju s nepismenim ljudima koji su samo radnici na nekom gradilištu.“

Idila, ipak, nije potpuna. Otkako je zgrada u kojoj su sisački Bošnjaci imali prostorije otišla u cjelovitu konstruktivnu

obnovu, zajednica je ostala bez svog ureda. Safić je za novi prostor aplicirao još prije godinu i pol: županija je iz Fonda solidarnosti i Nacionalnog plana oporavka i otpornosti obnovila mnoge zgrade javne namjene, ali bošnjački se ured još čeka. Rješenje bi, kaže, moglo biti i centar koji je kupila Nacionalna koordinacija „Bošnjaci zajedno“.

Zajednica je, s druge strane, na prošle izbore izašla s jedinstvenom listom za gradsko i županijsko vijeće – nakon godina u kojima je, priznaje, bilo soliranja i sudara ega. „Ljudi gube povjerenje u svoje institucije kad vide da se čelnici samo svađaju, ovaj vuče sebi, onaj sebi. Već se šest-sedam godina bavimo smirivanjem tih tenzija i mislim da ćemo i na naredne izbore izaći jedinstveno. Ali to je stalni posao: uvijek će se morati paziti da budemo u koheziji, bez trzavica i animoziteta.“

ŠEZDESET POSTO LJUDI NE VIDI RAZLIKU

Malo je ko pozvaniji govoriti o odnosu vjerskog i nacionalnog u jednoj lokalnoj zajednici: Safić je istovremeno na čelu Izvršnog odbora sisačkog Medžlisa, član Mešihata i voditelj infrastrukturnih projekata Islamske zajednice u Hrvatskoj, a s druge strane predsjednik županijskog vijeća bošnjačke manjine. Zna li se uopće razlikovati te adrese?

„Sigurno šezdeset posto ljudi ne vidi razliku, misle da je to sve jedno te isto. Možda četrdeset posto razlučuje da su vijeća ustavna kategorija, da je npr. BNZ po svom karakteru udruga, a da je medžlis čisto vjerska organizacija. Ljudi koji s nama više komuniciraju upućeniji su, a laici to debelo miješaju.“

U praksi, kaže, sisačka društveno-politička vaga je stabilna: vjersko ostaje u okviru vjerske priče, a zajednički programi vijeća i medžlisa rade se svjesno jednom do dvaput godišnje, „da se ne preklapamo i da niko nikome ne smeta“. U tome mu pomaže bliska suradnja s predsjednikom Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Siska Asimom Kulenovićem i predsjednikom BNZ-a Izetom Keranovićem.

A na pitanje šta mu je važnije, džamija ili vijeće, odgovara bez kalkuliranja: „Lično mi je važniji rad u Islamskoj zajednici, jer je ona najstariji kohezivni faktor na cijelom prostoru i Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Ali to ne znači da sam manje odgovoran i da zanemarujem vijeće – ono je ustavna kategorija i ne doživljavam ga nimalo kao da sam predsjednik neke formalne i usputne institucije.“

IDENTITET IZMEĐU MEKTEBA I MODELA C

Bošnjački identitet, slaže se naš sagovornik, teško je do kraja odvojiti od islamske komponente, ali zajednica mora ostati otvorena i za one koji u džamiju ne ulaze.

.....
„Ljudi gube povjerenje u svoje institucije kad vide da se čelnici samo svadaju, ovaj vuče sebi, onaj sebi. Već se šest-sedam godina bavimo smirivanjem tih tenzija i mislim da ćemo i na naredne izbore izaći jedinstveno. Ali to je stalni posao: uvijek će se morati paziti da budemo u koheziji, bez trzavica i animoziteta.“

„Vrlo je teško sačuvati potpun bošnjački identitet, kulturu i tradiciju, a ne biti nimalo vezan uz islam. Ali imamo ljude koji iz raznoraznih razloga nisu praktični vjernici, a vrlo su aktivni u našoj bošnjačkoj priči – na promocijama knjiga, jezičnim programima, koncertima. Zato svakome pružamo mogućnost: kome ne odgovara vjerski dio, uključit će se u svjetovni, preko vijeća i udruga. Važno je da nikoga ne izgubimo.“

Generacijske priče, kaže, idu u svim smjerovima: bilo je roditelja koji su praktični muslimani, a djeca nisu, i djece koja su Bošnjaci, a roditelji su se asimilirali. „Ima svakakvih primjera. Bilo je i svijetlih, gdje je neko ko je imao averziju na kraju krenuo u džamiju.“

U Sisku dio djece pohađa bosanski jezik po Modelu C u školi, a dio mektepsku jezikovnu nastavu u Islamskom kulturnom centru. Simbol te isprepletenosti je Amila Škorić, istovremeno mualima i profesorica bosanskog jezika pa ono što djeca uče u mektebu i ono što uče na bosanskom jeziku tek u kombinaciji daje ono što zovemo čuvanjem identiteta.

Sisak je stoljećima simbol protuosmanske bitke, što se u nekim slavljenjima osjeti i danas. Utoliko je značajnije da će Bošnjaci u njemu uskoro dobiti trajno spomen-obilježje.

„Islamska zajednica je na svojoj čestici, kod Islamskog kulturnog centra, dala suglasnost Udruzi branitelja Bošnjaka Domovinskog rata Grada Siska da podigne spomen-obilježje poginulim bošnjačkim braniteljima – uz pomoć grada, županije, Ministarstva branitelja i našeg saborskog zastupnika Armina Hodžića. Bit će vidljivo sa same prometnice, u centru: ljudi će moći doći, odati počast, proučiti Fatihu. To je još jedno priznanje Bošnjacima braniteljima, čije učešće u Domovinskom ratu i vlasti redovno ističu.“

ZA KOGA GRADIMO?

Sisak je nekada bio jedno od glavnih bošnjačkih središta u Hrvatskoj, prosperitetna i rastuća zajednica. Opadanje je, objašnjava Safić, počelo prije potresa: „Prvo je pomalo propadala sisačka industrija – znamo svi da

.....

„Islamska zajednica je na svojoj čestici, kod Islamskog kulturnog centra, dala suglasnost Udruzi branitelja Bošnjaka Domovinskog rata Grada Siska da podigne spomen-obilježje poginulim bošnjačkim braniteljima – uz pomoć grada, županije, Ministarstva branitelja i našeg saborskog zastupnika Armina Hodžića. Bit će vidljivo sa same prometnice, u centru: ljudi će moći doći, odati počast, proučiti Fatihu. To je još jedno priznanje Bošnjacima braniteljima, čije učešće u Domovinskom ratu i vlasti redovno ističu.“

su mastodontske tvrtke bile Željezara Sisak i Rafinerija. Puno je ljudi nakon propasti tih tvrtki, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, potražilo posao u inozemstvu. Izgubili smo mlade obitelji u punoj snazi, na kojima smo trebali graditi. A potresom se situacija dodatno pogoršala.“

Paradoks je u tome što Sisak istovremeno dobiva sadržaje kakve mnoge veće sredine nemaju: prekrasnu džamiju s Islamskim kulturnim centrom, dvorane, novi prostor za Merhamet.

„Prvenstveno moramo mlade, radno sposobne ljude adekvatno zaposliti, da budu ekonomski zadovoljni i da čitave obitelji ostanu. Tada će i Islamski kulturni centar i Bošnjački kulturni centar i prostorije društava i vijeća biti posječeni i imati svoju namjenu – inače će biti, u navodnicima, mrtvi prostor.“ Pozitivnih pomaka ima: preko saborskog zastupnika, kaže, mnogo je mladih i školovanih ljudi pronašlo posao u ministarstvima i drugim službama.

Kulturni programi toj ekonomskoj osnovi daju ono što Safić zove voljnim momentom. Dva vijeća su prošle godine, u suradnji s Nacionalnom koordinacijom i saborskim zastupnikom, izvela osam programa: promocije knjiga, obilježavanje Genocida u Srebrenici i Dana bijelih traka – „i pouka našim ljudima da ne zaborave, i edukacija za goste, Hrvate i ostale“ – te predstave s eminentnim glumcima poput Emira Hadžihafizbegovića. Ove se godine u Sisak, nakon dužeg vremena, vraća Dan nacionalnih manjina, s pozornicom na javnom prostoru. Rado se sjeća i 2017. godine, kada je Medžlis na čelu s Alemom ef. Crnkčićem kod gradskog sata, uz veliku džezvu u samom centru grada, okupio oko dvije i po hiljade ljudi: „To našim ljudima daje zamah da ostanu, da vide da nije sve izgubljeno i da imamo perspektivu.“

Sa srpskom nacionalnom manjinom, čija je pripadnica, gospođa Olujić, predsjednica Gradskog vijeća i ujedno zamjenica župana, kao i s romskom, suradnja je na dobrom nivou. Ali Safić ne krije ni ono što ga posebno raduje: „Slobodno mogu reći da je bošnjačka nacionalna manjina najaktivnija i najproduktivnija. I čelnici grada i županije uvijek kažu: ž Hajde vi Bošnjaci to malo osmislite i popeglajte zajedno s ostalima, pa da napravimo iskorak.“

Na kraju, podsjećamo da je Sisak autocestom od Zagreba udaljen tridesetak minuta – i da se, možda, previše udaljavamo jedni od drugih. „Istina je, i trebamo maksimalno raditi na zbližavanju. Ja sam stvarno na raspolaganju – sedmični kontakt s Nacionalnom koordinacijom i Zagrebom uopće ne bi trebao biti sporan. Uz saborskog zastupnika, Koordinaciju i sve nas, vjerujem da ćemo mnogim ljudima uspjeti pomoći i u egzistencijalnom dijelu, kako više ne bi bilo iseljavanja i odlaska naših ljudi“, poručuje Safić. ●

**DENIS BEGANOVIĆ, PREDSTAVNIK BOŠNJAČKE NACIONALNE MANJINE
GRADA CRIKVENICE I BOŠNJAČKI AKTIVIST**

ŽIVOT JE KRHAČ, ono što ostaje su ljubav i ljudi

Uoči izlaska knjige „Između života i smrti“, u kojoj svjedoči o pedeset dana borbe s covidom i dvadeset dva dana kome, razgovaramo s čovjekom čije se ime veže uz kulturni život Bošnjaka u Primorsko-goranskoj županiji – o manifestacijama koje je pokrenuo, porodici koja nastupa s njim i viziji zajednice u narednih deset godina

RAZGOVARAO: Stipe Majić

Put Denisa Beganovića od entuzijaste do čovjeka kojeg zajednica prepoznaje kao svog predstavnika, kaže nam na početku razgovora, nije bio planiran, ali posve srčan.

„Sve je počelo iz čiste ljubavi prema kulturi i osjećaja da je identitet nešto što se mora živjeti, a ne samo spominjati. Radio sam tiho, često sam, bez ikakvih ambicija osim da ono što volim ne nestane. Ali zajednica prepoznaje kada nešto radiš srcem. Ljudi su počeli dolaziti, uključivati se, nuditi pomoć – i tako je entuzijizam prerastao u odgovornost.“

Posebno ističe suradnju s Gradom Crikvenicom, gradonačelnicom Ivonom Matošić Gašparović i gradskim institucijama, i sada i prethodnih godina: njihova otvorenost i podrška, kaže, omogućile su da manifestacije koje je pokrenuo postanu dio službene kulturne ponude grada. „Danas, kada me ljudi povezuju s kulturnim životom Bošnjaka u Primorsko-goranskoj županiji, osjećam ponos, ali i obavezu da nastavim graditi mostove – između zajednica, generacija i identiteta.“

PEDESET DANA IZMEĐU ŽIVOTA I SMRTI

Beganovićeva knjiga „Između života i smrti“ uskoro izlazi iz tiska u izdanju udruge SABAH. Žanrovski je, kaže, najbliža svjedočanstvu, ali nosi i elemente autobiografskog romana i unutrašnje ispovijesti: zapis je borbe, ali i zahvalnosti.

„Presudilo je to što sam shvatio da čovjek ne smije zadržati u sebi iskustvo koje ga je promijenilo. Kada preživiš nešto što te dovede do samog ruba, osjetiš moralnu obavezu da to podijeliš – ne radi sebe, nego radi drugih. Ova knjiga je moj pokušaj da dam

smisao onome što se dogodilo, ali i da ostavim trag koji će možda nekome biti svjetlo u trenutku tame.“

Iskušenje je počelo s nesretnim covidom, a preraslo u borbu između života i smrti: pedeset dana u riječkoj bolnici, od toga dvadeset dva dana u komi, na respiratoru i ECMO uređaju koji su ga održavali na životu. „Liječnici su mi davali jako male šanse za preživljavanje, ali hvala Allahu i hvala mojim bližnjima na svim dovama i molitvama – vratio sam se.“ Nakon buđenja iz kome nastala je i njegova prva kasida, „Molitva“, za koju se nada da će je jednog dana neko i uglazbiti.

DIMENZIJA SNOVA

Šta čovjek vidi na pragu smrti? „Ne vidi senzacije – vidi istinu. Vidi koliko je život krhak, koliko je svaki udah dragocjen. Čuje tišinu koja je glasnija od svakog zvuka. Osjeti da sve što je mislio da je važno prestaje biti važno. Ono što ostaje su ljubav, ljudi, trenuci.

Oni koji nisu prošli takav put teško mogu razumjeti koliko se čovjek promijeni – ne u smislu velikih odluka, nego u smislu pogleda na svijet. Nakon toga više ne živiš iz navike, živiš iz zahvalnosti.“

Ljudi u komi, svjedoči, prelaze u posebnu dimenziju koju naziva dimenzijom snova, ali ne običnih: „Ti snovi su bili tako jasni, živopisni, gotovo opipljivi, da bih svaku scenu mogao do najsitnijih detalja nacrtati i u svakom trenutku pojasniti.“ Ako se koma može hronološki posložiti, najprije je vidio „prvu zajednicu ljudi“ – bića strašno visoka, jednake visine ili viša od drveća koje ih je okruživalo, s kojima je očajnički pokušavao uspostaviti komunikaciju, ali ga „nisu pretjerano doživljavali“. Prizori su se potom smjenjivali brzo, poput slajdova, i njegovo se putovanje kroz komu nastavljalo epohalno, sve do modernog doba. Mnogo detalja ne želi otkrivati prije knjige, ali jedan izdaje: „Neposredno prije buđenja vidio sam nešto jako neobično.

Na gusulhani jedne seoske džamije pročitao sam podatke vlastite osmrtnice, a moje ubjeđenje da nisam zapravo mrtav vratilo me je, uz Allahovu odredbu, ponovno među žive.“

Ljudi u komi, dodaje, sve čuju i osjete. Danima je slušao molitve majke, supruge, brata i starije kćerke nad svojim nepomičnim tijelom. „Brat bi često govorio: slavit ćemo, brate, zajedno rođendan. I tako je i bilo – brat je rođen 19. novembra, a ja sam se probudio iz kome baš na taj dan.“

Najteži dio svjedočanstva ipak se tiče djece. Starija kćerka je za tih pedeset dana izrasla u veliku djevojku, a mlađa je počela zaboravljati očevo lik. „Tijelo mi je bilo napola mrtvo i izgled mi se jako promijenio. Malena Neila me zbunjeno gledala kada su me dovezli kući; trebalo je gotovo pola sata da dođe do mene i zagrli me – hladno, bez velikog interesa, jer sam u očima svog djeteta bio neki nepomični, izobličeni pacijent. To je bio jedan od najtužnijih dana u mom životu: kada te vlastito dijete ne prepozna.“ A kroz svih pedeset dana, na oba lokaliteta riječkih bolnica, Neila je svaki dan crtala po jedan crtež na kojem je njih četvero prikazivala kao sretnu porodicu. „Možda je Allah uslišio njezine želje. Ako jeste – hvala mu što mi je dao drugu priliku da ih mogu odgajati i paziti dok god sam živ.“

KULTURA KOJA SE PRENOSI S KOLJENA NA KOLJENO

U kulturni rad uključena je čitava Beganovićeve porodica: starija kćerka vodi njegove manifestacije, a mlađa redovno sudjeluje u recitalima, najčešće posvećenim domovini. Obje su članice folklorne skupine Riječki biseri i dječjeg hora Jadranski dragulji Crikvenica, sekcija koje djeluju unutar Bošnjačke

Iskušenje je počelo s nesretnim covidom, a preraslo u borbu između života i smrti: pedeset dana u riječkoj bolnici, od toga dvadeset dva dana u komi, na respiratoru i ECMO uređaju koji su ga održavali na životu. „Liječnici su mi davali jako male šanse za preživljavanje, ali hvala Allahu i hvala mojim bližnjima na svim dovama i molitvama – vratio sam se.“ Nakon buđenja iz kome nastala je i njegova prva kasida, „Molitva“, za koju se nada da će je jednog dana neko i uglazbiti.

nacionalne zajednice za Primorsko-goransku županiju. Starija je učenica trećeg razreda Srednje škole dr. Antuna Barca u Crikvenici, mlađa četvrtog razreda Osnovne škole Zvonka Cara, a na njegovim su programima sudjelovali i školski zborovi te predstavnici crikveničkih škola.

„Za mene je najveći blagoslov to što se ljubav prema kulturi prenosi unutar naše porodice. Kada vidim svoju kćerku kako pjeva ilahije i sevdalinke, kako ih osjeća i nosi, znam da sve što radim ima smisla. Kultura je živa samo ako se prenosi. Ona nije projekt, ona je naslijeđe. To što zajedno nastupamo nije samo umjetnički čin – to je porodična priča, priča o kontinuitetu, o tome da se identitet ne čuva riječima nego primjerom.“

Dvije manifestacije nose njegov autorski potpis: Večer bošnjačke kulture u Crikvenici i poetsko-glazbeni susret Eglen od fajde. „Htio sam formate koji nisu samo programi, nego susreti – mjesta gdje se ljudi vraćaju sebi, svojim korijenima, svojoj muzici, jeziku i običajima. Prostor u kojem se Bošnjaci mogu prepoznati, ali i predstaviti drugima.“

I ovdje naglašava partnersku, a ne tek formalnu suradnju s Gradom Crikvenicom, Centrom za kulturu dr. Ivan Kostrenčić, školama, gradskom knjižnicom, muzejom i galerijom: „Grad je prepoznao da manjinske zajednice nisu samo gosti, nego aktivni graditelji kulturnog života.“ Na večerima bošnjačke kulture ugostio je mnogobrojne KUD-ove, vokalne ansamble i soliste iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, a na jesen suradnju proširuje i na dijasporu u Europi.

Eglen od fajde je, kaže, naišao na veliki interes književnika, ali i medija, jer je drugačiji od ostalih programa: do sada je ugostio preko dvadeset književnika iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i Slovenije. Prošle je godine potpisao memorandum o suradnji s Udruženjem književnika „Riječi sa Une“, čiji je član i aktivni sudionik: udruženje svake godine izdaje zbornik radova, a suradnja je ponuđena preko Bošnjačke nacionalne zajednice za Primorsko-goransku županiju, Beganovića kao predstavnika i književnika Damira Marsa iz Fužina kod Delnica – pa će književne susrete ugostiti Rijeka, Crikvenica i Općina Fužine. Poseban pečat prošlogodišnjem Eglenu dao je poznati pisac i dramski umjetnik Mustafa Širbić.

Podršku njegovu radu daju i Vlada Unsko-sanskog kantona, predvođena ministrom obrazovanja, nauke, kulture i sporta Denisom Osmankićem, te delegacije gradova i općina iz USK. Zahvaljuje i istaknutim pojedincima koji su podržali njegove programe: državnoj tajnici Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije Fadili Bahović, vanjskom članu Odbora za pravosuđe Hrvatskog sabora i bivšem predsjedniku Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Hrvatskoj „Bošnjaci zajedno“ Berminu Meškiću, voditelju Ureda

.....

„Kada nešto gradite iz ničega, svaki korak je pobjeda. Svaka pjesma, svaka manifestacija, svaki okupljeni čovjek – sve to ima težinu. U Crikvenici kultura ne dolazi sama od sebe: moraš je donijeti, izgraditi, ponuditi. Zato je podrška Grada Crikvenice bila presudna. Kada institucije stanu uz tebe, znaš da nisi sam i da tvoj rad ima smisao i budućnost.“

Koordinacije Davudu Mešinoviću, predsjedniku Sabora bošnjačkih asocijacija Hrvatske Kadri Kulašinu i mnogobrojnim predstavnicima bošnjačkih asocijacija. S Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Bihaću podršku mu je dala dr. Almira Džanić, koja je prošle godine govorila o bosanskom jeziku kao jednom od autohtonih jezika Europe, a na peto izdanje Eglenu dolazi dr. Šeherzada Džafić s temom nacionalnog identiteta, odnosno identiteta Bosanac – Bošnjak.

Upravo zato smatra da je vrijeme da njegov rad u punini prepoznaju i bošnjačke institucije u Hrvatskoj: „Programi koje stvaramo u Crikvenici postali su dio kulturne ponude grada, ali i dio identiteta cijele bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskoj. To je zajedničko dobro i zato zaslužuje institucionalnu podršku. Ono što radimo u Primorsko-goranskoj županiji nije lokalna inicijativa – to je dio šire bošnjačke kulturne slike u Hrvatskoj.“

GRADITI KULTURU TAMO GDJE JE NEMA

„Kada nešto gradite iz ničega, svaki korak je pobjeda. Svaka pjesma, svaka manifestacija, svaki okupljeni čovjek – sve to ima težinu. U

Crikvenici kultura ne dolazi sama od sebe: moraš je donijeti, izgraditi, ponuditi. Zato je podrška Grada Crikvenice bila presudna. Kada institucije stanu uz tebe, znaš da nisi sam i da tvoj rad ima smisao i budućnost.“

A vizija za narednih deset godina? „Zajednica koja je vidljiva, ponosna i kulturno aktivna – sa snažnijim institucijama, više mladih uključenih u kulturni rad i jasnijim identitetom koji se ne svodi samo na tradiciju, nego i na savremeno stvaralaštvo. Kultura je temelj. Ona je naš najjači alat i naš najljepši doprinos društvu u kojem živimo.“

Na kraju, poruka mladim Bošnjakinjama i Bošnjacima koji tek otkrivaju vlastito naslijeđe: „Neka se ne boje svojih korijena. Identitet nije teret, nego snaga. Neka istražuju, neka pitaju, neka pjevaju, neka čitaju, jer kultura je najljepši način da upознаš sebe.“

Knjiga „Između života i smrti“ bit će uskoro izdana i dostupna preko izdavaštva udruge SABAH, na njenoj web stranici i na promocijama koje će biti organizirane širom Hrvatske i dijaspore. „Nadam se da će ova knjiga biti ne samo moj glas, nego i podrška svima koji se bore sa svojim bitkama.“ ●

UMJETNOST KOJU MAŠINE NE UMIJU PONOVI

KAKO NASTAJU REPLIKE AUTOHTONIH NARODNIH NOŠNJI BOSNE I HERCEGOVINE

U raskoši boja, tekstura i ornamenata podsjećamo se da je nošnja bila i društveni status, porodična hronika, estetska filozofija i kulturna legitimacija jednog prostora. Ahmedin Husejnović, zaljubljenik je u folklor i tradiciju. Osim što vodi Ansambl Bosnia folk iz Zenice, izrađuje narodne nošnje na osnovu autohtonih primjeraka koje nabavlja širom naše zemlje i čuva od zaborava.

PIŠE: Rabija Arifović
FOTOGRAFIJE: Velija Hasanbegović

Lijepe priče imaju neobičnu osobinu da pronađu put do onih koji ih znaju prepoznati. Priča o Ahmedinu Husejnoviću do nas nije stigla putem kojim danas dolazi većina priča. Nije je donijela digitalna galama, niti ju je pogurao neumorni mehanizam samopromocije. Došla je onako kako dolaze rijetke i vrijedne stvari, od čovjeka do čovjeka, kao lijep glas. Iznad vreće zeničke gradske pijace i šarenila voća i povrća, iznad svakodnevnice koja se iznova rasprostire po gradskom središtu, nalazi se „Ruho“. Da ne znate šta tražite, vjerovatno biste prošli pored njega. Ništa na njegovoj vanjštini ne najavljuje ono što se skriva iza vrata. A onda zakoračite unutra, sa vješalica i lutaka gledaju vas krajevi cijele Bosne i Hercegovine. Gledaju vas djevojke koje su nekada mjesecima vezle vlastitu spremu za udaju. Majke koje su u škrinjama čuvale najvrijednije što imaju. Gledaju vas svadbe, vašari, sijela i veseli razgovori. Na jednom mjestu sabrala se Bosna od sukna, svile, i srme.

U toj raskoši boja, tekstura i ornamenata podsjećamo se da je nošnja bila i društveni status, porodična hronika, estetska filozofija i kulturna legitimacija jednog prostora.

Ahmedin Husejnović, zaljubljenik je u folklor i tradiciju. Osim što vodi Ansambl Bosnia folk iz Zenice, izrađuje narodne nošnje na osnovu autohtonih primjeraka koje nabavlja širom naše zemlje i čuva od zaborava. Tako godinama obilazi bosanskohercegovačka sela i gradove, traga za izvornim primjercima, otkupljuje ih, proučava. Istraživanja, putovanja, razgovora sa starićima koje pamte zaboravljene običaje, sate provedene u muzejskim depoima i porodičnim seharima, on opisuje kao sasvim prirodan slijed jedne ljubavi.

„Prvo se rodila ljubav prema folkloru. Krenuo sam igrati folklor još kao dijete. Međutim, nošnje me tada nisu posebno zanimala. Uvijek je ljubav prema folkloru bila jača od ljubavi prema nošnji“, prisjeća se.

A onda su došla putovanja. Kao i mnogi mladi folklorasi, i on je prve ozbiljnije susrete s drugim kulturama ostvario upravo kroz nastupe van granica Bosne i Hercegovine. Ono što je vidio ostavilo je trag koji će kasnije odrediti gotovo cijeli njegov životni put.

„U Turskoj sam vidio kako drugi narodi predstavljaju svoju tradiciju. A mi smo se tada pojavili u nekim oskudnim nošnjama i sa igrama koje nisu bile iz Bosne i Hercegovine. Kada sam se vratio u Zenicu, počeo sam razmišljati: imamo li mi išta svoje? Zašto uvijek koristimo tuđe?“

Pitanje je bilo jednostavno, ali odgovor je zahtijevao godine traganja. Što

je više istraživao, sve je jasnije postajalo da Bosna i Hercegovina ne oskudijeva tradicijom; naprotiv, oskudijeva njenim poznavanjem.

„Otkrijem da smo mi najbogatija zemlja od svih okolnih zemalja kada je riječ o kulturi i tradiciji. U Zenici, recimo, žive tri naroda, postoje tri vrste nošnji, tri vrste pjesama, tri vrste igara. I onda sam počeo kopati gdje god sam mogao. Raditi terenska istraživanja i praviti replike svih tih nošnji.“

Na tom putu značajnu podršku pronašao je među rijetkim stručnjacima koji su se u Bosni i Hercegovini sistematski bavili narodnim nošnjama. Izraditi narodnu nošnju, razumijevamo to kroz razgovor s Ahmedinom, podrazumijeva i razumijevanje epohe, prostora, društvenog položaja osobe koja ju je nosila, dostupnih materijala, estetskih normi i zanatskih tehnika jednog vremena.

„Danas je gotovo nemoguće pronaći neke materijale i načine izrade. Kad vidite originalnu nošnju staru stotinu godina, shvatite da nijedna mašina ne može ponoviti ono što su tada radili terzije, abadžije i vezilje. To je umjetnost.“

Svaka replika započinje istraživanjem.

„Ako me zanima neka nošnja ili običaj, idem direktno na izvor. Zanimala me, recimo, nošnja derventskog kraja. Vikendima sam odlazio u Derventu, razgovarao sa ljudima, sa ženama koje tamo žive,

posmatrao kako izgleda život tog kraja. Tako sam radio.“

Tek nakon toga slijedi potraga za materijalima, krojevima i detaljima.

„Moja je zadaća da istražim šta se nosilo, ko je nosio određenu nošnju, da li djevojke ili udete žene, kakvu odjeću su nosila djeca. To je složen proces. Kada sve pripremimo, biramo materijale i tek onda kreće izrada.“

Dok priča o tom procesu, postaje jasno da je svaka nošnja svojevrsna mala studija kulture. Nijedna boja nije slučajna, nijedan vez, sve ima svoje mjesto, značenje i porijeklo.

A među desetinama replika koje je izradio tokom godina, posebno mjesto zauzima jedna.

Nošnja bošnjačkog stanovništva iz okoline Srebrenice.

„Htio sam istražiti taj kraj. Kada kažemo Podrinje, uglavnom nas asocira na bol. Međutim, oni su bili izuzetno bogati tradicijom. Malo je pisanih izvora, malo originalnih predmeta. Zato smo mjesec dana bez prestanka vezli jednu košulju. Na osnovu razgovora sa starijim ljudima i njihovih opisa i jedne fotografije napravili smo repliku. Ponosan sam na to.“

Jasna je njegova težnja da iz arhivskih kutija, muzejskih depoa i porodičnih sehara izvlači ono što je gotovo nestalo iz javnog prostora. A njegove nošnje pronašle su svoj put kod mnogih kupaca, od Bosne i Hercegovine, širom Evrope, čak do Amerike.

„Kad sam u muzeju otkrio koliko mi imamo bogatstva, koliko vrsta anterija, dimija i različitih vrsta nošnji postoji samo na prostoru Bosne i Hercegovine, nekako me to ponukalo da radim još više. Da te stvari izvadimo iz arhiva i prezentujemo ljudima.“

Prisjeća se vremena kada su brojna kulturno-umjetnička društva mnogo češće posezala za koreografijama i kostimima iz drugih zemalja nego iz vlastite tradicije.

„Sjećam se da je jedno društvo imalo deset koreografija, a samo jednu ili dvije iz Bosne i Hercegovine. Tu je proradio neki moj inat. Rekao sam sebi: pokazat ćemo da imamo bolje nošnje. Ja volim folklor i za mene folklor nema granice, ali imamo svoje i to prvo moramo upoznati.“

Kao predsjednik Saveza kulturno-umjetničkih društava Zeničko-dobojskog kantona i dugogodišnji predsjednik Ansambla Bosnia Folk, Husejnović je tu filozofiju pretočio u konkretan rad.

„Na repertoaru mog društva su isključivo igre iz Bosne i Hercegovine. Svih naroda, naravno. To smo prepoznali i prenijeli na Savez. Mislim da smo napravili jedan korak ka očuvanju tradicije, kulture i običaja.“

Njegova kritika nije usmjerena protiv drugih kultura, nego protiv vlastitog zaborava.

„Nažalost, mnoga naša društva koja djeluju van Bosne i Hercegovine često igraju sve osim igara iz svoje države. Imate bošnjačka kulturna društva koja izvođe igre iz Vranja ili drugih krajeva regiona. To nema nikakve logike. Ja uvijek kažem: prvo negujemo svoje, pa ćemo onda poštovati i tuđe.“

Govoreći o saradnji sa stručnjacima i institucijama, često ističe da nijedan ozbiljan projekat ne može nastati bez oslanjanja na nauku, dokumentaciju i terenska istraživanja.

„Moja prva saradnja bila je sa Gradskim muzejom Zenica. Tu su i Zemaljski muzej, Muzej Travnika, Muzej Tešnja, Muzej Visoko. Dopunjujemo jedni druge kroz projekte.“

On također pokušava vratiti u život tehnike koje su gotovo nestale iz svakodnevnice upotrebe.

„Radimo na vraćanju starih zanata poput zlatoveza i rada sa srmom. Donio sam jednoj gospođi originalni jelek i pitao je može li napraviti isti takav. Toliko se oduševila da je rekla: ništa drugo nećemo raditi, samo ovo.“

Na taj način, uz nošnje, oživljavaju i zanatska znanja koja su generacijama oblikovala bosanskohercegovačku kulturnu ba-

štinu. Narodna nošnja iz „Ruha“, kako objašnjava Husejnović, nije proizvod jednog para ruku već je rezultat kolektivnog znanja.

„Uključio sam žene iz naših udruženja. Imam vezilju koja ima više od osamdeset godina. Veze bez šablona i bez crteža. Pogleda motiv i jednostavno ga prenese na platno. Sretna je što još može raditi i prenositi svoje znanje mladima.“

U proces su uključeni i krojači, šivači, majstori nakita i obučari.

„Desetak ljudi učestvuje u izradi. Svako zna svoj dio posla. Neko veze, neko kroji, neko šije. Imamo ljude koji izrađuju nakit,

papučice. Sve mora odgovarati vrsti nošnje koju radimo. Ako je materijal malo drugačiji, može se tolerisati nijansa. Ali kroj ne smije odstupati. Nikako. Nekad ljudi kažu da nešto ne stoji kako bi danas trebalo stajati. Ali tako je bilo. Tako se nosilo.“

Govoreći o starim krojevima, sa divljenjem opisuje racionalnost nekadašnjih majstora.

„Kada iskrojite jednu anteriju po originalnom kroju, ne ostane ni centimetar viška materijala. Sve je proračunato. Sve se iskoristi. To pokazuje kakvo su znanje imali ljudi prije stotinu godina.“

Među projektima na kojima je radio, posebno mjesto zauzima i nošnja bošnjačkog stanovništva zeničke vrhovine.

„Uspjeli smo prvi put uraditi repliku nošnje zeničke vrhovine. Kada smo je predstavili, mnogi nisu mogli vjerovati da je to uopće nošnja iz ovog kraja. Pitali su: šta je ovo, otkud ovo?“

Možda upravo ta reakcija najbolje govori o stanju u kojem se danas nalazi naše kulturno pamćenje. Kulturna baština opstaje onoliko koliko postoji ljudi spremnih da joj posvete vrijeme i znanje. Postoji izvjesna simbolika u činjenici da se radionica u kojoj nastaju replike bosanskohercegovačkih narodnih nošnji nalazi iznad gradske pijace. Ispod nje protiče svakodnevnica, užurbana i prolazna, dok se na spratu iznad odvija posao sasvim suprotne prirode, pokušaj očuvanja kulturne memorije u njenom najopipljivijem obliku. U savremenim društvima pitanje kulturnog naslijeđa odavno je prestalo biti pitanje romantizirane prošlosti, a postalo je pitanje kulturnog suvereniteta. Narodi koji ne poznaju vlastite kulturne obrasce, koji ne razumiju genezu vlastitih simbola i ne prepoznaju vrijednost vlastitog iskustva, gube sposobnost da samostalno definiraju budućnost. A kulture, u konačnici, ne nestaju onda kada ostanu bez predmeta, nestaju onda kada ostanu bez ljudi koji razumiju njihovo značenje. ●

RADIONICA
PORODICE HIDIĆ

ČETIRI GENERACIJE ČUVARA

KAZANDŽIJSKE TRADICIJE

Kazandžije sarajevskog
Kazandžiluka i dalje ručno
oblikuju bakar, čuvajući
jedan od najprepoznatljivijih
zvukova i simbola grada

Dovoljno je zakoračiti nekoliko koraka niz kaldrmu u sarajevskoj ulici Kazandžiluk pa da se između žamora turista i mirisa svježih skuhanih kahve izdvoji ritam. Udarac čekića o bakar. Pa drugi. Pa treći. Na istom mjestu kazandžije rade još od osmanskog perioda, a prvi zapisi o ovom zanatu u Sarajevu sežu u 1489. godinu. Stoljećima su ovdje nastajali kazani, ibrici, sahani, demirlije i džezve.

U Kazandžiluku još uvijek postoje radionice u kojima vrijeme teče sporije. Među njima je i radionica porodice Hidić, u kojoj se zvuk čekića ne utišava još od 1936. godine: braća Adnan i Kenan čuvaju zanat koji se prenosi kroz četiri generacije, s istom strašću koju je u temelje porodične priče ugradio njihov djed Mehmed.

Na policama se presijava bakar. Džezve različitih veličina stoje jedna do druge, dok se sa zidova spuštaju tacne ukrašene ornamentima. Na radnom stolu ostao je sitan bakreni prah, trag jutrošnjeg rada. Sve djeluje kao da je u neprestanom procesu nastajanja.

„Sve je krenulo 1936. godine kad je dedo otvorio prvi dućan. Prenio je znanje na mog oca i amidže. Ja radim ovaj zanat već nekih dvadeset godina, brat trideset. A sad imamo, na što smo jako ponosni, i četvrtu generaciju – bratića koji je s nama već pet godina“, počinje priču Adnan Hidić.

U vremenu kada brojni tradicionalni zanati nestaju zajedno sa svojim posljednjim majstorima, činjenica da se u jednoj porodici znanje prenosi gotovo cijelo stoljeće nije mala stvar. Hidići su toga svjesni.

„U današnje vrijeme, kad je sve okrenuto industrijalizaciji, mi se ipak trudimo prenijeti našu tradiciju dalje. Bitno nam je kao posao, moramo od nečega živjeti, ali jednako i kao kulturno i porodično naslijeđe. Devedeset posto stvari koje ćete vidjeti u našoj radnji, a tako otprilike i u ulici Kazandžiluk, rađeno je ručno, od lokalnih majstora.“

Dok govori o budućnosti zanata, uvjeren je da još uvijek ima svoje mjesto u savremenom svijetu.

„Što se tiče ovog zanata konkretno, fina mu je budućnost. Ima dosta porodica koje nastavljaju, koje njeguju zanat, tako da opstajemo.“

PRVE IGRAČKE BILE SU ALATI

Ali opstanak se ne događa sam od sebe. Zato razgovor prirodno skreće prema onima koji bi jednog dana trebali preuzeti čekić i nastaviti tamo gdje su prethodnici stali. Na spomen mladih ljudi i njihovog

odnosa prema starim zanatima, Adnan ne krije da je porodična tradicija ipak određena prednost.

„Ja gledam da je meni, mom bratu, a sad i bratiću, bilo lakše da se okrenemo ovom poslu nego nekome ko dolazi sa strane. Mi smo, što bi se reklo, došli na osedlanog konja. Imaš pripremu, neko je prije tebe nešto napravio. Tvoj zadatak je da to unaprijediš i uneseš nešto svoje. Imao si nekoga da ti pokaže. Imao si nekoga da te uvede u posao. Imao si radionicu, imao si mjesto gdje ćeš to praviti i prodavati. Puno je teže nekome ko danas želi ući u zanat, a nema tu situaciju. On ima hiljadu briga. Ko će ga obučiti? Kako će početi? Gdje će raditi? Dosta ljudi hoće da nauči. Ali nije jednostavno. Potrošiš tri ili četiri mjeseca, pola godine nekoga obučavaš, a on sutra kaže da to nije za njega i ode raditi nešto drugo.“

Kod Hidića radionica nikada nije bila odvojena od svakodnevnog života. Odrastalo se uz bakar, alate i razgovore majstora, pa je zanat postajao dio svakodnevice mnogo prije nego što će postati zanimanje.

„Imamo radionicu u sklopu kuće pa se tu stalno nešto dešava. Kad si mali, tu se igraš, vrtiš se okolo. Otac ti kaže: hajde uzmi ove makaze, izreži mi ovo. Ti imaš deset ili jedanaest godina, neko ti da da režeš metal. Malo se porežeš, ali nema veze, nastavljaš dalje.“

Prvi zadaci bili su mali, ali upravo iz njih nastajala je veza sa zanatom.

„Nešto sam praviš, nešto crtaš, nešto ponavljaš. Meni je otac imao jedan dobar trik. Da mi nešto da da napravim, pa kaže: evo, ja ću to odnijeti u radnju, pa ako se proda, novac je tvoj.“

Uz osmijeh priznaje da ni danas nije siguran koliko se tih njegovih prvih radova zaista prodavalo.

„Ali eto, tako te navuče.“

Kazandžije su morale osluškiivati vrijeme, prepoznavati potrebe ljudi i pronalaziti način da predmeti nastali prije nekoliko stoljeća zadrže svoje mjesto u savremenom životu.

„Radimo proizvode koji su još uvijek zanimljivi ljudima, nešto što će i danas koristiti. Od džezvi, tacni, mlinova za kafu... Nekad to kažem, ljudi što su prije bacali, sad je to ponovo u modi, sad se to ponovo kupuje.“

Dok govori, pogled mu nakratko prelazi preko predmeta raspoređenih po radionici. Među njima se nalaze upravo oni predmeti koje su mnogi nekada smatrali zastarjelima.

„Ljudi su prije, recimo, govorili: šta će mi ovo, kakav ibrik, kakva tava, to je otpad. Sad ih skupo plaćaju, jer sve čega nema, to se sve više traži.“

DAŠAK BOSNE U KOFERIMA PUTNIKA

S rastom turizma raste i interes za predmete koji nose priču o Sarajevu.

„Naslonjeni smo dosta na turizam, iako naši ljudi ovo vole i čuvaju. Vi vjerovatno imate neku džezvu koju ste naslijedili – ćete

je donijeti da je očistimo i sredimo. Jer postoji nepisano pravilo: najbolja kahva je iz one džezve koju imamo od nane ili dede. Mogu ja vama dati najljepšu džezvu na svijetu, ali vama je ta vaša najbolja.“

Velik dio posla vezan je za dijasporu, za ljude koji sa sobom žele ponijeti djelić Bosne.

„Naslonjeni smo dosta i na dijasporu. Ljudi koji dođu iz dijaspore imaju tamo nekoga kome žele pokazati taj dašak Bosne, historiju, šta mi ovdje radimo. Nekako je ovo i najbolji suvenir za ponijeti. Nešto što će ostati, što će se nasljeđivati i koristiti godinama.“

Nerijetko se dogodi da kupac u radnju uđe iz znatiželje, a izađe sa mnogo više od predmeta.

„Dosta ljudi koji dođu izvana čuju priču o mlinu, kako meljemo kafu, kako se to nekad radilo. Na kraju kupe taj mlin, iako vjerovatno neće svaki dan mljeti kafu. Ostane

.....

„Naslonjeni smo dosta na turizam, iako naši ljudi ovo vole i čuvaju. Vi vjerovatno imate neku džezvu koju ste naslijedili – ćete je donijeti da je očistimo i sredimo. Jer postoji nepisano pravilo: najbolja kahva je iz one džezve koju imamo od nane ili dede. Mogu ja vama dati najljepšu džezvu na svijetu, ali vama je ta vaša najbolja.“

im ta priča. Ostane im taj osjećaj. Kažem im: kupite malo kahve, kupite džezvicu, kupite jedan mlin. Pa kad vas baš nešto bude mučilo, vi to fino sameljite, napravite kahvu za neki ćejf. Neka bude za neke maksuzije – makar od Bajrama do Bajrama.“

Ono što posjetioci vide na policama radionice samo je završni čin mnogo složenijeg procesa.

„Ljudi vide gotovu džezvu i to je to. Ali ne vide da ona ima deset koraka dok nastane – rezanje bakra, savijanje, nalijevanje olova, kiselina, čišćenje, kalajsanje, izbijanje, prikivanje... Jedna džezva deset puta prođe kroz naše ruke.“

Ali većina predmeta koji ispunjavaju radionicu nema unaprijed pripremljen crtež.

„Većina stvari koje vidite radi se iz glave. Ako vidite džezve, table i sve ove ornamente, to uglavnom nije nacrtano. Najvažnije je pronaći sredinu i podijeliti površinu.

Koristimo šestar da sve bude simetrično. Geometrija je jako bitna. Kad krenem raditi neki predmet, stvarno ne znam kako će izgledati na kraju.“

Možda upravo zato posjetioci fascinira činjenica da se ovdje svaki predmet doslovno rađa pred njihovim očima.

„Slobodan si da se izraziš kako želiš. Da pokažeš kreativnost i maštu. Ja se često šalim sa strancima. Kažem im da sve zavisi jesam li popio bosansku kahvu ili nisam. Ako jesam, odmah ide bolje.“

Kazandžiluk je, dodaje Adnan, jedina sarajevska ulica koja je zadržala i ime i zanat po kojem je nastala – u zemlji, paradoksalno, „sa nula bakra“, jer se bakar danas uvozi.

ČAHURE GRANATA PRETVORENE U VAZE

Ali među svim predmetima koje danas izrađuju postoji jedan koji zauzima posebno mjesto.

„Jedan zanimljiv suvenir su čahure od granata koje su bile tokom opsade Sarajeva. To je nešto što je moj otac radio poslije rata. Vraćamo se opet na priču da nismo imali bakar, da smo ga morali uvoziti. Kada je rat završio, nije bilo metala, nije bilo turizma. Jedini ljudi koji su hodali ovim gradom, pored domaćih, bili su vojnici UNPROFOR-a.“

„Tada su majstori pokazali jednu nevjerovatnu kreativnost. Koristili su čahure koje su nalazili i pretvarali ih u vaze za cvijeće.“

Predmet koji je nekada nosio smrt pretvoren je u predmet namijenjen cvijetu.

„Nešto što je četiri godine padalo po gradu, što je ubijalo ljude, poslije rata je pretvoreno u nešto lijepo. To pokazuje naš merhamet, taj naš duh. Kao da kažemo da nam ne možete slomiti duh.“

Mnogi turisti su možda džezvu vidjeli i ranije. Mlin za kafu također. Ali čahuru granate pretvorenu u vazu nisu.

„Volim im prvo ispričati tu priču. Koliko god je džezva naša tradicija, ljudi su već vidjeli dosta toga. Ali ovo je nešto što je zaista autentično.“

Kada se iza vas zatvore vrata radionice, a koraci ponovo vrata na kaldrimu Kazandžiluka, zvuk čekića još neko vrijeme ostaje u ušima, a među stotinama predmeta koji iz radionice Hidić odlaze u domove širom svijeta putuje uspomena na grad koji je svoje lijepe priče oduvijek pričao rukama majstora i zvukom čekića.

POLUMJESEC I ZVIJEZDA NA NEBU IZNAD PARIZA

STOLJEĆE VELIKE DŽAMIJE, UMJETNOST ARAPSKJE KALIGRAFIJE

U sklopu obilježavanja stogodišnjice postojanja (1926–2026), Velika džamija u Parizu pokreće prvo izdanje Međunarodnog takmičenja u arapskoj kaligrafiji pod nazivom „Nûn“. Međutim, iza raskošne hispano-mavarske fasade ovog arhitektonskog dragulja skriva se kompleksna historija duga čitavo stoljeće, od simbola zahvalnosti za 100.000 muslimanskih vojnika stradalih za Francusku u Prvom svjetskom ratu i mehanizma kolonijalnog nadzora, preko tajnog utočišta u kojem su tokom nacističke okupacije spašavane stotine Jevreja, pa sve do modernih diplomatskih ratova između Maroka i Alžira za njeno naslijeđe

PIŠE: Nedim Hasić

Pariška četvrt Latinski kvart u septembru će ove godine biti središte nesvakidašnjeg kulturnog događaja. Pod visokim pokroviteljstvom rektora Chems-eddinea Hafiza, Velika džamija u Parizu (Grande Mosquée de Paris) objavila je pokretanje prvog izdanja Međunarodnog takmičenja u arapskoj kaligrafiji pod nazivom „Nûn“. Povod za ovaj globalni poziv umjetnicima, za šta je predviđen nagradni fond od čak 57.000 eura, je monumentalni obilježavanje stogodišnjice postojanja ove institucije, preciznije od 1926. do 2026. godine, institucije koja predstavlja središte duhovnog, kulturnog i umjetničkog uticaja islamske civilizacije u srcu Zapadne Evrope.

Takmičenje je osmišljeno s ciljem da podrži umjetnike, očuva klasične kaligrafske tradicije i podstakne kulturni dijalog kroz stroga pravila ove sekularne i sakralne umjetnosti. Umjetnici iz cijelog svijeta pozvani su da se okušaju u nekom od šest tradicionalnih stilova: thuluth, naskh, ta'liq, diwani, kufi i maghribi, koristeći isključivo klasičnu crnu tintu i papir svijetlih tonova, s precizno definisanim širinama

trščanih pera (qalama) u rasponu od jednog do pet milimetara.

Međunarodni žiri, predvođen dr. Amorom Jamnijem i sastavljen od vrhunskih profesionalaca poput Muniba Obradovića, Abdelkadera Boumale, Ranya Rouabahe, Hamde Yacouba i Nizama Baboorallyja, preuzeo je zadatak da ocijeni radove prema rigidnim kanonskim pravilima geometrije slova, gdje svaka pravopisna greška ili devijacija u proporcijama povlači trenutnu diskvalifikaciju. Za stilove thuluth i naskh, umjetnici su imali zadatak prepisati čuveni kur'anski „Ajet o svjetlosti“ (Ayat-un-Nur), koji metaforički sažima čitavu filozofiju ove stogodišnje institucije: svjetlost koja ne pripada ni Istoku ni Zapadu.

MONUMENTALNI POLITIČKI PROJEKAT

Međutim, dok kaligrafi širom svijeta povlače linije mastilom, pokušavajući dosegnuti savršenstvo oblika, sama građevina iz koje je ovaj poziv potekao priča znatno kompleksniju, dramatičniju i historijski ambivalentniju priču. Velika džamija u Parizu nije samo estetski dragulj u hispano-mavarskom stilu niti puki prostor za molitvu; ona je monumentalni politički projekt, čvorište francuske kolonijalne historije, te živi spomenik u kojem se već stotinu godina prepliću duboko

uvažavanje i stroga politička kontrola, prijateljstvo i nepovjerenje između Francuske i arapskog svijeta.

Smještena na lijevoj obali Sene, u petom pariskom arondismanu, Velika džamija se pred posjetiocem ukazuje gotovo kao arhitektonska fatamorgana. Ugniježđena unutar bloka zgrada skromnije visine i socijalnih stanova, ova građevina s površinom od 7.550 kvadratnih metara, od kojih je čak 3.500 rezervisano za raskošne andaluzijske vrtove, djeluje kao istinska oaza. Dok se s jedne strane u neposrednoj blizini nalaze simboli tradicionalne Francuske poput Sorbone, Panteona i Prirodoslovnog muzeja, s druge strane vrtovi džamije uvode posjetioce u jedan potpuno drugačiji Pariz, nastao iz kolonijalnih i kulturnih veza s islamskim svijetom.

Kompleks je izgrađen u hispano-maurskom stilu, a njegovim vizuelnim identitetom dominira minaret visok 33 metra, inspiriran tornjevima marokanskog grada Feza, ukrašen tirkiznim cvjetnim mozaicima i pločicama. Veliko centralno dvorište ili Cour d'Honneur, oko kojeg se organizuje svakodnevni život centra, projektovano je po uzoru na slavnu Alhambru u Granadi. Svaki detalj ovog kompleksa, od fontana koje žubore s preciznošću koja im daje imaginarnu vrijednost djevičanskog izvora, preko isklesanih arkada na mramornim stubovima, do geometrijski misterioznih kupola, izveli su sjevernoafrički majstori prenoseći drevne zanatske tehnike.

Materijali i mozaici dopremljeni su direktno iz Maroka i Alžira kako bi se do u detalj rekreirao intimni i gostoljubivi duh islamskih hramova, daleko od zapadnih graditeljskih kanona.

Unutar ovog kompleksa, izgrađenog između 1922. i 1926. godine, nalazi se i impresivna sala za molitvu predviđena da primi 500 vjernika, ukrašena perzijskim tepisima neprocjenjive ljepote. Ipak, ono što džamiju čini jedinstvenom u urbanom tkivu Pariza jeste činjenica da njen muzejski i sakralni karakter ne prekida bujicu svakodnevnog života. Dok u jednom dijelu turisti fotografiraju tirkizne motive na plafonima, u drugom dijelu mještani spavaju pod drvećem, porodice se izuvaju pred ulazom, a studenti hvataju bilješke.

Džamija je rano otvorila svoja vrata javnosti kroz prostore koji su s vremenom postali kulturna mjesta pariske boemije i društvenog života. Tradicionalno tursko kupatilo (hamam), restoran s mediteranskim i magrepskim specijalitetima, te čuveni salon u kojem se služi marokanski čaj od mente s orijentalnim kolačima, transformirali su ovu instituciju u mjesto čulnog i pacifikovanog mediteranskog načina života.

Filmski kritičar i bivši direktor časopisa Les Cahiers du Cinéma, Serge Toubiana, rođen u Tunisu, često je opisivao taj osjećaj rekavši da povratak u prostore džamije, među

te mirise i okuse, u njemu budi neopisivo zadovoljstvo i obnavlja senzualni *art de vivre* koji zapadni svijet ne može imitirati. Međutim, ovaj trijumf egzotizma, namijenjen francuskoj buržoaziji i turistima, od samog početka bio je predmet oštih političkih i društvenih kontroverzi.

KOLONIJALNI KORIJENI

Ideja o podizanju velike muslimanske bogomolje u Francuskoj ima duboke korijene koji sežu daleko u prošlost. Još 1767. godine, u vrijeme kralja Luja XV, postojale su rane zamisli o sličnom koraku u saradnji s marokanskim sultanom, dok je 1841. godine osnovano Orijentalno društvo (Société Orientale), koje je pod krinkom naučnog istraživanja funkcioniralo kao agencija za političku propagandu i špijunažu u korist francuske ekspanzije na Istoku, natječući se s britanskim uticajem.

Već 1846. godine unutar tog društva raspravljalo se o potrebi izgradnje džamija u Parizu i Marseju kako bi se zadovoljile potrebe muslimana, ali i olakšao kolonijalni nadzor. Sukobljeni stavovi o kompatibilnosti islama s francuskim republikanskim ustavom, kao i unutrašnje političke krize poput afere Dreyfus, decenijama su blokirali realizaciju ovog projekta.

Odlučujući poticaj za izgradnju džamije donijela je klaonica Prvog svjetskog rata. Tokom Velikog rata, više od 100.000 muslimanskih vojnika iz Maroka, Alžira, Tunisa i senegalskih streljačkih odreda poginulo je boreći se pod trobojnicom Francuske Republike. U ljeto 1915. godine, Paul Bourdarie, istaknuti propagandista kolonijalne politike i urednik časopisa *La Revue Indigène*, započeo je razgovore s arhitektom Émielom Tronquoisom, koji je iznio stav da bi jedini pravi, dostojanstveni spomenik herojstvu i žrtvama tih vojnika bila izgradnja monumentalne džamije u Parizu.

Međutim, iza ovog čina proklamovane zahvalnosti stajala je pragmatična i hitna potreba za ratnom kontrapropagandom. Carska Njemačka je, u savezu s Osmanskim carstvom, u blizini Berlina (u logoru Zossen) podigla džamiju za zarobljene muslimanske vojnike iz francuske i britanske vojske, pokušavajući ih pridobiti za ideju rata protiv sila Antante. Francuska država morala je hitno odgovoriti vizuelnim i institucionalnim dokazom vlastite „blagonaklonosti“ prema islamu.

Kada je projekt konačno odobren 1920. godine, a pariska opština ustupila zemljište bivše bolnice iza botaničkog vrta, postalo je jasno da Francuska ne gradi privremeni vjerski objekat, već trajnu instituciju preko koje

planira preuzeti primat u vođenju i kontroli islamskih pitanja na zapadu.

Zvanična historija često slavi Veliku džamiju kao simbol tolerancije i suživota, što je tokom sedamdesete godišnjice potvrdio i tadašnji predsjednik Jacques Chirac, definirajući je kao „utvrdu umjerenog, velikodušnog i tolerantnog islama, stranog svakom fanatizmu“. Ipak, antropološka i historijska analiza otkrivaju da je iza te fasade tolerancije funkcionirao strogo kontroliran sistem nadzora. U periodu između 1924. i 1945. godine, francuska Služba za sjevernoafričke domorodačke poslove (Service des Affaires Indigènes Nord-Africaines) koristila je džamiju i njeno rukovodstvo kao ključni instrument za nadzor rastuće muslimanske populacije u metropoli, koja je brojala preko 100.000 ljudi, uglavnom alžirskih radnika.

Uspostavljena je specijalna policijska mreža koja je pratila, locirala i katalogizirala magrepske imigrante kroz hotele, kafiće i radnička naselja, kreirajući dosjee za više od 40.000 pojedinaca. Cilj ovog državnog dirigizma bio je jasan: kroz lojalnu ulemu promovirati „oficijelni, državni islam“, podržavati mističke sufijske redove bliske kolonijalnoj upravi, te rigorozno suzbijati bilo kakav uticaj boljševičkih ideja ili antikolonijalnog nacionalizma, koji su u očima francuske administracije automatski proglašavani „atavističkim fanatizmom“.

Ovakav pristup izazvao je žestok otpor među ranim sjevernoafričkim nacionalistima okupljenim oko organizacije L'Étoile Nord-Africaine. Na dan 14. jula 1926. godine, u vrijeme svečanog otvaranja kompleksa, panarabisti su u Parizu organizovali masovni miting koji je okupio oko dvije hiljade radnika. Njihovi proglasi bili su nedvosmisleni: Velika džamija u Parizu proglašena je „manevrom najgrubljeg kolonijalizma“. Ljuti zbog buržoaskog luksuza koji je pratio objekat, optužili su francusku elitu da će posjetioci hamama, bazara i elitnog restorana profanirati sveta mjesta islama, pretvarajući ih u puke noćne klubove i prostore za zabavu pariškog visokog društva.

Poznati arapski pjesnik i satiričar Mahmud Bayram al-Tunsi napisao je niz oštarih satira ismijavajući elitističku upotrebu prostora džamije, koji je bio nedostupan stvarnoj, obespravljenoj muslimanskoj radničkoj klasi Pariza.

TAJNI SPASITELJ

Ključna figura u realizaciji i upravljanju ovim grandioznim projektom bio je sidi Kaddour ben Ghabrit (1868–1954), diplomata i prevodilac izuzetne političke razboritosti. Rođen u Alžiru, u Tlemcenu, ben Ghabrit je izgradio impresivnu karijeru unutar francuskog kolonijalnog aparata, postavši šef protokola marokanskog sultana i ključna osoba od povjerenja za francuske interese u Sjevernoj

Afriki. Kao predsjednik društva Société des Habous et des Lieux Saints de l'Islam, pravnog vlasnika džamije, ben Ghabrit je upotrijebio sav svoj politički uticaj i diplomatske vještine kako bi projekt priveo kraju, uprkos čestim opstrukcijama iz same kolonijalne administracije koja je povremeno blokirala prikupljena sredstva u bankama.

Ben Ghabrit je bio svjetski čovjek, sposoban organizirati glamurozne mondenske zabave za parisku elitu kako bi prikupio donacije, ali i rigorozno kontrolirati vjerske protokole unutar džamije. Njegova uloga bila je toliko dominantna da je nakon smrti ukopan u sjevernom dijelu dvorišta džamije, gdje počiva i danas.

Međutim, najsvjetlije i historijski najvažnije poglavlje ben Ghabritovog života odigralo se tokom Drugog svjetskog rata i nacističke okupacije Pariza. Pod njegovim direktnim vodstvom, Velika džamija u Parizu transformirana je u tajno utočište za pripadnike francuskog pokreta otpora, ali prvenstveno za progonjene Jevreje. Unutar podzemnih labirinata džamije, katakombi

i džematskih prostora, stotine Jevreja pronašlo je privremeno sklonište. Ben Ghabrit i njegovi saradnici osmislili su sistem izdavanja lažnih dokumenata i uvjerenja o muslimanskom porijeklu, čime su ih spasili od deportacije u nacističke logore smrti. Ovaj čin vrhunske ljudske hrabrosti i preuzimanja ogromnog ličnog rizika ostao je zabilježen kao trajno svjedočanstvo o tome kako institucija podignuta iz kolonijalnih kalkulacija može postati utočište apsolutnog humanizma u najmračnijim vremenima.

DIPLOMATSKI RAT

Osim unutrašnjih kontroverzi, Velika džamija u Parizu je već decenijama poprište intenzivnog, često skrivenog diplomatskog rata između Maroka i Alžira za pravo na njeno historijsko i kulturno naslijeđe. Fizičku izgradnju kompleksa od 1921. godine vodio je Maurice Tranchant de Lunel, čovjek od najvećeg povjerenja maršala Huberta Lyauteya i osnivač Službe za lijepe umjetnosti u Maroku. Tranchant de Lunel je projektovao kompleks oslanjajući se isključivo na marokansku

arhitektonsku tradiciju, uzimajući čuvenu mardrasu Bu Inaniyya u Fezu kao svoj apsolutni graditeljski kanon. Kamen temeljac postavio je 22. oktobra 1922. godine marokanski sultan Moulay Youssef, a svečanom otvaranju u julu 1926. godine prisustvovao je lično, praćen svojom crnom gardom, što je francuska štampa, poput lista *L'Illustration*, pratila s nezapamćenim egzotičnim ushićenjem.

Ipak, geopolitičke promjene nakon dekolonizacije donijele su radikalnan zaokret. Francuske vlasti, predvođene predsjednikom Françoisom Mitterrandom, počele su tokom osamdesetih godina prošlog stoljeća posmatrati džamiju kao opasno „uporište marokanskog nacionalizma“. Iz čisto pragmatičnih političkih razloga, s ciljem uspostavljanja snažnijih veza s Alžirom kao ključnim energetskim partnerom u vremenima krize, Pariz je počeo sistematski podržavati imenovanje alžirskih rektora na čelo džamije. Francuski premijer Guy Mollet postavio je Hamzu Boubacara, francusko-alžirskog porijekla, za imama, što je pokrenulo proces administrativnog kidanja veza s Marokom.

Alžir je od 2015. godine pokrenuo zakonske i institucionalne mjere s ciljem da pariška džamija pređe pod ekskluzivni nadzor njihovog Ministarstva za religijska pitanja. Savremeni marokanski historičari, poput Jilalija El Adnanija, oštro reaguju na ovaj proces, naglašavajući da posjeduju autentične dokumente, pisma i fotografije koji dokazuju da je ova džamija marokanska tvorevina u svom samom DNK-u, te da su francuske vlasti izvršile političko brisanje marokanskog otiska u korist Alžira. Trenutna administracija Emmanuela Macrona nastavlja podržavati alžirski primat nad džamijom, koristeći ovu poziciju kao diplomatski adut u kompleksnim odnosima na sjeveru Afrike.

U 21. stoljeću, Velika džamija u Parizu se suočava s novim oblicima društvenih i političkih pritisaka koji reflektuju duboku krizu multikulturalizma u modernoj Francuskoj. Umjesto prostora izolovanog od vanjskog svijeta, ona je ponovo postala prva linija odbrane prava muslimanske zajednice pred naletom novog talasa islamofobije i političkog radikalizma.

Najbolji primjer ove savremene borbe odigrao se kada je uprava Velike džamije podnijela zvaničnu krivičnu prijavu pariškom tužilaštvu protiv jednog od najpoznatijih i najkontroverznijih francuskih pisaca, Michela Houellebecqa, optužujući ga za „podsticanje mržnje protiv muslimana“. Povod za ovu pravnu bitku bio je Houellebecqov intervju objavljen u časopisu *Front Populaire*, u kojem je autor provokativnog romana *Pokoravanje* (Soumission) iznio niz brutalnih tvrdnji.

Houellebecq je u razgovoru s esejistom Michelom Onfrayem izjavio

.....

Unutar podzemnih labirinata džamije, katakombi i džematskih prostora, stotine Jevreja pronašlo je privremeno sklonište. Ben Ghabrit i njegovi saradnici osmislili su sistem izdavanja lažnih dokumenata i uvjerenja o muslimanskom porijeklu, čime su ih spasili od deportacije u nacističke logore smrti.

da „autentični Francuzi žele da muslimani prestanu da ih napadaju i pljačkaju“, te predvidio da će, kada „čitave teritorije budu pod dominacijom islama“, doći do terorističkih napada poput onog u klubu Bataclan, ali u obrnutom smjeru, usmjerenih protiv muslimana. Za administraciju Velike džamije, ovakve izjave jednog od najprevođenijih francuskih autora proglašene su „brutalno šokantnim i neprihvatljivim“, otvarajući veliku debatu o granicama slobode govora i odgovornosti intelektualaca u polarizovanom društvu.

Vratimo li se na početak ove stogodišnje hronike, na kaligrafsko takmičenje „Nûn“ koje ove godine okuplja umjetnike oko kur'anskih ajeta ispisanih crnim mastilom, geometrija slova nudi nam rješenje za razumijevanje ovog kompleksnog prostora. Velika džamija u Parizu, izgrađena na krvi kolonijalnih vojnika, korištena kao prostor za policijski nadzor, pretvorena u elitno mjesto buržoaske dolice, ali i dokazana kao utočište za progonjene i ugrožene tokom holokausta, predstavlja savršeno ogledalo same Francuske.

Ona potvrđuje antropološku tezu Rogera Bastidea da umjetnost i arhitektura nikada ne nastaju u vakuumu, već su direktni proizvod institucija društva i njegovih političkih borbi. Kroz stotinu godina postojanja, od blještavih defilea sultana do modernih sudskih procesa protiv književnih provokatora, Velika džamija je uspjela opstati ne samo kao ukras Pariza, već kao živi, pulsirajući most između Istoka i Zapada. Kaligrafsko pero koje ispisuje riječi na svijetlom papiru u prostorijama džemata ostaje trajni amanet budućim generacijama, podsjetnik da se ljepota, duhovnost i ljudskost mogu očuvati i rasti čak i unutar najzamršenijih labirinata političke historije.

IN MEMORIAM:

EDIN NUMANKADIĆ (SARAJEVO, 13. JUNI 1948 - SARAJEVO, 22. JUNI 2026)

SLIKAO JE KAKO JE MORAO, A NE KAKO JE ŽELIO I VJEROVAO U UMJETNOST KAO IZVANVREMENSKI ANGAŽMAN

Tri dana prije otvaranja retrospektive "Prisustvo" u Umjetničkoj galeriji BiH umro je slikar koji je bosanskohercegovačku umjetnost izveo iz provincijske zavjetrine u visoki modernizam. Suosnivač grupa 1+1+1, Prostor-Oblik i KAMMEN, utemeljitelj kolekcije Ars Aevi, spasilac olimpijske memorije Sarajeva i dvostruki učesnik Venecijanskog bijenala, ostavio je opus koji se proteže od slikarstva bojenog polja i ciklusa "Boja, prostor, vrijeme", preko gestualnih "Tragova", do ratnih "Zapisa" i asamblaža - trajno svjedočanstvo da je umjetnost istovremeno otpor i pamćenje.

PIŠE: Filip Mursel Begović

FOTOGRAFIJE: Velija Hasanbegović

Kada je Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine saopćila da se otvaranje izložbe "Prisustvo", planirano za četvrtak 25. juna, odgađa zbog iznenadne smrti umjetnika, naslov retrospektive pretvorio se u gorku antifrazu. Edin Numankadić umro je u ponedjeljak, 22. juna, devet dana nakon 78. rođendana, u gradu iz kojega, po vlastitom priznanju, nikada nije htio otići: "Ja nigdje ne bih bio sretan kao u Sarajevu. Tu sam rođen i tu moja familija živi tristo godina."

Izložba, zamišljena kao presjek više od pet decenija stvaralaštva i ujedno kao središnji događaj obilježavanja osamdesete godišnjice Galerije, ostala je postavljena, ali svečano neotvorena - publika ju je, umjesto na vernisažu, obilazila u danima žalosti, uz knjige žalosti otvorene u Galeriji i u Olimpijskom muzeju. Slikar Džeko Hodžić, koji je s njim pio kafu posljednje nedjelje, oprostio se rečenicom koja je obišla medije: "Ode hodajuća institucija."

A upravo je paradoks "hodajuće institucije" ključ za razumijevanje ovog opusa: Numankadić je institucije gradio da bi umjetnost oslobodio institucionalnosti. Rođen u porodici sarajevskih intelektualaca - majka Habiba Kasumagić bila je nastavnica njemačkog jezika - po očevoj je želji bio predodređen za inženjera elektrotehnike. Dvije godine studija na Elektrotehničkom fakultetu prekinuo je susret koji je sam opisivao gotovo kao iluminaciju: izložba Behaudina Selmanovića u Paviljonu, pred čijim se gustim, neprozirnim pigmentom osamnaestogodišnjak zaustavio s pitanjem "Šta je ovo?"

"Likovna umjetnost je izabrala mene", govorio je kasnije, prelazeći na likovni odsjek Pedagoške akademije i uporedo studirajući jugoslavenske književnosti, s diplomskim radom o temi "Andrić i slikarstvo". Andrićevu rečenicu iz eseja "Likovi" - "Boja nas napušta, kontura iznevjerava, da, ali riječ laže" - citirat će do kraja života kao credo prvenstva vizualnog nad narativnim, čovjek koji je, okružen knjigama od djetinjstva, poznavao Andrića, Selimovića, Maka Dizdara i Čamila Sijarića.

Formativni šok bio je, međutim, generacijski: 1968. i njen, kako je govorio, "utopijski duh pobune". Godine 1971. prvi put odlazi u Pariz; pred Gojom u Louvru osjeća "moć boje i ekspresije", a pred radovima vršnjaka rađa se pitanje koje će postati motor cijele karijere: "Zašto ja to ne mogu raditi u Sarajevu?" Iskustva Pariza i vojnog roka u Zagrebu, s dugim šetnjama kroz Modernu galeriju, "riješila su ga", po vlastitim riječima, provincijalnog kompleksa. Iste godine u starom Paviljonu priređuje hepening uz muziku Johna Cagea - gest koji je u sredini još opterećenoj poslijeratnim naslijeđem socijalističkog realizma djelovao kao provokacija, a danas se čita kao inauguracija drugačije umjetnosti. Godine 1974. suosniva

grupu Prostor-Oblik, uz Voju Dimitrijevića, Ljubomira Perčinlića, Bekira Misirlića, Mustafu Skopljaka i druge; s vidljivim je zadovoljstvom u poznim intervjuima konstatirao da ta grupa "već sada postaje temelj savremene struje u bosanskohercegovačkoj umjetnosti".

Kritika je taj pionirski status verificirala rano, i to izvan Sarajeva. Jerko Denegri rado je prepričavao anegdotu s pripreme Beogradskog trijenala: selektori, razočarani obilaskom sarajevskih ateljea, upitali su mladića koji ih je cijelo jutro strpljivo vodio zašto ih nije odveo Edinu Numankadiću, čiju su beogradsku izložbu u Domu omladine - s predgovorom, neobično, Oskara Davića - već imali "u teferu". "On je tada rekao: žla sam Edin Numankadić." Anegdota je više od kuriozuma; ona portretira umjetnika bez refleksa samopromocije, onoga koji, kako će kasnije zapisati Zvonko Maković, "nije pristajao da ga se hvali u njegovom prisustvu". Irfan Hošić, autor prve sistematične monografske obrade opusa, nastale pod Makovićevim mentorstvom, formulirao je dva ključna saznanja: da je Numankadić sedamdesetih stajao "na isturenoj poziciji" umjetničkih zbivanja, kao čimbenik "pluralizacije i demokratizacije" bosanskohercegovačke umjetnosti, te da njegov rad istraživačima može poslužiti "kao svojevrsna sonda" za čitanje cijele epohe - karika u genezi progresivnih strujanja na našim prostorima.

Morfologija opusa potvrđuje tu dijagnozu. Ciklus "Boja, prostor, vrijeme" iz sedamdesetih donosi konceptualno disciplinirano, analitičko i procesualno slikarstvo bojenog polja - radikalizaciju i, Hošićevim rječnikom, konceptualizaciju štafelajne slike. "Tragovi" iz osamdesetih, koje je Denegri opisao kroz kombinirane tehnike, improvizaciju, gestualnost i direktni radni proces ubrzanog slikanja, unose ekspresivni zamah načela work in progress. Maković je pritom precizno razdvojio Numankadićevu genealogiju od olakih poredbi s Rothkom: dok je američki modernist boju shvaćao kao kondenziranu svjetlost, Numankadić se naslanjao na Selmanovićev gusti, neprozirni pigment, na sliku kao taktilno, materijalno tijelo. Tu je i jedna od najljepših dionica njegove uloge u kulturi: reafirmacija marginaliziranih prethodnika. Maković izričito bilježi da je Numankadićeva zasluga što su Selmanović i Mica Todorović - čiji je slikarski stalak naslijedio i uvrstio u retrospektivu "Alhemija 1970-2010" u Hanikahu 2010. - vraćeni u kanon, oslobođeni anegdotičnosti i narativne sfere, pročitani kroz sliku kao koncept.

Rat je opus presjekao i preusmjerio. Granata je pogodila krov ateljea na Alipašinom Polju u kojem je radio od početka osamdesetih; pješao je do njega osam kilometara i vraćao se kući. Osam puta je izlazio iz opkoljenog grada - Pariz, London, Prag, Ljubljana - i svaki put se vraćao, uz šeretski odgovor začuđenim prijateljima: "Zato što želim da spavam u svom krevetu!" Na radnom stolu je 1992. ispisao rečenicu koja sažima poetiku ratne faze: da je sam život fascinantniji od svake umjetnosti. U nemogućnosti nabavke boja okreće se praksi objet trouvé - asamblazima i kolažima od predmeta vlastite lične historije, po uzoru, kako je govorio, na francuske nadrealiste - te "Zapisima", pločama u želatinoznoj materiji u koje upisuje nečitku, semantički razorenu kaligrafiju: "Tekstovi velikih umjetnika, sa dramatičnim iskustvima, pomogli su mi da preživim ovaj rat. Te njihove rečenice pokušao sam slikati, uništavajući semantički nivo sa željom da ostanu tajna." Kuhinjski sto s izložbe u kinu Sutjeska 1993,

Na radnom stolu je 1992. ispisao rečenicu koja sažima poetiku ratne faze: da je sam život fascinantniji od svake umjetnosti. U nemogućnosti nabavke boja okreće se praksi objet trouvé - asamblazima i kolažima od predmeta vlastite lične historije, po uzoru, kako je govorio, na francuske nadrealiste - te "Zapisima", pločama u želatinoznoj materiji u koje upisuje nečitku, semantički razorenu kaligrafiju

u sklopu "Svjedoka postojanja" - projekta s kojim je Bosna i Hercegovina te godine predstavljena na Venecijanskom bijenalu, dogovaranog satelitskim telefonom iz kabineta Alije Izetbegovića - danas je u stalnoj postavci Umjetničke galerije. Za izložbu u Ljubljani 1994. dvanaest je paketa slika izneseno kroz Tunel spasa.

Maković je u tim ratnim i poratnim radovima prepoznao - patofiziku, Jarryjevu logiku izvan svake logike: "Kutije" kao besmislene, apsurdne objekte u kojima se, po Lautréamontovoj devizi o slučajnom susretu na operacionom stolu, združuju elementi različitog porijekla u cjelinu koja zrači novom iracionalnom vrijednošću. Numankadić, upozorava Maković, "nije gradio priču, nije ilustrirao tragično vrijeme" - skupljao je svijet rasula "ne da bi ga učinio smislenim, nego da bi pokazao besmisao svijeta". Sam umjetnik taj je period racionalizirao razgovorom sa Susan Sontag u opkoljenom Sarajevu: i tragično iskustvo ima svoje privilegije, jer "bez strašne egzistencijalne muke čovjek nije mogao spoznati istinske vrijednosti života". Paradoksalno, ali istinito, dodavao je.

Paralelno je tekao angažman koji ga čini jedinstvenom figurom kulturne historije grada. Kada je 27. aprila 1992. Olimpijski muzej u Vili Mandić granatiran i zapaljen, Numankadić je, s uposlenicima i građanima, spašavao eksponate i sklanjao ih u podrum Zetre; muzej je, volio je reći, gradio tri puta - 1983, 2004. i pri posljednjoj obnovi - i vodio ga kao direktor do penzionisanja 2021, iste godine kada mu je uručen francuski Orden viteza umjetnosti i književnosti. Bio je među pokretačima inicijative za muzej savremene umjetnosti Ars Aevi 1992. godine: "Nismo znali hoćemo li sutra biti živi, ali smo to izgurali." U ratu je predsjedavao humanitarnom organizacijom "Naša djeca Sarajeva"; u posljednjim godinama izabran je za predsjednika Umjetničkog savjeta Collegium Artisticuma.

Ako se iz kritičke literature o Numankadiću dade destilirati jedan pojam, to je autonomija; iz njegovih vlastitih iskaza - sloboda kao moranje. "Slikam kako moram, a ne kako želim", varirao je u desetina razgovora, dodajući antikomercijalnu aritmetiku svoga života: "Četrdeset pet godina radim da bih imao tri sata dnevno da slikam kako želim. Ta je sloboda najvrjednija stvar." Ili, aforistički: "Da sam htio biti bogat, bio bih mesar, a ne slikar." Nosio je sa sobom dvije rečenice-amajlije: pitanje Mice Todorović iz vremena najvećih osporavanja - "Edo, jesi li ti sretan kada slikaš? Pa šta te se tiče sve to?" - i kasno priznanje Oskara Daviča: "Edo, žao mi je što nisam bio hrabriji u životu." U politički angažman u umjetnosti nije vjerovao; od angažiranog slikarstva, podsjećao je, ostala je "Gernika" i još po koje djelo - vjerovao je "u umjetnost kao izvanvremenski angažman".

Zato ni posthumna sudbina "Prisustva" nije puka koincidencija, nego gotovo dovršenje forme. Strajo Krsmanović, direktor Galerije koji je izložbu s njim pripremao, na komemoraciji u Narodnom pozorištu Sarajevo rekao je da je ona trebala biti pečat njegove karijere; Numankadić je, uz osmijeh, znao govoriti da mu je to posljednja izložba u životu. U završnoj je pripremi i knjiga razgovora Saide Mustajbegović "Razgovori s Edinom Numankadićem: Umjetnost kao otpor i pamćenje". Ostaju djela u kolekcijama od Sarajeva i Zagreba do Friedrichshafena i Istanbula, i mjera koju je sam postavio pozivajući se na Ibn Arebija: "Vrijeme je jedino istina." Po toj mjeri, prisustvo Edina Numankadića tek počinje. ●

Irfan Hošić, autor prve sistematične monografske obrade opusa, nastale pod Makovićevim mentorstvom, formulirao je dva ključna saznanja: da je Numankadić sedamdesetih stajao "na isturenoj poziciji" umjetničkih zbivanja, kao čimbenik "pluralizacije i demokratizacije" bosanskohercegovačke umjetnosti, te da njegov rad istraživačima može poslužiti "kao svojevrsna sonda" za čitanje cijele epohe - karika u genezi progresivnih strujanja na našim prostorima.

DISKRETNİ ŠARM IZ DRUGOG PLANA

ODLAZAK HUSEINA ČOKIĆA

Smrt Huseina Čokića (1931–2026), jednog od najautentičnijih karakternih glumaca zlatnog doba jugoslovenske kinematografije, označila je kraj epohe u kojoj je filmski izraz bio neraskidivo povezan s idejom dostojanstva, otpora i umjetničke istine. Gradeći karijeru prvenstveno kroz uloge u takozvanom drugom planu, od kultnog narednika u filmu *Marš na Drinu*, preko upečatljivih rola u partizanskim spektaklima *Hajrudina Šibe Krvavca*, pa sve do uloge Willa Parkera u njemačkom klasiku *Winnetou*, Čokić je svojom specifičnom „gorštačkom ekspresivnošću“ i asketskim glumačkim kredom redefinirao pojam filmske autentičnosti

PIŠE: Nedim Hasić

Vijest da je u Puli, u devedeset šestoj godini života, tiho i gotovo neprimjetno preminuo Husein Čokić, odjeknula je nedavno prostorom regije kao sjetni podsjetnik na jedno od najslavnijih, a ujedno i najskromnijih poglavlja jugoslovenske kinematografije. Njegovim odlaskom zatvoren je estetski i historijski krug karakternih glumaca zlatnog doba jugoslavenskog filma, onih umjetnika koji su spajali prirodni, gorštački habitus s dubokom, diskretnom i slojevitom psihologizacijom likova.

Husein Čokić, rođen 16. juna 1931. godine u Ključu, bio je oličenje epohe u kojoj je filmski izraz bio neraskidivo povezan s idejom dostojanstva, otpora i umjetničke istine. Bio je jedan od onih glumaca čiji smo lik kao djeca znali iz bezbrojnih filmova i televizijskih serija, grubih crta lica, uvijek ljut i ozbiljan, tužnog i mudrog pogleda, ali čije ime šira publika često nije znala pročitati na odjavnim špicama. Gradeći svoju karijeru prvenstveno kroz uloge u takozvanom drugom planu, onom koji nosi dramsku težinu, strukturu i stabilnost filma dok su reflektori i medijska pažnja upereni u glavne zvijezde, Čokić je svojom unutrašnjom ekspresivnošću redefinirao svaku scenu u kojoj se pojavljivao. Paradoks njegove glume ležao je u tome što je, nominalno kao epizodista, samim prisustvom u kadru redovno postajao njegov ključni sadržaj.

Njegov profesionalni put započeo je davne 1953. godine u Narodnom pozorištu Bosanske krajine u Banjoj Luci. U tom teatru ostvario

je cijelu lepezu uloga, gradeći zanat kroz klasični i savremeni repertoar, te postajući prepoznatljivo lice banjalučke kulturne scene. Banja Luka je u okvirima bivše zajedničke države bila grad u kojem su ponikli neki od najvećih velikana glumišta, poput Uglješe Kojadinovića, Nele Eržišnik, Mustafe Nadarevića i Adema Čejvana, umjetnika koji su prirodno gravitirali većim pozorišnim i filmskim centrima regije. Čokić je u Banjoj Luci proveo čitav svoj radni vijek, sve do kobne 1992. godine kada je, zbog agresije na Bosnu i Hercegovinu, bio prisiljen napustiti svoj dom i izaći u Hrvatsku, tačnije u Pulu, koja će postati njegovo posljednje životno utočište.

Iz vizure teatarske historije i kulturne baštine Bosne i Hercegovine, zlatnim slovima ostat će upisana i upamćena njegova monodrama „Sokratova odbrana i smrt“. Čokić je ovo kompleksno filozofsko i dramsko djelo izuzetno uspješno izvodio širom zemlje, i to u periodu kada je na jugoslovenskim scenama istu monodramu igrao i tadašnji glumački suveren Ljuba Tadić. Činjenica da je Čokićeva interpretacija Sokrata opstajala i bila cijenjena uporedo s Tadićevom, dovoljno govori o njegovoj glumačkoj snazi, intelektualnom kapacitetu i scenskom autoritetu. Uz Zaima Muzaferiju, Husein Čokić je vjerovatno najznačajniji bosanskohercegovački glumac rođen u međuratnom periodu, umjetnik koji je svojom pojavom definirao pojam filmske autentičnosti.

Potpunu glumačku afirmaciju i trajni estetski pečat Čokić je ipak stekao na filmu, sarađujući s vodećim rediteljima ex-jugoslovenskog prostora. Njegova filmografija nudi fascinantn uvid u evoluciju stila koji se oslanjao na ekonomiju glumačkih sredstava: čvrst stav, prodoran, ali suspregnut pogled i glas koji je nosio težinu proživljenog iskustva. Čokić nije bio glumac velikih, teatarskih gestova, patetične deklamacije ili sladunjavosti. Njegov kredito bio je asketski, ponuditi filmu tačno onoliko istine koliko uloga zahtijeva, bez želje za jeftinim dođvoravanjem publici ili skretanjem pažnje na sebe.

Film koji ga je trajno trasirao na mapi jugoslovenske kinematografije i reditelj koji je prvi istinski prepoznao i skautovao ovaj specifični glumački karakter bio je Branko Bauer s remek-djelom „Licem u lice“ iz 1963. godine. To je bilo prvo ostvarenje u historiji domaće kinematografije koje je kritičkim narativom preispitalo postratnu socijalističku stvarnost, proces industrijalizacije, rani tehnokratizam i inicijalno socijalno raslojavanje unutar radničkih kolektiva.

U dramaturškoj strukturi koja postepenim preokretom od manjine ka većini neodoljivo podsjeća na klasik „Dvanaest gnevni ljudi“ Sidneya Lumeta, Čokić ulazi u glumački sraz s veličinama poput Ilije Džuvalekovskog i Vladimira Popovića. On tumači lik Miluna Koprice, radnika koji ne trpi nepravdu i odbija pristati na samovolju moćnih direktora. Upravo u ovoj roli Čokić demonstrira nevjerovatnu sposobnost da unutrašnji bunt i socijalni gnev artikulira bez galame, transformirajući ga u duboko ljudski, instinktivni krik za pravdom.

Zahvaljujući toj ulozi, Čokić tokom šezdesetih godina postaje arhetipski rol-model u sadržajima srodnih ostvarenja, kao i u specifičnom umjetničkom podžanru jugoslovenskog ratnog i partizanskog filma. Njegov talenat prepoznaju i drugi veliki autori tog doba, pa tako nižu uloge u filmovima „Prometej s otoka Viševice“ Vatroslava Mimice, „Sretni umiru dva puta“ Gojka Šipovca, „Konjuh planinom“ Fadila Hadžića, te „Sunce tuđeg neba“ Milutina Kosovca.

Posebno mjesto u tom periodu zauzima izuzetno ostvarenje, „Koraci kroz magle“ Žorža Skrigina iz 1967. godine. U ovom filmu, Čokić, zajedno s Borom Todorovićem, Milanom Srdočem, Nikolom Simićem i Tanasijem Uzunovićem, čini grupu ranjenih partizana koja pokušava umaknuti njemačkoj potjeri. Njemačka strana oličena je u roli suptilnog i hladnog Voje Mirića, kojem je Čokić suprotstavljen upravo svojim profilom nepokolebljive, ogoljene ljudskosti. Iste godine igra i u filmu „Mačak pod šljemom“, ponovo sarađujući sa Skriginom na ekranizaciji kulturnog djela Jože Horvata.

Ta sposobnost da u „malom“, običnom čovjeku prepozna i prikaže epsku dimenziju izdržljivosti učinila ga je idealnim akterom za historijske spektakle. U legendarnom filmu „Marš na Drinu“ Živorada Mitrovića iz 1964. godine, Čokić je ostvario rolu narednika koja je u historiji kinematografije ostala upamćena kao oličanje vojničke discipline, ali i potisnute tragike. Njegov lik predstavlja ključnu dramsku intermisiju između mobiliziranih vojnika koje su igrali nešto mlađi Čokićevi vršnjaci, Zoran Radmilović, Gidra Bojanić i Ciga Jerinić, kojima je nadređeni i oficirskog kadra visoke senzibiliranosti, koji su tumačili Vladimir Popović, Aleksandar Gavrić i Ljuba Tadić.

Sličan senzibilitet unio je i u filmove Hajrudina Šibe Krvavca, koji su obilježili jugoslovensku pop-kulturu. U filmu „Diverzanti“ (1967.) Čokić igra Pavla, ime koje će ponoviti u spektaklu „Valter brani Sarajevo“ (1972.), gdje igra člana lažnog komiteta uz druga Adema. Iako je u „Valteru“ ostvario tek epizodnu ulogu, Čokić je često ostao prepoznatljiv upravo po ovom filmu. Njegov bogat opus bilježi i uloge u filmovima „Klopka za generala“ Miomira Stamenkovića, „Sutjeska“ Stipe Delića, „Doktor Mladen“ Midhata Mutapčića, „Ovčar“ Bakira Tanovića, te „Deveto čudo na Istoku“ Vlatka Filipovića i „Ljubica“ Kreše Golika.

Na televiziji, ostavio je dubok trag u dramskim produkcijama Televizije Sarajevo, a njegova posljednja velika uloga u kontinuitetu bila je rola Đure Uzelca u seriji „Osma ofanziva“ Soje Jovanović iz 1979. godine, snimljenoj u koprodukciji sa Televizijom Beograd, gdje je ponovo briljirao uz svog banjalučkog kolegu Adema Čejvana.

Paralelno s domaćom karijerom, Čokićev specifičan, markantan fizički sklop i sposobnost brze adaptacije preporučili su ga stranim producentima. U zlatno doba kada je Jugoslavija bila logistička baza za velike evropske i svjetske koprodukcije, on je, zajedno s Bekimom Fehmiuom, prokrio put ex-jugoslovenskim glumcima u inozemnim filmovima. Svjetska publika i ljubitelji vesterna pamte ga po ulozi vjernog i pravednog vesternera Willa Parkera u njemačkom filmskom klasiku „Winnetou 1“ iz 1963. godine, snimanom na lokacijama u Jugoslaviji, gdje je jahao rame uz rame s Lexom Barkerom (Old Shatterhand) i Mariom Adorfom (negativac Santer).

Pored svijeta Karla Maya, Čokić se pojavljuje i u zapaženoj italijanskoj televizijskoj seriji „L'Énéide“ (Odisej) iz 1971. godine u režiji Franca Rossija. U ovim stranim produkcijama, premošćujući jezičke barijere čistom fizikalnošću i ekspresijom lica, demonstrirao je ono što se u teoriji filma naziva čistom kinematografskom prisutnošću, sposobnost da samim stajanjem u kadru, bez ijedne izgovorene riječi, sugerira opasnost, mudrost ili prošlost lika koji tumači.

Njegov filmski opus simbolično je zaokružen 1989. godine ulogom u filmu „Iskušavanje đavola“ Živka Nikolića, ostvarenju koje je, kao i prethodna, oplemenio svojom nepokolebljivom i beskompromisnom pojavom. Nažalost, sudbina Huseina Čokića u postratnim godinama ogledalo je šireg regionalnog nemara prema vlastitoj kulturnoj baštini i živim legendama. Banja Luka, grad u kojem je ostavio decenije svog umjetničkog života, propustila je da na adekvatan način ispravi historijsku nepravdu, dok se i Bosna i Hercegovina, zajedno sa svojim vodećim festivalima i istaknutim esnafskim kolegama, činila potpuno zatečenom viješću o njegovoj smrti.

Husein Čokić je preminuo u Puli, zaboravljen od estradiziranih glumačkih krugova i savremenih kulturnih elita, netom prije svog 96. rođendana. Sa scene je otišao tiho, baš onako

kako je i glumio, asketski, dostojanstveno i bez suviše buke. Njegov glas, lik i namučeni, iskreni pogled ostaju dio kolektivnog sjećanja na epohu u kojoj je film bio produžetak najplemenitijih ljudskih ideala. Njegov opus danas ne čitamo samo kao sjećanje na jednu zemlju i kinematografiju koje više nema, već kao trajan spomenik i vrhunsku mjeru glumačke istinitosti na ovim prostorima. ●

Mirsada Delić Šerifović

GRAD NA zrnju soli

Grad na zrnju soli ima veličanstvenu i gustu šumu, punu skrivenih tajni. Njezina drevna stabla govore međusobno, razmjenjuju sreću i tugu. Ako se zagledaš malo bolje, vidjet ćeš da svako drvo ima lice, sramežljivo i nijemo te promatra. Njihovo korijenje je debelo i kvrgavo od godina, toliko je staro da je sraslo s kamenom planine na kojoj žive – Majevica joj je ime. Sve što su ikada željela nalazilo se baš tu. Lagani žubor potočića, mehka voda koja se u rječicu pretvarala i kroz grad žuborom ispirala prašinu. Ponekad bi neko stablo poželjelo po mjesecini prošetati kao nekada, dok je tražilo mjesto; da pruži granu dalje, da se prisjeti kad je prvi listić raširilo i krenulo na put tananim korjenčićima, trčkaralo veselo šumom tražeći svoje mjesto pod suncem. Davno je to bilo, jedva da se i sjetiti mogu. Teško korijenje i mir šume podsjećali bi ih da je dom upravo mjesto koje su odabrali, tamo gdje s ponosom stoje.

Nisu bili sami: pod njihovim korijenjem lisice su stvarale svoje jazbine, stare sove su svijale gnijezda u krošnjama, tišinu su remetile sitne životinje što se kradom provlače kroz suho lišće koje šuštanjem odaje njihove male korake i vile Majevice. One u svitanje skupljaju kapljice rose i svojim pjevom bude planinu i njezine plahe male četveronožne stanovnike. To su šumske vile, teško da će ih vidjeti. Nevidljive ljudskom oku, one su čuvarice drevnih tajni šume, čarobnih bijelih kristalića – Srca Majevice.

Dogodilo se i to, došli su teški dani. Sunce kao da se urotilo, svojim je zlatnim nitima nemilosrdno pržilo zemlju, a kišni oblaci, mehki poput pamuka, nestali su. Zemlja je klonula od žeđi, čak je i duboko korijenje žeđalo za vodom, jer je i rijeka izdala – povukla se u svoja podzemna korita. Šuma je utihnula, kao da više nije imala snage. Po poljima je vladao muk, tek bi poneki pokušaj vjetra, suh i oštar, podigao oblake prašine.

U toj nevolji dotukao ih je i zapadnjak – hladan vjetar, stran i bez duše, lomeći im duh. S njim su stigli tuđi, onako čudno uglašeni u špagu zategnutim kaputima i tvrdim kožnim čizmama što se sjaje na suncu, nametljivi u gazdinskom raspoloženju. Govorili su drugačije, hodali drugačije, uspravno, kao da pogledom paraju nebo.

Zapadnjak nije mario za molitve ni suze, dovršavao je ono što je nevolja započela. Domaćinima je ostavio za sobom prazninu, oštru zimu, ugasio i posljednju iskrinu nade. Ma, da su mogli, i zemlju bi valjda prebacili preko ramena i odnijeli na hladni zapad, ali to ipak nisu mogli. Bosna je teška, ukorijenjena je ona dublje od njihove plitke zamisli, ona se u srcu nosi, ne može to svako. Ipak! Promakla im je jedna koza. Ova koza je voljela odlutati, danima je ne bi bilo. Vratila bi se vesela, razdragana, neumorno bi blejala kao da nešto prepričava – ko zna za čim je išla, šta je radila?

Kuća mlade majke, čija je koza bila, nalazi se pod šumom. Voljela ju je gledati kako pase, prebacuje travu s jedne strane na drugu i veselo maše repom. „Samo neka pase, bit će mlijeka za djecu“, pomislila je.

Koza je kao i svaki dan bila u šumi na ispaši, niko nije ni slutio šta je planina snila. Kada se činilo da je sve stalo, planina, ta mudra i šutljiva stamena starica, odlučila je pomoći. Kozu je mamila sve dublje i dublje u šumu. Vukao ju je k sebi zamamni miris soli i, po ko zna koji put, koza se našla u blještavilu: otvor kroz koji bi ušla propuštao je malo svjetlosti i puno primamljivog mirisa kojem koza nije mogla odoljeti. Ovoga puta nešto je bilo drugačije. Kratko nakon što je nestala u procjepu, iz srca planine, između korijenja starog drveća, lagano je na svojim papcima išetala koza bijela poput prvog snijega, sa zlatnim rogovima koji su zračili svjetlom. Vratila se u svoju štalu na počinak i tamo čekala mladu majku koja se brinula o njoj. Dozivala ju je na sav glas – beeee, beee – imala joj je toliko toga reći. Neće je razumjeti, ali će je pomaziti kao i svaki put kada se vrati, pomislila je koza. Voljela je te mile dodire na svojoj dlaci i način na koji je mlada majka nježno dlanom uhvati za njušku, s osmijehom pogleda ravno u oči kao da je razumije. Čudno, ali razumjele su se.

Oči su joj sjale u tami kao dva mala mjeseca. Mlada majka ušla je u štalu, izvela je da vidi šta se događa i je li dobro. Na mjestu na kojem je koza stajala, trava je ozelenjela. Kako se koza pomicala, tako je zeleni trag ostajao za njom, a iz njenih rogova razlijevala se čudesna toplota, svjetlost što daje nadu. Mlijeka je bilo toliko da je mogla nahraniti čitav sokak u jednom dahu.

Priča o kozi širila se brže od vjetra što se niz Majevicu provlači kroz grane i mehko lišće koje ga veselo dočekuje, jer uz njegov dodir pleše na suncu. Niko nije odlazio praznih ruku, niko gladan nije ostao. Suškali su tiho zabrinuti šapati među ljudima: „Hoće li, bolan, biti mlijeka za sve? Puno nas je, plaho smo je opteretili.“

A koza, kao da je sve razumjela. Strese bijelo sitno zrnje sa svoje dlake i još jače svojim rogovima toplom svjetlošću ugrija srca što su stajala pored nje. Davala im je nadu, snagu i prkos. Djeca više nisu bila gladna.

Kroz sokake ponovno se čuo smijeh. Nevolja je u njima probudila snalažljivost, utkala zajedništvo u njihove korake i probudila inat koji postaje jači od svakog zla što će im se ispriječiti na putu. Sasvim tuzlanski je da cijela Tuzla složno muze jednu kozu znajući da će danas biti bolje nego jučer. Pitaš li se postoji li koza koju je cijela Tuzla tada muzla? Ovo je izazov: nađi na karti gdje je to podzemlje puno bijelih kristala.

Moćna li je koza što ju je cijela Tuzla muzla.

O AUTORICI

Mirsada Delić Šerifović rođena je u Zagrebu 1975. godine, magistrirala je Menadžment bankarstva osiguranja i financija na Međunarodnom Sveučilištu Libertas u Zagrebu i stekla naziv Magistar menadžmenta bankarstva osiguranja i financija. Dugi niz godina radila je kao bankarska savjetnica u Zagrebačkoj banci d.d. Od 2025. godine zaposlena je kao administrativna tajnica u Nacionalnoj koordinaciji Bošnjaka u Republici Hrvatskoj – „Bošnjaci Zajedno!“

PIŠE: Filip Mursel Begović
FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

Kad ugledni filolog objavi prvu pjesničku knjigu, opravdano je zapitati se hoće li znanstvenik zasjeniti pjesnika. Nakon predstavljanja zbirke *Tanka opna sna* / *A Thin Film of Sleep*, održanog 23. lipnja u Knjižari Fraktura u Zagrebu, odgovor je jasan: neće. Kapetanović znanstvenik pjesniku je samo pouzdan saveznik.

KNJIGA KOJA DIŠE NA TRI NARJEČJA

Zbirka, objavljena u lipnju 2026. u Frakturi (urednik Roman Simić), okuplja dvjesto tekstova nastalih od 2022. godine: u prvom dijelu haikue i tanke, u drugome haibune, prozno-stihovne cjeline u kojima haiku djeluje poput usjeka u lirsku naraciju. Sve je usporedno donijeto i na engleskom, u prijevodu autora i Jeremyja Whitea, a knjigu oplemenjuju nenametljive ilustracije Vanje Čučkovića. Ton zadaje već uvodni haiku: „pod hridi more – / kolobari u srcu / dok kamen pada”.

Već i letimičan pogled u kazalo otkriva koliko je koncept promišljen: haikui nemaju naslova, nego se numeriraju, baš kako nalaže japanska tradicija koju autor dobro poznaje, ali ne oponaša ropski. U zbirci su postoje standard, čakavština (ona sjevernija, kvarnerska) i kajkavština (na podlozi stare zagrebačke), pokatkad i glagoljica, vizualni haiku te eksperimentalne razvedene sekvence. Tu su i oblici koji se, koliko je poznato, u hrvatskoj književnosti dosad nisu pojavljivali: cherite, gembun i haige. Kapetanović pomiče granice, a da čitatelj nijednog trenutka ne osjeti napor eksperimenta – sve zvuči prirodno, kao davno udomaćeno.

O AUTORU

Amir Kapetanović (Pakrac, 1975.) filolog je i pjesnik, znanstveni savjetnik u trajnom izboru u Institutu za hrvatski jezik i član suradnik HAZU. Autor je knjiga *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo* (2010.) i *Jezik u starim versima hrvatskim* (2016.). Za znanstveni je rad primio Godišnju nagradu HAZU (2006.), Državnu godišnju nagradu za znanost (2010.) i Nagradu Grada Zagreba (2021.). Haikue objavljuje u uglednim svjetskim časopisima (*The Heron's Nest*, *Acorn*, *Asahi Shimbun*, *Iris* i dr.), a nagrađivan je na natjecajima u Japanu (HIA, Basho-an, Fujisan) te prvim nagradama na natjecajima „Juraj Šižgorić” i „Vladimir Devidé” (2025.).

S PREDSTAVLJANJA · PRIKAZ KNJIGE

TANKA OPNA SNA: MALA FORMA, VELIKA KNJIGA

U Knjižari Fraktura u Zagrebu 23. lipnja 2026. predstavljena je dvojezična zbirka haikua, tanka i haibuna Amira Kapetanovića – pjesnički prvijenac jednoga od naših najuglednijih jezikoslovaca, koji hrvatskoj književnosti donosi i posve nove forme

O KNJIZI

Amir Kapetanović: *Tanka opna sna / A Thin Film of Sleep*, Fraktura, Zaprešić, lipanj 2026. Dvojezično izdanje: 200 haikua, tanka i haibuna, s osvrtom autora i bilješkom o autoru. Urednik Roman Simić; prijevod na engleski Amir Kapetanović i Jeremy White; ilustracije Vanja Čučković; dizajn naslovnice Ivan Stanišić. Objavljeno uz potporu Ministarstva kulture i medija RH.

Motivski je svijet zbirke naš: more pod hridima, Slavonija, istarski krajolici, ratna skloništa, bakin vrt i djedova radionica. Iz naslovnice je pjesme i sama metafora knjige – tanka opna sna, propusna membrana između sna i jave, prošlosti i sadašnjosti, stih i proze. „Sugestivno iskazani tihi časi svakodnevice ovdje postaju mali čudesni događaji duge rezonance”, zapisao je uz knjigu haiku pjesnik Tomislav Maretić, a Drago Štambuk pozdravio je autorovo ucjelovljenje „trojednoga nam hrvatskog jezika” pod kupolom svoje Zlatne formule ča-kaj-što: „Plemenito je to, uistinu, nagruće autora.”

OTPOR KOJI SE TOPIO

Na predstavljanju je uz autora govorila pjesnikinja i profesorica Evelina Rudan, a razgovor je vodio glavni urednik Frakture

Seid Serdarević. Rudan je duhovito priznala da je knjigu, zatrpuna lipanjskim obvezama, počela čitati „s tipom mentalnog otpora” – i da se taj otpor čitanjem uspješno topio: „Ovdje sam zato što je riječ o knjizi o kojoj se isplati nešto reći.”

„Naišla sam na haikue za koje bih, da ne znam da su napisani na hrvatskom, mogla pomisliti da su nastali i oblikovani u Japanu.” — Evelina Rudan

Smjestila je zbirku u tradiciju hrvatskoga haikua, od Devidéa, Ivančana i Petrovića do Marovića i Biletića, ali je naglasila i novosti: tanka i haibun u ova kvu obliku dosad nisu bili zastupljeni u hrvatskoj književnosti. Posebno je istaknula autorovu disciplinu: haiku lišen lirskoga ja, kičenosti i nametljivih metafora, usredotočen na oko i neposredno doživljajnu sliku – haiku koji bi, kako je

rekla, izdržao i najrigoroznije provjere japanske tradicije. Od haibuna je izdvojila Planinu, u kojoj se slavenska mitologija – Perun i Veles – prirodno stapa s japanskom formom, te zaključila da je riječ o knjizi koja se čita „u malim dozama”, ali podnosi, i nagrađuje, čitanje u dahu.

PROTIV „JAGODA”

Kapetanović je govorio o paradoksu haikua u nas: najnagrađivaniji međunarodni pjesnici iz Hrvatske upravo su haiku pjesnici, pune vrhunske svjetske časopise, a u domaćim antologijama i dalje ih gotovo nema. Krivac je, smatra, i stereotip o haikuu kao nečem neozbiljnom, oličan u sveprisutnoj pjesmici o jagodama: perfekt, rima, naslov, poanta – sve ono što pravi haiku, uvijek u prezentu i bez zaključivanja, upravo ne smije biti.

O vlastitim je poticajima govorio jednostavno: privukla ga je strogost forme kao filter i kao intelektualna radost, mjera „koliko čega treba biti”. Otkrio je i svoj jutarnji ritual čitanja antologija – „da me neki stih drži cijeli dan” – te upravo to želi pružiti čitatelju. A možda je najdojmljivija bila njegova poetička ispovijest: zamoren književnošću koja samo predoduje traume, u svakoj pjesmi, ma kako gorka bila stvarnost, traži pomirenje, lakoću, „kristalnu točku vedrine”. Njegov haiku cilja na zajedničko iskustvo koje svi dijelimo i možemo ponovno proživjeti – ne na metaforu koju razumije samo autor.

Publika je na kraju mogla samo potvrditi ono što je Rudan poručila autoru: čestitke od srca. *Tanka opna sna* knjiga je kojoj ćemo se vraćati – gutljaj po gutljaj, kako i priliči čaju koji se, u jednom od njezinih haikua, tek uzburkao. ●

PORUKA O NAČELIMA
BOŠNJAČKOG ZASTUPNIKA

ARMIN HODŽIĆ NIJE PODRŽAO REZOLUCIJU DP-A I HDZ-A

U raspravi o Rezoluciji o osnaživanju političkog položaja Hrvata u Bosni i Hercegovini, održanoj 14. jula 2026. u Hrvatskom saboru, zastupnik bošnjačke nacionalne manjine Armin Hodžić poručio je da konkretna rješenja moraju biti plod dogovora legitimnih predstavnika triju naroda u BiH, a ne unaprijed definiranih deklaracija.

Rezoluciju su, nakon višetjednog usuglašavanja, u saborsku proceduru zajednički uputili Domovinski pokret i HDZ, a u ime predlagatelja obrazložio ju je potpredsjednik Sabora Ivan Penava. Dokument traži legitimnu političku zastupljenost Hrvata u BiH i sprječavanje preglašavanja pri izboru hrvatskoga člana Predsjedništva, pri čemu se prvi put izrije kom podupire i uspostava zasebne izborne jedinice kao jedno od mogućih rješenja. Rasprava se vodila manje od tri mjeseca prije općih izbora u BiH, raspisanih za 4. oktobra 2026. – što je okolnost na koju je Hodžić u svom govoru posebno upozorio.

Svoje je stajalište Hodžić odredio odmah na početku: „Hrvatski narod u Bosni i Hercegovini jest konstitutivan narod. To nije politička želja niti zahtjev jedne političke opcije, nego ustavna činjenica Bosne i Hercegovine.” Jednako je jasno rekao da BiH treba reformu izbornoga zakonodavstva te da nikome, „pa ni meni kao zastupniku bošnjačke nacionalne manjine”, ne smije biti cilj osporavati postojanje problema.

Rezoluciji je, kaže, pristupio bez predrasuda i u njoj pronašao mnogo ispravnoga: podsjećanje da je Hrvatska među prvima priznala neovisnost BiH, na Washingtonski sporazum i zajedničko djelovanje Hrvatske vojske i Armije RBiH koje je stvorilo pretpostavke za Dayton, te na ustavnu obvezu Hrvatske da skrbi o Hrvatima izvan svojih granica. Iz te povijesti izvukao je i pouku koju smatra aktualnom: „Kada god su Hrvati i Bošnjaci razgovarali, Bosna i Hercegovina bila je bliže stabilnosti. Kada su prestajali razgovarati, svi su gubili.”

Glavni prigovor uputio je optici dokumenta: položaj Hrvata u njemu se, ocijenio je, gotovo u cijelosti promatra kroz prizmu izbornoga zakonodavstva, premda to nije jedino pitanje opstanka. „Hoće li se mladi vratiti u Orašje, Žepče ili Kiseljak samo zato što smo promijenili način izbora člana Predsjedništva?”, zapitao je, podsjetivši da je BiH od popisa 2013. izgubila stotine tisuća stanovnika te da iseljavanje jednako pogađa Hrvate, Bošnjake i Srbe. Očekivao je stoga da rezolucija jednaku

pozornost posveti demografiji, gospodarstvu i svakodnevnom životu.

Posebno je istaknuo ono čega u tekstu nema, a tiče se ozbiljnije analize položaja Hrvata u Republici Srpskoj, na čiji težak položaj godinama upozoravaju i bošnjački povratnici. „Ako doista vjerujemo u načelo konstitutivnosti, onda ono mora vrijediti na svakom pedlju Bosne i Hercegovine”, poručio je. Naglasio je i da Bošnjaci u Hrvatskoj nikada nisu povlačili paralelu između položaja manjina u Hrvatskoj i Srbiji te položaja Hrvata u BiH – jer Hrvati u BiH nisu manjina, nego konstitutivan narod čija prava počivaju na drukčijem ustavnopravnom temelju.

S rezolucijom se razišao u dijelu u kojem Sabor podupire konkretne modele izborne reforme. Odgovornost je Hrvatskoga sabora, smatra, štititi načela – jednakopravnost, legitimno predstavljanje, poštovanje Daytonskog sporazuma i europski put BiH – dok institucionalna rješenja moraju biti rezultat dogovora legitimnih predstavnika Hrvata, Bošnjaka i Srba. Nije zanemario ni politički trenutak, ne dovodeći u pitanje motive predlagatelja, drži „legitimnim zapitati se hoće li ovaj dokument pridonijeti dijalogu ili će postati dio predizborne kampanje u kojoj će se postojeći politički rovovi još dublje ukopati”.

Na kraju je otklonio svaku dvojbu o naravi svog istupa: ovo, rekao je, nije govor protiv hrvatskoga naroda ni protiv izmjena izbornoga zakona. Podsjetio je da bošnjačka nacionalna manjina u Hrvatskoj nikada nije dovodila u pitanje odanost Republici Hrvatskoj, „pa ni onda kada ju je trebalo braniti krvlju zajedno s hrvatskim braniteljima”, ali ni svoju povezanost s Bosnom i Hercegovinom. Rezoluciju, ovako sročenu, stoga, nije mogao podržati: „Moj glas je glas za Bosnu i Hercegovinu u kojoj će hrvatski narod biti potpuno ravnopravan, ali u kojoj će do toga doći kroz politički dogovor, a ne kroz nova međusobna udaljavanja.”

„Najveći prijatelj Bosne i Hercegovine nije onaj koji govori samo ono što želi čuti jedan narod, nego onaj koji potiče dogovor među narodima koji u njoj žive”, poručio je Hodžić. ●

Bajram u Lisinskom

VELIČANSTVENO BAJRAMSKO VEČE U ZAGREBU SPOJILO BOŠNJAČKU DUHOVNU TRADICIJU I SUFIJSKU SEMU IZ KONJE

Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba i druge godine zaredom napunilo je Koncertnu dvoranu Vatroslava Lisinskog povodom Kurban-bajrama. Domaćin večeri, saborski zastupnik i predsjednik Vijeća, Armin Hodžić, ugostio je brojne uzvanike iz političkog, diplomatskog i vjerskog života, dok su se publici posebnim programom predstavili Armin Muzaferija, Mustafa Isaković, hafizi Aziz i Ahmed Alili, Šejma Mehić-Svraka i Zejd Svraka, te svjetski poznati ansambl turske sufijske muzike iz Konje

U Velikoj dvorani Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog u Zagrebu 1. 6. 2026. održan je tradicionalni bajramski koncert pod nazivom „Bajram u Lisinskom“, u organizaciji Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba, a povodom Kurban-bajrama. Koncert je upriličen drugu godinu zaredom i potvrdio se kao jedan od najznačajnijih kulturnih događaja bošnjačke manjine u Hrvatskoj.

Program je realiziran u suradnji s partnerima, saborskim zastupnikom Arminom Hodžićem, Institutom Yunus Emre Zagreb te Konya Metropolitan Municipality Turkish Sufi Music and Sema Ensemble. Kroz cijelu večer publiku je vodila konferansa Dalila Omerović, a svečano veče otvoreno je učenjem ašereta (odlomka iz Kur'ana) koje je proučio hafiz Aziz Alili.

Bajramsku večer svojim su prisustvom uveličali mnogi visoki gosti. Među zvasticama bili su Fadila Bahović, državna tajnica i izaslanica predsjednika Vlade Republike Hrvatske Andreja Plenkovića; general Ivan Pokaz, izaslanik potpredsjednika Vlade i ministra hrvatskih branitelja Tome Medveda, Tamara Krupski, predstavnica Ministarstva kulture i medija, Nandor Čapo, predstavnik Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih te Sanja Čorluka, predstavnica Grada Zagreba.

Koncertu su prisustvovali i veleposlanici Republike Azerbejdžan, Crne Gore, Islamske Republike Iran, Narodne Republike Kine i Republike Turske, kao

i predstavnici veleposlanstava Alžirske Narodne Demokratske Republike, Države Katar, Kanade i Republike Slovenije. Među gostima su bili i Ermina Duraj, pročelnica Upravnog odjela za poslove župana i Županijske skupštine, Bayram Çakrıcıgil, voditelj Odjela za kulturu Općine Konya, Ahmet Çalışır, umjetnički direktor ansambla Konya Metropolitan Municipality Turkish Sufi Music and Sema Ensemble, Fuat Korkmaz, ravnatelj Instituta Yunus Emre u Zagrebu te Hajrudin Mehanović, gradonačelnik Gradačca.

Posebnu težinu večeri dalo je prisustvo majki Srebrenice i Bratunca, među kojima su bile Hiba Ramić i predstavnice Udruženja „Naše sjećanje” iz Bratunca.

Koncertu su prisustvovali i predstavnici Islamske zajednice u Hrvatskoj, imami iz Zagreba, Siska i Karlovca, zatim sveštenik Mihailo Žikić, izaslanik Eparhije zagrebačko-ljubljanske, predstavnici bošnjačkih organizacija iz Hrvatske i inozemstva, kao i predstavnici nacionalnih manjina Grada Zagreba.

Domaćin svečanosti, saborski zastupnik i predsjednik Vijeća bošnjačke

nacionalne manjine Grada Zagreba, Armin Hodžić, koji je večeri prisustvovao i u svojstvu izaslanika predsjednika Hrvatskoga sabora Gordana Jandrokovića, okupljenima se obratio prigodnim govorom dobrodošlice.

„Velika mi je čast što vas večeras mogu pozdraviti u Koncertnoj dvorani Lisinski na ovom tradicionalnom bajramskom koncertu”, poručio je Hodžić, čestitavši svima Kurban-bajram i poželjevši da blagdan u domove donese mir, zdravlje, porodičnu sreću i međusobno razumijevanje. Govoreći o suštini blagdana, Hodžić je istaknuo da nas Bajram podsjeća na vrijednosti žrtve, odgovornosti, solidarnosti i brige za druge. „Čovjek nije snažan samo po onome što ima, nego prije svega po onome što je spreman dati drugima”, kazao je, naglasivši da nijedna zajednica ne može opstati bez međusobnog poštovanja, povjerenja i zajedništva.

Nakon protokolarnog dijela uslijedio je središnji, muzičko-umjetnički program koji je okupio istaknute izvođače duhovne muzike, ilahija, kasida i sevdaha. Pred zagrebačkom publikom

nastupili su hafiz Aziz Alili, hafiz Ahmed Alili, Armin Muzaferija, Mustafa Isaković te Šejma Mehić-Svraka i Zejd Svraka, čije su izvedbe na poseban način povezale duhovnost, emociju i bogatstvo kulturne tradicije.

Vrhunac večeri predstavljao je nastup gostiju iz Republike Turske, „Konya Metropolitan Municipality Turkish Sufi Music and Sema Ensemble”, kojem je prethodio kratki video o Konji, gradu iz kojeg ovaj ansambl dolazi. Riječ je o ansamblu turske sufijske muzike i seme pri Metropolitanskoj općini Konya, koji izvodi sema-mukabele i različite oblike sufijske muzike, njegujući autentične i izvorne izvedbene forme. Ansambl broji ukupno 31 člana, sedam instrumentalista, šest vokalnih izvođača, 16 semazena, jednog postnišena i umjetničkog direktora, a osnovan je drugog maja 2024. godine.

Na kraju večeri svi izvođači pozvani su na binu, gdje su im organizatori, Armin Hodžić i Fuat Korkmaz, uručili zahvalnice u znak priznanja za emociju, umjetnost i ljepotu koju su podijelili s publikom. ●

Emir Hadžihafizbegović u Zagrebu

"SVE JE DO NAS"

– KRIK KOJI POZIVA NA OPTIMIZAM

U organizaciji Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, 12. juna 2026. godine u zagrebačkom Hotelu Novotel izvedena je monodrama "Sve je do nas", autorski projekt dramskog umjetnika Emira Hadžihafizbegovića.

Pred publikom koja je do posljednjeg mjesta ispunila dvoranu, poznati glumac je odigrao intimnu i nadasve aktualnu predstavu o životu, vrijednostima i svemu onome što nas oblikuje.

U središtu priče nalazi se profesor matematike Hadžić, koji na sarajevskom fakultetu ostaje bez posla. Kroz njegovu sudbinu Hadžihafizbegović progovara o anomalijama suvremenog društva – o nepotizmu, srušenom sustavu vrijednosti, licemjerju, apatiji i defetizmu, te o pojedincu stisnutom između potrage za osobnom slobodom i pukog egzistencijalnog preživljavanja.

Iako je riječ o priči smještenoj u bosanskohercegovački kontekst, ona je, kako i sam autor naglašava, ogledalo urušavanja vrijednosti u cijelom svijetu, jednako razumljivo hrvatskoj kao i svakoj drugoj publici.

Sam Hadžihafizbegović predstavu opisuje kao svoj “krik” nastao iz nemoći da se u posljednjih trideset godina argumentom pobijedi u polemici.

„Kada argument kao sredstvo komunikacije gubi vrijednost, društvu tone u besmisao“, poručio je Hadžihafizbegović.

No za razliku od pukog dijagnosticiranja problema, “Sve je do nas” nudi i izlaz. Naslov je ujedno i teza: mi smo suvereni vladari vlastitih života i o nama ovisi kako će nam izgledati dan te kakav ćemo odnos imati prema svijetu i ljudima oko sebe.

Predstava nije klasično, pasivno gledateljsko iskustvo i riječ je o živom, interaktivnom susretu u kojem autor poziva publiku na scenu, jer, kako kaže, samo zajedno možemo pronaći put iz nametnute “matrice”.

Citirajući rimskog cara Marka Aurelija – “Život ti je onakav kakva ti je misao” – Hadžihafizbegović poziva na optimizam, koji naziva “zdravljem duše”.

Vjeran ideji da kazalište od antičke Grčke ima dvije zadaće, otvarati probleme i popravljati ljude, ovom je izvedbom u Zagrebu pokazao kako monodrama bez ikakvih scenskih efekata, ali sa sjajnom glumačkom izvedbom može pokrenuti dvoranu na razmišljanje.

BKUD SEVDAH ZAGREB USPJEŠNO ORGANIZIRAO II. SMOTRU FOLKLORA I KULTURNOG STVARALAŠTVA

U Zagrebu je 13. 6. 2026. održana II. smotra folklora i kulturnog stvaralaštva „Prijateljstvo ne poznaje granice“ u organizaciji Bošnjačkog kulturno-umjetničkog društva Sevdah Zagreb.

Manifestacija je u Školskoj sportskoj dvorani Dubrava okupila kulturno-umjetnička društva i ansamble iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije i Austrije, potvrdivši još jednom značaj kulture kao mosta povezivanja ljudi, zajednica i tradicija.

Tokom bogatog programa publika je imala priliku uživati u nastupima folklornih ansambala, izvedbama tradicionalnih pjesama i predstavljanju bogate kulturne baštine kroz narodne nošnje, igre i običaje različitih krajeva.

Na smotri su nastupili domaćin BKUD Sevdah Zagreb te brojna društva iz Bosne i Hercegovine, Slovenije i Austrije:

- BKUD „Sevdah“ Zagreb
- KŠD „Bošnjakoy Biser“ Jesenice (Slovenija)
- KUD „Merak“ Črnomelj (Slovenija)
- IKI Wien (Austrija)
- RKUD „Proleter“ Sarajevo (Bosna i Hercegovina)

- KUD „Mošćanica“ Zenica (Bosna i Hercegovina)
 - KUD „Pobjeda“ Tešanj (Bosna i Hercegovina)
 - KUD „Karaula“ Travnik (Bosna i Hercegovina)
 - BZK „Preporod“ Gornji Vakuf (Bosna i Hercegovina)
 - KUD „Essma“ Vrbanja – Banja Luka (Bosna i Hercegovina)
 - KUD „Naša mladost“ Ključ (Bosna i Hercegovina)
 - KUD „Tono Hrovat“ Velika Kladuša (Bosna i Hercegovina)
- Manifestacija je održana pod pokroviteljstvom Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, uz podršku partnera i prijatelja projekta, a ulaz za posjetitelje bio je besplatan.

Nakon službenog dijela programa upriličeno je zajedničko druženje učesnika i gostiju uz muzički program.

Smotra „Prijateljstvo ne poznaje granice“ i ove je godine poslala poruku o važnosti očuvanja kulturnog identiteta, njegovanja tradicije i jačanja prijateljskih veza među narodima, potvrđujući da folklor i kulturno stvaralaštvo ostaju snažan prostor susreta, saradnje i zajedništva. ●

Bassem Youssef u Zagrebu

VEČER POLITIČKE SATIRE, AUTOIRONIJE I KRITIČKOG PROMIŠLJANJA SAVREMENOG SVIJETA

Nastup međunarodno poznatog satiričara i političkog komentatora Bassema Youssefa u zagrebačkom Kino SC okupio je 16. 6. 2026. brojnu publiku koja je imala priliku prisustvovati programu u kojem su se humor, društvena kritika i politička satira ispreplitali s temama koje dominiraju savremenim globalnim prostorom.

Bassem Youssef je tokom nastupa otvorio niz pitanja vezanih za ratove, medijske narative, identitetske politike, cionizam, antisemitizam i polarizaciju savremenih društava. Njegov pristup je imao tendenciju ukazivanja na paradokse i kontradikcije koje obilježavaju javni prostor, posebno u vremenu intenzivnih političkih i društvenih podjela.

Govoreći iz pozicije Egipćanina koji godinama živi i radi u Sjedinjenim Američkim Državama, značajan dio programa temeljio je na autoironiji i vlastitim iskustvima suočavanja s različitim percepcijama javnosti.

Jedan od zanimljivijih dijelova večeri bio je i njegov osvrt na Balkan. Iako dolazi iz sasvim drugačijeg društvenog i političkog konteksta, Youssef je kroz humor prepoznao obrasce koji su publici u regiji dobro poznati; složene odnose među narodima, višeslojnost identiteta te političke i historijske terete koji i danas oblikuju društvenu stvarnost.

Tokom nastupa osvrnuo se i na reakcije koje su uslijedile nakon njegovih javnih istupa o ratu u Gazi i politici izraelskih vlasti, navodeći da su postojali pokušaji osporavanja i otežavanja održavanja dijela njegove međunarodne turneje. I tu temu uklopio je u širi kontekst rasprave o slobodi govora, javnom prostoru i granicama političke satire.

Youssef, kojeg često nazivaju "egipatskim Jon Stewartom", dva dana poslije Zagreba, pred sarajevskom publikom napravio je jedan

presedan. Na binu je izašao u dresu nogometne reprezentacije Bosne i Hercegovine.

Objašnjavajući svoj potez na Facebooku je napisao: “Dres egipatskog tima nosio sam na svakoj predstavi tokom ove turneje, osim Sarajeva, gdje sam nosio dres Bosne jer sam jednostavno zaljubljen u tu zemlju. Zaista volim ovu zemlju. Volim ljude. Kakva nevjerovatna publika.”

Također, među gostima pojavio se i regionalnih komičar i satiričar, Peđa Bajović, koji se također na sceni pojavio u dresu reprezentacije Bosne i Hercegovine.

Youssef je široj javnosti postao poznat kao voditelj popularne egipatske emisije “Al Bernameg”, prve političko-satirične emisije na Bliskom istoku koja je u jednom periodu bila najgledaniji program s oko 30 miliona gledalaca sedmično, te više od milion pretplatnika na YouTubeu.

Pored televizijskog rada, pojavljivao se i u serijama poput “MO” (Netflix), “Ramy” (Hulu), “Lioness” (Paramount+) i “Upload” (Amazon Prime). Posebnu pažnju privukao je i njegov intervju sa Piers Morganom iz oktobra 2023. godine, koji je postao viralan i jedan od najgledanijih u historiji emisije “Piers Morgan Uncensored”.

Tokom 2024. godine Youssef je prodao više od 100.000 ulaznica u okviru svog solo stand-up showa “The Middle Beast”, nastupajući u pozorištima i arenama širom svijeta. ●

U ZAGREBU ISPRAĆENI BICIKLISTI NA PUTU DO SREBRENICE

Iz Zagreba su 5. 7. 2026. ispraćeni sudionici biciklističkog maratona Bihać – Srebrenica „Ne zaboravi Vukovar i Srebrenicu“, koji su i ove godine prešli stotine kilometara kako bi 11. jula stigli u Potočare i odali počast žrtvama Genocida u Srebrenici.

Manifestaciju organiziraju Udruga Bošnjaka branitelja Domovinskog rata Hrvatske i Sabor bošnjačkih asocijacija Hrvatske s članicama u Republici Hrvatskoj, u suradnji s Biciklističkim klubom Sabahudin Duzić Tetak iz Donjeg Vakufa u Bosni i Hercegovini.

Maraton, koji je dan ranije krenuo iz Varaždina, već godinama predstavlja snažan simbol kulture sjećanja.

Kadro Kulašin, predsjednik Sabora bošnjačkih asocijacija Hrvatske i generalni sekretar Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, istaknuo je da odgovornost preživjelih i svjedoka vremena je čuvati istinu i prenositi je budućim generacijama.

„Mi koji smo ostali živi, mi koji smo svjedoci vremena, moramo prenositi istinu, koja je jedna jedina. A istina je da pravda mora pobijediti, istina je da se žrtvama mora pružiti podrška i istina je da mi kao ljudi moramo pokušati da budemo što bolji, da uspostavljamo vezu, da širimo prijateljstvo. Institucije Republike Hrvatske podržavaju ovo što radimo, to znači da nas razumiju i to znači da nam pružaju apsolutnu podršku. Vukovar i Srebrenica i stradanja na svim područjima u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ne smiju biti zaboravljena“, rekao je Kulašin.

Bicikliste su kod spomen-obilježja ispred Islamskog centra u Zagrebu ispratili predstavnici institucija, braniteljskih udruga i bošnjačke manjine u Republici Hrvatskoj. Saborski zastupnik Armin Hodžić naglasio je kako je maraton važan dio programa obilježavanja 31. godišnjice Genocida u Srebrenici.

„Velika mi je čast što je i ovaj maraton jedna od aktivnosti koju imamo povodom 31. obljetnice Genocida u Srebrenici. S razlogom navodim da imamo više aktivnosti. Ovdje, u Republici Hrvatskoj, su ljudi koji prenose istinu, koji čuvaju sjećanje na žrtve Genocida u Srebrenici. Postoje u Bosni i Hercegovini,

ali i drugdje, oni koji negiraju genocid, koji izvrću istinu, međutim, kako god bilo, upravo ste vi oni koji ste brana zaboravu i čestitam vam na vašem putu“, poručio je Hodžić.

Veleposlanica Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj Elma Bajtal poručila je da su godišnjice poput ove prilika za njegovanje kulture sjećanja i poštovanja prema svim žrtvama.

Predsjednik Udruge Bošnjaka branitelja Republike Hrvatske Omer Alibašić istaknuo je kako upravo sudionici ratova imaju odgovornost širiti poruke mira i prenositi iskustva mladim generacijama.

„Šta reći ispred ovog mjesta i u ovom društvu, svaka riječ je višak. Mi učesnici odbrambeno-oslobodilačkog rata u BiH i Hrvatskoj, na nama je zadaća da širimo mir, jer smo svjedoci zla, na nama je da radimo da se to više ne ponovi. Važno je da prenesemo poruku mladima, a naš uspjeh je dijete od 15 godina koje je u maratonu“, naveo je Alibašić.

Na podršci koju maraton godinama uživa zahvalio je predsjednik Biciklističkog kluba Amer Čolak.

„U ime ove ekipe svima se zahvaljujem, prvo što ste se pokazali prijateljima našeg kluba, našeg grada, i što smo u posljednjih pet godina stvorili jednu lijepu priču za koju se nadam iskreno da će trajati dugo, a ne samo zbog nas, možda će se mijenjati neki ljudi. To je jedna obaveza i u zadnje vrijeme nikad ne propušta da kažem, zbog čega je meni lično, pa i većini nas, jako važno da 11. jula dođemo u Srebrenicu. Nije to više samo poštovanje prvo žrtvama, nego je to poruka onima koji su izgubili svoje, onima koji su preživjeli genocid i potomcima da nisu sami“, naveo je on.

Sudionici maratona nakon Zagreba nastavili su put prema Bosni i Hercegovini, a njihov cilj ostaje isti kao i prethodnih godina – dostojanstveno odati počast žrtvama genocida i poslati poruku da istina, pravda i sjećanje ne poznaju granice niti smiju biti prepušteni zaboravu. ●

Aktivnosti Armina Hodžića

ZASTUPNIK NA TERENU: OD BANOVINE DO ISTRE

Juni i početak jula saborski zastupnik Armin Hodžić velikim je dijelom proveo na terenu, u sastancima s lokalnim vlastima i predstavnicima bošnjačke manjine.

U radnom posjetu Sisačko-moslavačkoj županiji 18. juna Armina Hodžića je u Sisku primio gradonačelnik Domagoj Orlić, a sastanku su nazočili i predstavnici bošnjačkih vijeća i udruga. Razgovaralo se o potrebama zajednice u kontekstu poslijepotresne obnove: kao ključno otvoreno pitanje istaknuto je osiguravanje adekvatnog prostora za rad bošnjačkih organizacija i Merhameta, koji humanitarne aktivnosti obavlja u otežanim uvjetima, a razmatrani su i uređenje okoliša Islamskog kulturnog centra te podizanje spomen-obilježja.

U Petrinji je s gradonačelnicom Magdalenom Komes i predsjednikom Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Hajrudinom Kulašićem u središtu razgovora bilo pitanje greblja, jedno od najvažnijih za tamošnju zajednicu, uz prostor za rad manjine i projekte očuvanja identiteta.

Posjetio je i Topusko, gdje je nazočio svečanoj sjednici Općinskog vijeća povodom Dana općine i blagdana sv. Vida, uz domaćina, načelnika Ivicu Kuzmicia.

Krajem juna uslijedila je trodnevna radna posjeta Istri. U Labinu su održani radni sastanci s lokalnim čelnicima i predstavnicima zajednice, a u Medulinu je 26. juna otvoren 21. Festival bošnjačke kulture u Istri – manifestacija koja već više od dva desetljeća čuva identitet i tradiciju Bošnjaka na tom području, uz domaćinstvo Medulina i Pule.

Početak srpnja protekao je u znaku sjećanja na Srebrenicu: Hodžić je pozvao građane na dostojanstveno obilježavanje godišnjice genocida i sudjelovanje u mimohodu, a bošnjačka nacionalna manjina zajedno s hrvatskim državnim vrhom odala je počast žrtvama na komemoraciji u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu.

Terenski tjedni od Banovine do Istre potvrđuju načelo koje zastupnik ponavlja od početka mandata: da se problemi zajednice rješavaju ondje gdje ljudi žive i da nijedna sredina, ma kako mala bila, ne smije ostati zaboravljena. ●

U Istri se nikada nije osjećala drugačijom

VELIKO SRCE ESME DOBRIĆ

U malim mjestima poput Raše ljudi se ne pamte po funkcijama, nego po tome jesu li zastali na ulici i pitali te kako si. Esma Dobrić – volonterka, godinama je upravo takvo lice svoje zajednice.

PIŠE: Azra Kljajić

Esma Dobrić rođena je 14. februara 1961. na Vinežu kraj Labina, u rudarskoj obitelji podrijetlom iz Bosne: otac se davne 1952. zaposlio u Istarskim ugljenokopima Raša-Labin i ubrzo doveo suprugu iz Cazina. Djetinjstvo pamti kao jednostavnije i toplije, s pravim, a ne virtualnim prijateljima: „Nekad smo bili povezani ljudi, a danas su svi povezani mobitelima.” Radni je vijek provela kao konfektionerka u labinskoj Tvornici lutaka i igračaka 25. maj, a nakon godina podstanarstva u selu Diminići s obitelji se skrasila u općinskom stanu u Raši. Iako pripadnica bošnjačke manjine, u Istri se nikada nije osjećala drugačijom – „fureštom” se, kaže, više osjećala u rodnom kraju roditelja: „Tu su svi bili jednaki: Hrvati, Bošnjaci, Talijani, Slovenci. Ljudi ovdje gledaju kakav si čovjek.”

Zdravlje ju je iskušavalo od najranijih dana: već na prvi rođendan operirala je kuk i u rovinjskoj ortopedskoj bolnici provela gotovo tri godine, s 35 joj je ugrađen umjetni kuk, a s 38 je otišla u invalidsku mirovinu. No upravo ju je to iskustvo okrenulo drugima: „Znam koliko čovjeku znači kad mu netko donese čašu vode.”

Uslijedile su godine volontiranja – palijativna skrb, Liga protiv raka Labin, udruga *Dodir nade* i program *Srebrna mreža*. Obilazila je starije i nemoćne, nosila lijekove i namirnice, vodila kreativne radionice čije su rukotvorine završavale na humanitarnim štandovima. Najvažniji je, kaže, uvijek bio razgovor: „Znalo se dogoditi da odemo nekome na pola sata, a ostanemo cijelo poslijepodne jer je toj osobi trebalo samo da s nekim popije kavu.” Kad ju je poznanica u čudu pitala kako može raditi besplatno, odgovor je bio jednostavan: „Na kraju dana srce ti je puno kad vidiš da je netko zahvalan.”

Koliko je to srce veliko, pokazalo se u pandemiji 2020. godine. Dok su maske bile preskupe i teško dostupne, danima ih je

šivala kod kuće na vlastitoj mašini, a sa suprugom ih besplatno dijelila trgovinama, domovima za starije i zdravstvenim ustanovama. Kad su ih na kraju prebrojali, bilo ih je oko 1300. „Ljudi su bili šokirani da je sve besplatno.”

U Hrvatsku stranku umirovljenika ušla je bez očekivanja, ali s navikom da otvara pitanja koja drugi zaobilaze: položaj umirovljenika i osoba s invaliditetom, pristupačnost javnih prostora, „male” svakodnevne probleme koji zapravo određuju kvalitetu života. Upornost ju je dovela do mjesta predsjednice općinske organizacije i vijećnice u Općinskom vijeću Raše. Tražila je veće uskrsnice i božićnice, financiranje putnih troškova starijima koji na liječenje putuju u Pulu, uređenje cesta i dječjih igrališta, a vijećnička pitanja i danas donosi s ulice, iz razgovora s ljudima koji joj se obraćaju za pomoć. „Nisam ušla zbog politike, nego da pomognem ljudima. Neke se stvari ostvare brzo, a neke ostanu prijedlog. Ali važno je ne odustati.”

Na kraju se vraća onome što smatra najvažnijim – ljudskosti i malim gestama: „Voljela bih da se mladi više uključe u zajednicu i humanitarni rad. Nekome je dovoljno da mu doneseš kruh, lijek ili samo sjedneš i popričaš s njim.”

Zato je, možda, u Raši ne doživljavaju ni kao političarku ni kao pripadnicu manjine, nego kao vedru ženu koja je godinama prisutna ondje gdje je pomoć potrebna. A u malim mjestima upravo se to najduže pamti.

VAŽNO JE ZNATI: Ako želite ostvarivati manjinska prava, potrebno je da se izjasnite kao jedna od 22 nacionalne manjine priznate Ustavom RH.

Primjerice, ako želite ostvarivati prava kao bošnjačka nacionalna manjina – potrebno je izjasniti se kao Bošnjak.

Ostvarivanje velikog broja prava nacionalnih manjina – kao što su: izbor pripadnika nacionalnih manjina u Hrvatski sabor, izbor vijeća i predstavnika nacionalnih manjina, izbor članova predstavničkih i izvršnih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave iz reda pripadnika nacionalnih manjina, ravnopravna službena uporaba jezika i pisma nacionalnih manjina te drugih prava koja imaju pripadnici nacionalnih manjina, vezano je uz udio pripadnika nacionalnih manjina ukupnom broju stanovnika u Republici Hrvatskoj odnosno u pojedinim jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave.

VAŽNO JE ZNATI: Ako želite birati Bošnjaka kao svog predstavnika u Hrvatskom saboru, županijama, gradovima ili općinama, ili ako želite i sami biti birani, uvijek je da u Registar Birača budete upisani kao Bošnjak.

Detaljnije informacije o registru birača i načinu na koji možete upisati svoju nacionalnu pripadnost u Registar Birača možete pronaći na mrežnoj stranici Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije:

www.izjasnise.hr

Kako promijeniti nacionalnost iz "Musliman" u "Bošnjak" u Registru birača?

1. U UPRAVNOM TIJELU ŽUPANIJE

Osobno posjetite nadležno upravno tijelo županije i podnesite pisani zahtjev za promjenu svoje nacionalne pripadnosti

2. PUTEV SUSTAVA E-GRADANI

Prijavite se u sustav e-Građani i elektronički podnesite zahtjev za promjenu nacionalnosti.

3. SLANJE ZAHTJEVA POŠTOM

Preuzmite obrazac na našoj web stranici, ispunite ga i pošaljite poštom upravnom tijelu županije.

Za više informacija obratite se na kontakt:

Vlada
Republike
Hrvatske

Povjerenstvo za provedbu Operativnog programa
za boljačka nacionalna manjina

IZJASNI SE!

Vlada
Republike
Hrvatske

Povjerenstvo za provedbu Operativnog programa
za bošnjačku nacionalnu manjinu

IZJASNI SE!

Znate li razliku između Bošnjaka i Muslimana (pisano velikim početnim slovom M)?

VAŽNO JE ZNATI: Ustav Republike Hrvatske navodi 22 nacionalne manjine:

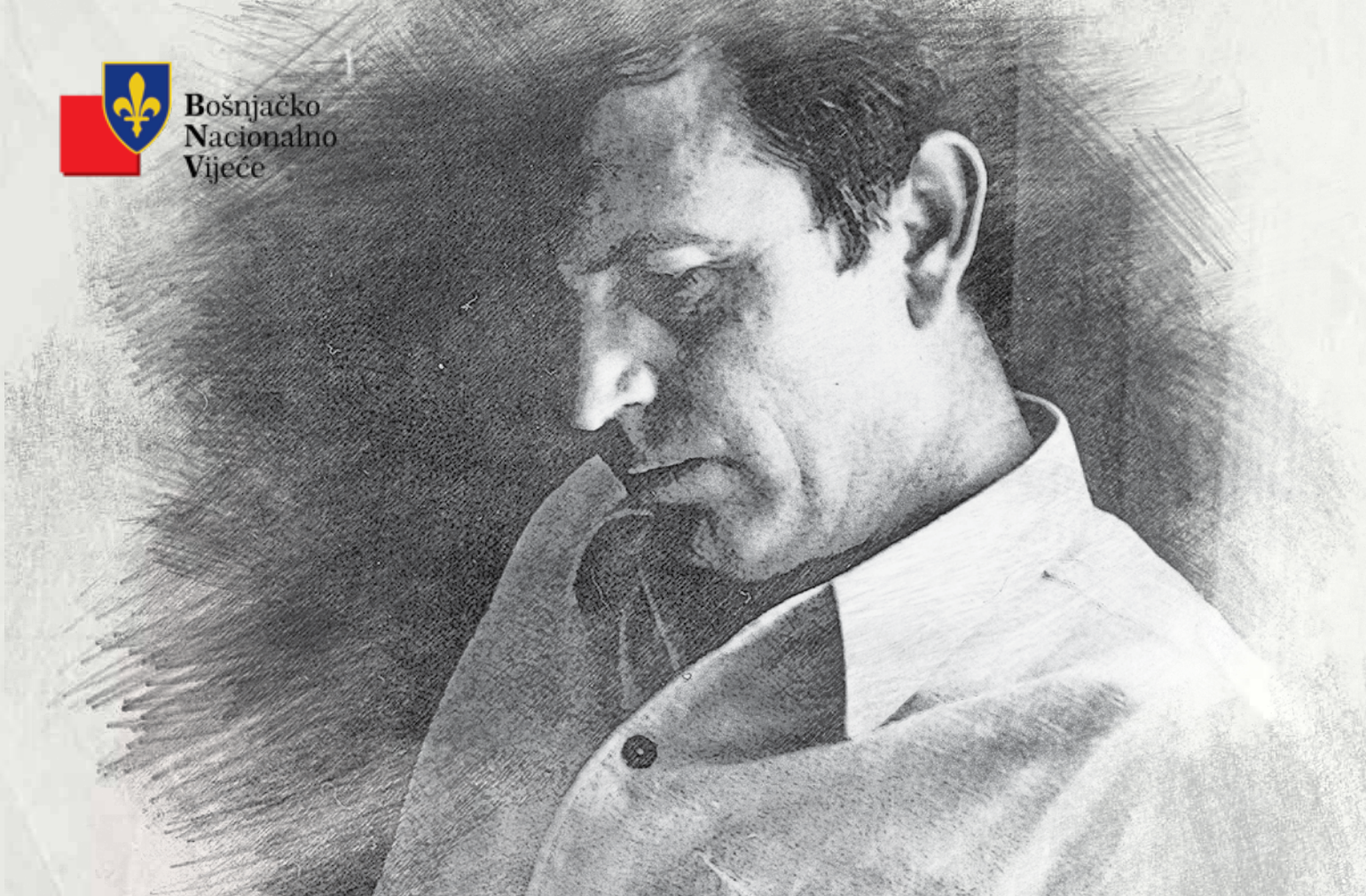
„Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta.“ (Iz Ustava RH)

VAŽNO JE ZNATI: Bošnjaci su priznata nacionalna manjina u RH, Muslimani nisu priznata nacionalna manjina u RH već se svrstavaju u kategoriju „Ostali“.

VAŽNO JE ZNATI: Treba razlikovati vjeroispovijest od nacionalne pripadnosti. Kada osoba želi izjasniti svoju vjeroispovijest, može se izjasniti kao musliman (vjeroispovijest se piše malim početnim slovom „m“). Kada se osoba izjasni kao Musliman (pisano velikim početnim slovom „M“), to ne predstavlja vjeroispovijest, ali ni nacionalnost.

VAŽNO JE ZNATI: Bošnjaci i Muslimani ne ostvaruju ista prava:

Vrsta prava prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina	Prava koja ostvaruju Bošnjaci	Prava koja ostvaruju Muslimani
Pravo na odgoj i obrazovanje u školskim ustanovama na bosanskom jeziku i pismu	DA	NE
Pravo na služenje bosanskim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi te u službenoj uporabi	DA	NE
Pravo na zastupljenost u predstavničkim tijelima na državnoj i lokalnoj razini (npr. pravo na zastupljenost u Hrvatskom saboru, u županijskim, gradskim i općinskim vijećima)	DA	NE
Pravo na uporabu svojih znamenja i simbola	DA	NE
Pravo na kulturnu autonomiju (očuvanje svoje kulturne tradicije, osnivanje muzeja, knjižnica i drugo)	DA	NE
Pravo na očitovanje svoje vjere te na osnivanje vjerskih zajednica	DA	DA
Pravo na sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina	DA	NE
Pravo na pristup sredstvima javnog priopćavanja (pravo na emitiranje programa na bosanskom jeziku na radio i TV postajama)	DA	NE
Pravo na zapošljavanje u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima te u tijelima uprave jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, prednost pod istim uvjetima imaju predstavnici nacionalnih manjina	DA	NE

Nusret Idrizović

(Bijelo Polje, 1930. – Zagreb, 2007.)

KAKO JE STEĆAK POBJEGAO U NIŠAN

KOLO KRALJA TOMAŠA I ALLAHOVIH DŽIHADA

Nasljednici pričaju da je kralj Tomaš uoči smrti pokušao da se ogradi od neznanih rođaka iz Rima. Ali, avaj, kasno!

Umukni!, rekli mu sin Stjepan i brat Radivoje. Bilo je to ljeta gospodnjeg tisuću četiri stotine šezdeset prvog, u gradu Bilaju. I brat i sin zadaviše kralja. Svoj je svojoj braći dodijao, i golubu na jelovoj grani! Optužuje ga i narodna pjesma. Dvije godine kasnije Bosna šaptom pade, a krstjani pronadoše utočište i slavu svog bistrog uma u Muhamedovoj vjeri.

Ali, smrt kraljevine ne izaziva i smrt baštinikova groba.

Stećak pobježe u nišan.

KOLO TAJNIH ZNAKOVA

Išaran nadgrobnik bosanskohumskog srednjovjekovlja jest, znači, ljetopis kraja u kojem je kovač živio i klesao. Njime se baštinik borio protiv prolaznosti. Kad bi ponestalo domaćih, poniklih iz naslijeđene simbologije, kamenar je rado prihvaćao najbliže uzore, one koji su mu bili pri ruci, zavodio mir među njima, bratimio ih na svoj način, a sve zajedno upućivao na vjernost svome vremenu i folklornoj filozofiji svog kraja: vječnom kolu, krugu, kolu slova i kolu bola, kolu Sunca, kolu Sunca na kamenu, kolu kamena...